5 Rode draden uit puzzelstukjes en gebiedsdata

De genoemde thema's beïnvloeden elkaar: er is samenhang. De puzzelstukjes passen niet overal op elkaar, het schuurt hier en daar in de verhouding tussen de verschillende thema's. Dit hoofdstuk bevat de meest opvallende rode draden uit de gebiedsanalyse, de knelpunten en kansen waar we mee aan de slag kunnen gaan. Welke 'rode draden' dragen bij aan de opgaven in Noordwest Overijssel? En waar kunnen we invloed op hebben vanuit het gebiedsproces Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel?

De eerste paragraaf gaat in op de inhoudelijke rode draden. Vervolgens beschrijft de tweede paragraaf een aantal dilemma's en kaders die van belang zijn voor het vervolgproces van de gebiedsgerichte aanpak.

5.1 Rode draden gebiedsanalyse

Achtereenvolgende komen de volgende 'rode draden' aan bod:

- Aanpak stikstof- en veenweide / bodemdalingsproblematiek logische twee-eenheid in Noordwest Overijssel
- Naar een robuust watersysteem waarin gebruik en peil in balans zijn en maatwerk mogelijk is
- Bronmaatregelen zorgen voor reductie van stikstofemissie en robuustere natuur
- Versterken weidevogelgebieden biedt veel kansen
- Samenwerking tussen natuur en landbouw levert voor allebei wat op
- Verdienmodellen uit maatschappelijke diensten zijn voor duurzame landbouw van essentieel belang
- Spreiding recreatie en toerisme van belang voor leefbaarheid en sector zelf
- Vrijkomende grond als aanjager voor het gebiedsproces

1. Aanpak stikstof- en veenweide / bodemdalingsproblematiek logische twee-eenheid in Noordwest Overijssel

De twee hoofdopgaven van de Gebiedsgerichte Aanpak Noordwest Overijssel, de aanpak van bodemdalingsproblematiek van veengronden en de aanpak voor de reductie van stikstofemissie, haken stevig in elkaar. Daarnaast kan de aanpak van de bodemdalingsproblematiek met de juiste maatregelen ook bijdragen aan verkleinen van het knelpunt rond wegzijging van water uit de Wieden en Weerribben. De negatieve effecten van de bodemdaling van veengrond worden erkend in alle deelgebieden en de bereidheid om er wat aan te doen is er.

In 2035 dient de stikstofuitstoot gehalveerd te zijn en zal de bodemdaling geremd moeten zijn door met name hydrologische maatregelen. Het veenweidegebied zal dan veel natter zijn. Een hoger grondwaterpeil draagt bij aan het tegengaan van CO2 uitstoot.

Extensiever gebruik van de grond (lagere veebezetting per hectare) t.b.v. lagere stikstofuitstoot maakt het mogelijk het grondwaterpeil te verhogen. Andersom biedt de aankoop van grond (incl. bedrijf) t.b.v. vernatting, mogelijkheden voor extensivering van omringende melkveebedrijven (qua veebezetting per hectare). Bij het verhogen van het grondwaterpeil bij agrarische bedrijven en de daarmee samenhangende nattere grond verslechteren de landbouwkundige mogelijkheden. De opbrengst en de kwaliteit van het geteelde voer gaan achteruit, de toegankelijkheid wordt beperkt en daarmee ook de duur van het teelt- en weideseizoen en het risico op diergezondheidsproblemen zoals leverbot en salmonella nemen toe. Agrarische bedrijven kunnen door het voorgaande de grond enkel extensiever gebruiken met een lagere veebezetting per hectare. Extensiveren van de bedrijfsvoering werkt in de praktijk kostprijsverhogend. De aangekochte gronden zouden

voor een afgewaardeerde hectareprijs weer voor de landbouw ter beschikking kunnen komen, waardoor de stikstofemissie eveneens daalt.

Zonder financieel interessante prikkels zal een melkveebedrijf niet uit zichzelf gaan extensiveren. De bronmaatregelen stikstof zullen veelal op locatieniveau worden uitgevoerd. Veenweidemaatregelen worden vaker op een hoger schaalniveau uitgevoerd, omdat die op systeemniveau samenhangen met het watersysteem.

Door het vervallen van de PAS kunnen veehouders en andere ondernemers hun bedrijf niet zonder meer verder uitbreiden, het is alleen mogelijk door stikstof te salderen. De stikstofneerslag wordt tot een straal van 25 kilometer vanaf de bron berekend tot stikstofgevoelige habitats binnen Natura 2000-gebieden en raakt daarmee heel Noordwest Overijssel.

De uitdaging is samen een plan te maken met een dalende stikstoflijn en het tegengaan van bodemdaling gericht op de toekomst, waarbij we de verschillende schaalniveaus (watersysteem, deelgebied, polder) bekijken. Vanuit de Deelgebiedscommissies wordt daarbij in goed overleg met de betreffende grondeigenaren gezocht naar perspectiefrijke oplossingen voor de landbouw, in harmonie met de omgeving. Het gaat om maatwerk, wat in het ene gebied wel werkt, werkt in het andere gebied niet. Er wordt op landelijk niveau veel onderzoek gedaan naar de (effecten van) verschillende maatregelen. Het idee is geopperd om in een gebied juist te intensiveren waardoor op een andere plek extensiveren mogelijk is. Deze intensivering i.c.m. technische maatregelen draagt bij aan emissiereductie. Dat is een andere benadering om naar maatwerk te zoeken in een gebied.

Nu is het momentum om gebruik te maken van de middelen die hiervoor vrijkomen (zie ook bronmaatregelen). De DGC's onderschrijven de opgaven en benadrukken dat vrijwilligheid een randvoorwaarde is om verder te gaan.

2. Naar een robuust watersysteem waarin gebruik en peil in balans zijn en maatwerk mogelijk is

Klimaatverandering, met toenemende zware regenval en periodes van droogte, maakt een robuust watersysteem noodzakelijk. Wat betekent robuustheid van het watersysteem? Verschillende, hierna beschreven, aspecten en lokale voorbeelden, spelen daarbij een rol. Het (grond)watersysteem is groter dan Noordwest Overijssel en moet ook in dat grotere verband in ogenschouw worden genomen, als er op deelgebiedsniveau of polderniveau plannen worden gemaakt.

Hoe houd je het watersysteem beheersbaar? Welke klimaatadaptieve maatregelen kunnen worden genomen op systeemniveau (vasthouden, bergen, afvoeren), uitgewerkt op deelgebiedsniveau? Is het mogelijk om een robuust watersysteem te maken dat ook mogelijkheden biedt voor maatwerk, zoals flexibel peilbeheer? In deelgebied Wieden Weerribben is al sprake van flexibel peilbeheer. Kan flexibel peilbeheer worden uitgebreid? Is maatwerk op gebiedsniveau door zonering mogelijk? Het systeem kan tegen een stootje maar door toenemende extremen is detailregulering steeds kwetsbaarder. Grotere eenheden die qua gebruik passen bij de 'natuurlijke waterhuishoudkundige situatie' helpen.

In de Koekoekspolder is de grondwaterdruk enorm. Bij het vernatten van Mastenbroek neemt de grondwaterdruk toe, de kapitaalintensiviteit van de glastuinbedrijven in de Koekoek is hoog. Het waterschap voorziet een toekomst waarin er niet oneindig wordt gepompt. Hoe is hierin een weg te vinden richting een duurzame oplossing?

Tot op heden wordt er gewerkt volgens het principe "peil volgt functie". Maar is dit houdbaar voor de toekomst? De landelijke koers gaat uit van een sturende rol van water in de ruimtelijke ordening. In Staphorsterveld wordt aangegeven dat er tevredenheid is over het huidige waterbeheer. In de NOVI en het Nationaal Waterprogramma 2022-2027 is functie volgt peil beleid. De landbouwvertegenwoordigers geven aan dat

"functie volgt peil" ondenkbaar is, omdat dat zou betekenen dat landbouwfunctie in het uiterste geval door het waterpeil kan vervallen. In de Deelgebiedscommissies ging het meer over de vraag in hoeverre kan, gezien de invloed van water op de veengebieden in Noordwest Overijssel, het gebruik en het peil in balans worden gebracht. In hoeverre is vernatting van (delen van) gronden mogelijk (heel nat, beetje nat). En welke intensiteit en agrarisch gebruik zijn hierbij mogelijk? Wat is het effect van de verschillende niveaus van vernatting op het gebruik. Waar ligt het optimum tussen tegengaan bodemdaling, beperken CO2-uitstoot en (agrarisch) gebruik. Dat zal per deelgebied en zelfs lokaal moeten worden bepaald, immers de omstandigheden, zoals de dikte van het veen, verschillen per locatie. Het Inframrapport[1] geeft hierover een eerste doorkijk. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta geeft aan dat bij het behoud van natuur- en landschapswaarden van de veenweidegebieden een graslandbeheer hoort dat bloemrijke, vochtige weilanden oplevert in plaats grasproductie met zeer geringe biodiversiteit.

Ten slotte is het van belang te realiseren dat de aanpassing van het watersysteem kan leiden tot hogere inrichtings- en beheerskosten. Echter het niet nemen van maatregelen kan op termijn ook leiden tot hogere beheerkosten van het watersysteem. De vraag is hoe we het betaalbaar houden?

3. Bronmaatregelen zorgen voor reductie van stikstofemissie en robuustere natuur

Het is duidelijk dat een deel van de stikstofgevoelige natuur sterk overbelast is door stikstofdepositie, terwijl de opgave is om de natuur (met name in Natura 2000 gebieden) te verbeteren en te voorkomen dat de natuur achteruitgaat. De rechter heeft daarom bepaald dat nieuwe ontwikkelingen die stikstof uitstoten geen vergunning krijgen voordat de stikstofemissie is verlaagd en daarmee ook de stikstofdepositie kleiner wordt. We maken onderscheid tussen landelijke, generieke bronmaatregelen die het rijk financieel ondersteunt en aanvullende lokale bronmaatregelen. Voor Noordwest Overijssel en de deelgebieden is het de vraag hoe we de landelijke en lokale bronmaatregelen op de juiste wijze in kunnen zetten:

- Welke bronmaatregelen zijn het meest effectief voor de stikstofopgave in NWO en de deelgebieden? Zo is in alle deelgebieden aangegeven dat het aanlengen van mest met water een kansrijke bronmaatregel is om hier stikstofemissie te reduceren. Er wordt al met sleepslangen gewerkt, de werkwijze is bekend en het gebied is er geschikt voor, aldus leden uit alle drie de Deelgebiedscommissies. Aandachtspunt is dat het rijk alleen het aanlengen van mest met water op zandgronden vergoedt als bronmaatregel (subsidie voor aanleggen waterbassin, deze zijn in veengebieden niet nodig). Bij het aanlengen van mest moet wel rekening gehouden worden met afspoeling wat een negatief effect kan hebben op de waterkwaliteitsdoelstelling. Daarnaast liggen er andere kansen die benut kunnen worden op bedrijfsniveau zoals voer, stallen, omschakelprogramma etc. En zorgen we voor de juridische houdbaarheid? Met andere woorden hoe zorgen we dat de maatregelen die we nemen worden gewaardeerd in het vergunningsstelsel zodat de 'stikstofreductie' ingeboekt kan worden?
- Bij het bepalen wat effectief is, is de wens van de Deelgebiedscommissies om de effecten te meten (meten = weten) en te monitoren.
- Op welke manier kunnen we de generieke bronmaatregelen gebiedsgericht inzetten en kunnen we kansen benutten? Welke aanvullende lokale maatregelen vinden we kansrijk? De maatregelen (bronmaatregelen, maar wellicht ook andere maatregelen) die stikstofemissie verlagen zouden in combinatie met elkaar of met andersoortige (groenblauwe) maatregelen (integraliteit in opgaven én in uitvoering!) gecombineerd moeten kunnen worden. Maatwerk is daarbij het uitgangspunt, waarbij de gehele maatschappelijke winst moet worden bekeken en financieel gewaardeerd, ook als dat betekent dat de afzonderlijke regels niet één op één passen.

[1] Bron: *Verkenning bodemdaling veenweide Overijssel (Inframm*, 2019)

Landelijke bronmaatregelen

De landelijk ingestelde bronmaatregelen moeten voor daling van de stikstofdepositie zorgen. Op dit moment is een deel van de bronmaatregelen via de landelijke LNV/RVO lijn al in uitvoering, een aantal is nog in voorbereiding (zie bijlage 1: overzicht generieke bronmaatregelen). Deze bijlage bevat een globaal inzicht in de verwachte effecten van deze maatregelen.

- Landbouw

Landelijke bronmaatregelen gericht op de landbouw zijn bijvoorbeeld: tweede verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderijen, landelijke beëindigingsmaatregel, de maatregel gerichte opkoop (MGO)[2], verlagen ruw eiwitgehalte veevoer, vergroten aantal uren weidegang, verdunnen mest op zandgronden en stalmaatregelen. Het algehele beeld is dat de maatregelen niet in alle gevallen even goed aansluiten bij het gebied.

- Natuur

Naast daling van de stikstofemissie (buiten de natuurgebieden) moeten ook maatregelen in de natuurgebieden zelf zorgen voor een robuustere natuur. Voor de natuur komen verschillende type herstelmaatregelen in aanmerking voor financiering: het intensiveren van natuurmaatregelen en het nemen van hydrologische maatregelen in en om natuurgebieden. Daarnaast is monitoring van de (stikstofgevoelige) natuur van belang, de mate van instandhouding ten opzichte van de kritische depositiewaarde (KDW). Vanuit de agrarische vertegenwoordiging uit de Deelgebiedscommissies wordt gepleit voor bodemanalyses in natuurgebieden. Hiermee kan de stikstoflevering uit de bodem in beeld gebracht worden. En vervolgens in relatie worden gebracht met de potentie van de stikstofgevoelige natuur.

- Kritische Depositiewaarde (KDW). Vanuit het gebied komt de vraag naar voren of niet breder gekeken moet worden dan KDW voor de juridische borging. Deze vraag heeft landelijk ook aandacht.

- Overige sectoren

Landelijke bronmaatregelen zijn, behalve op natuur en landbouw, ook gericht op andere sectoren zoals industrie, bouw, scheepvaart, luchtvaart en verkeer. Deze maatregelen zijn veelal op Europees, landelijk of provinciaal niveau, maar er is wel behoefte vanuit de DGC's om inzicht in te hebben in de maatregelen en het effect ervan in NWO in 2030. Specifiek gaat het om de maatregel voor Verkeer en Vervoer, een sector die in NWO een substantiële emissie heeft.

Lokale bronmaatregelen

Mogelijke koppelkansen die zijn benoemd in de puzzelstukjes kunnen leiden tot stikstofwinst en sommige zijn daarmee ook potentiële bronmaatregelen. Denk bijvoorbeeld aan de uitvoering van de bossenstrategie die kan leiden tot stikstofreductie.

De landbouw is kritisch op de Mestwetgeving die veroorzaakt dat boeren organische dierlijke mest afvoeren maar vervolgens kunstmest aanvoeren. Dit is echter wetgeving waarvoor de rijksoverheid en de Europese overheid bevoegd is.

Op minerale gronden (niet op organische grond als veen) worden kansen gezien voor het toepassen van bewerkt maaisel uit natuurgebieden als bron van organische stof. Met toepassing van bodemverbeteraar (rondom N2000 gebieden en elders) zijn percelen beter in staat vocht én voedingstoffen vast te houden, worden deze percelen minder uitspoelingsgevoelig en door het hogere organische stof niveau verbeteren de opbrengsten. Hierdoor is minder kunstmest en drijfmest noodzakelijk. Daarnaast stimuleert organische stof de opbouw van bodemleven, o.a. meer bacteriën, schimmels en regenwormen. De bodem krijgt meer structuur

[2] MGO is de maatregel die tot nu toe is ingezet voor opkoop van bedrijven in Overijssel.

wordt veerkrachtiger (minder droogtegevoelig) en biedt meer perspectief voor een goede bovengrondse biodiversiteit. Niet in eerste instantie als stikstofreductie-maatregel.

Een lokale bronmaatregel, specifiek in de Weerribben en Wieden (deels), is het uitfaseren van het verbranden van zomermaaisel en rietstruige. Het verbranden draagt bij aan emissie van NOx en luchtverontreiniging. Hierdoor kan een waardevolle bio-grondstof niet worden gebruikt door de agrarische sector (akkerbouw, stal). Bij deze maatregel hoort een marktconforme vergoeding voor de extra werkzaamheden die het afvoeren van het maaisel en struige met zich meebrengt.

4. Versterken weidevogelgebieden biedt veel kansen

Weidevogels zijn iconen voor de veenweidegebieden. Deze boerenlandvogels verbinden de trotse boeren, die de juiste omstandigheden voor weidevogels creëren, met bewoners die genieten van de vogels en ook dikwijls samen met de boeren de nesten beschermen. Het zijn indicatoren van het systeem (vernatting, stabiliteit in beheer, biodiversiteit). Met het versterken van de omstandigheden voor weidevogels werken we daarmee tegelijk aan verschillende opgaven. Denk hierbij aan duurzaam waterbeheer, tegengaan bodemdaling en de CO2-uitstoot omlaag brengen, kansen voor reductie van stikstofuitstoot, een grotere biodiversiteit (naast vogels ook andere dieren en planten) en behoud van het unieke en kwetsbare open landschap. Met agrarisch natuurbeheerpakketten, uitvoering van Aanvalsplan Grutto en groenblauwe diensten moet er een verdienmodel mogelijk worden gemaakt (zie verdienmodellen). Het is per bedrijf of gebied puzzelen naar het optimum passend bij het bedrijf en de plek, ook vanuit bodemdaling en CO2. Wat je verliest door te extensiveren, kun je mogelijk verdienen uit maatschappelijke diensten (o.a. agrarisch natuurbeheer). Wat is werkbaar binnen het bedrijf? Kun je vernatten? Stoppen met maaien in de broedtijd? Wat heeft later maaien voor gevolg voor de structuur van het gras en dat weer voor de methaanuitstoot van de koeien? In welke gedeelte van je bedrijf? Welke gebruik en beheer past erbij en welke vergoeding staat er tegenover? In Staphorsterveld wil men kijken naar de aansluiting van weidevogelgebieden bij Olde Maten en Veerslootlanden. Ook is het een kans voor recreatie.

Aandachtspunt is de overlast van de ganzen. Door de uit de hand gelopen ganzen populatie worden ook weidevogels weggejaagd. Daarnaast zorgt de ganzenschade dat veehouders minder goed de voederwinning en weidevogelbeheer kunnen verenigen. Intensief populatiebeheer van ganzen is daarom essentieel voor voldoende leefgebied voor weidevogels. Ook de predatie door o.a. vos en ooievaar vormt een bedreiging voor de weidevogels.

Collectief Noordwest Overijssel richt zich met een aantal GLB-pilotprojecten al op het toetsen van maatregelen binnen de melkveehouderij ten behoeve van weidevogels en het tegengaan van bodemdaling door vernattingsmaatregelen.

5. Samenwerking tussen natuur en landbouw levert voor allebei wat op

In verschillende projecten en andere samenwerkingsvormen werken agrariërs en natuurorganisaties samen om doelen te realiseren die voor beide kanten voordeel oplevert. Dit natuurinclusief boeren gaat bijvoorbeeld om natuurbeheer door agrariërs en om het opbrengen van maaisel op akkerland ten behoeve van grondverbetering, met minder kunstmest en droogtestress tot gevolg. In de gepolariseerde beeldvorming zijn dit voorbeelden van hoe het óók kan. Tegelijkertijd moeten we ook eerlijk zijn over samenwerking: waar kan het lonen en waar kan de relatie landbouw-natuur verbeteren?

Vooral in een zone rondom Natura 2000-gebieden biedt samenwerking tussen natuur en landbouw kansen voor boeren die niet meer in dieraantallen kunnen groeien, maar wel een rol kunnen hebben in natuurbeheer. Zo wordt het onderhoud van Olde Maten en Veerslootlanden in samenwerking met de Agrarisch Natuur

Vereniging (ANV) gedaan. De participerende boeren geven echter aan dat door de opslag van ridderzuring en pitrus de kwaliteit van het voer vermindert en dat er in de toekomst mogelijk minder interesse is in de pachtgronden. Voor veehouderijen is aandacht voor de kwaliteit van gras van belang. Niet al het gras is geschikt om van te melken. Het is van belang om hierover met elkaar het gesprek te voeren. Natuurinclusief boeren vereist eveneens een goede afstemming over o.a. het watersysteem, zonering en gebruik.

Agrarische vertegenwoordigers vragen van de natuurbeheerders meer aandacht voor de belangen van een agrarische ondernemer. Dit geldt zeker bij grondeigendom van de agrariër, maar ook als de agrariër pachter is van grondeigendommen van de terreinbeherende organisaties. Er spelen diverse onderwerpen waarover het gesprek tussen pachter en verpachter gevoerd moet worden.

Veel landgoederen hebben ervaring met het optimaliseren van de samenhang tussen natuur en landbouw, waarbij er een goede balans tussen rendabel en onrendabel gevonden moet worden. Die samenhang moet ook zorgen voor draagvlak bij de boeren. Het is daarbij belangrijk om hen te begeleiden in het 'omdenken' naar een meer natuurinclusieve landbouw die de biodiversiteit op en rond het boerenland versterkt en kan bijdragen aan andere maatschappelijke opgaven. Natuurbeheerders en landbouw kunnen hierbij van elkaar leren.

6. Verdienmodellen uit maatschappelijke diensten zijn voor duurzame landbouw van essentieel belang

Veel van de grote opgaven van deze tijd, en dat geldt ook voor de opgaven voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel, vragen om een transitie van de huidige landbouw, zowel van de sector als op individueel niveau. Zonder veranderingen in de keten kan dat niet. Op dat laatste hebben we als Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel helaas maar zeer beperkt invloed. Zo blijkt uit recent onderzoek in opdracht van LNV dat de consument maar zeer beperkt bereid is tot het betalen voor duurzaamheid. En ook supermarkten zijn niet altijd bereid om duurzaamheid in rekening te durven brengen. Zonder een goed, duurzaam verdienmodel voor de landbouw, zal de landbouwtransitie naar duurzame landbouw niet plaatsvinden. Duurzaam staat voor toekomstbestendigheid in economisch, ecologisch en sociaal opzicht. Zowel de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof, als het Klimaatakkoord staan voor een duurzame toekomst voor de landbouwsector. Het komen tot goede verdienmodellen voor de landbouw is de sleutel voor het realiseren van de grote opgaven in het landelijk gebied.

Wat is nodig om tot een duurzaam verdienmodel (die de hogere kosten en lagere opbrengsten dekt) te komen? Betaling voor maatschappelijke diensten (realiseren maatschappelijke opgaven) kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Verleiding én keuzevrijheid zijn hierbij van belang. Maatschappelijke diensten zijn bijvoorbeeld tegengaan bodemdaling, reduceren stikstofuitstoot, natuurinclusieve landbouw, sluiten kringlopen op gebiedsniveau, biodiversiteit en landschapsbouw. De Stichting Particuliere Landschapsdiensten IJsseldelta (SLPIJ+) heeft in de polder Mastenbroek ervaring met langjarige contracten (weidevogelbeheer, landschapsbeheer etc) op particuliere gronden. In Staphorsterveld zijn er overeenkomsten met de Stichting Groen blauwe diensten Overijssel. Als kansrijk voorbeeld uit Overijssel is het initiatief 'Salland Loont', waarbij het idee wordt uitgewerkt om voor heel Salland te werken aan een verdienmodel voor maatschappelijke diensten, uitgevoerd door agrariërs en andere grondeigenaren en betaald door de samenleving (inwoners, overheden en bedrijfsleven): Salland Loont. Dit biedt inspiratie voor de organisatie en aanpak van deze 'rode draad' in Noordwest Overijssel.

Aandachtspunt zijn de mondiale ontwikkelingen m.b.t. de sector en de afhankelijkheid van de wereldmarkt. In dat kader kan gedacht worden aan de gezamenlijke productie van (niet) biologisch/ ecologische / regionale melk en deze koppelen aan regionale marketing (voorbeeld: Weerribben zuivel). Voor een deel van de bedrijven is het samenwerken en regionaal afzetten een mooi verdienmodel. Echter blijft een substantieel deel van de melk voor de wereldmarkt.

Een ander voorbeeld is het natuurbeheer in de Wieden en Weerribben door riettelers/snijders die dit als onderdeel van hun bedrijfsvoering doen. Rietteelt is een duurzame vorm van landgebruik die bijdraagt aan een economisch profijtelijk landschap en een duurzaam bouwmateriaal in de vorm van dakriet produceert. Het areaal voor rietsnijden neemt af (verdroging, verruiging, verbossing, teruglopende rietopbrengst). Dit verdienmodel staat onder druk en mede daardoor vindt het verbranden van de struige nog steeds plaats. Aandacht is nodig voor de vergoeding voor deze maatschappelijke dienst, nu het verbranden van de struige uit oogpunt van stikstof niet meer gewenst is.

7. Spreiding recreatie en toerisme van belang voor leefbaarheid en sector zelf

Noordwest Overijssel is aantrekkelijk voor recreanten en toeristen. In Noordwest Overijssel staan natuur, landschap, water en cultuur(historie) centraal in de beleving. Denk aan het Nationaal Park Weerribben Wieden, maar ook aan het Nationaal Landschap IJsseldelta, het Zwarte Water, het Zwarte Meer, de IJsseluiterwaarden en de Olde Maten waar De Veldschuur (Rouveen) diverse activiteiten in en rond het natuurgebied aanbiedt en tenslotte aan de aantrekkelijke dorpen en (Hanze)steden.

Recreatie en toerisme concentreert in de Wieden Weerribben momenteel in Giethoorn en bij het bezoekerscentrum Weerribben in Ossenzijl. In feite is dit een organisch gegroeide zonering, die zorgt voor relatief rustiger gebieden elders, maar die te ver is doorgeschoten. De druk op deze concentratiegebieden is te hoog geworden voor de leefbaarheid van mens en natuur. Ook voor de recreatiesector in Giethoorn zelf is een betere spreiding over Noordwest Overijssel én een betere spreiding door het jaar heen wenselijk. Vanuit leefbaarheid, natuur, spreiding economische kansen voor recreatiebedrijven / horeca, verkeer en vervoer (doorstroom en veiligheid) is dat het zeker.

Er wordt ingestoken op Poorten (o.a. Zwartsluis, Blokzijl, Kalenberg, etc) naar Noordwest Overijsel om spreiding te verbeteren. Tegelijkertijd vraagt het ook om keuzes, niet overal een beetje toerisme. Slimme sturing van toeristen in de natuurgebieden zelf, maakt daar onderdeel vanuit. Denk aan specifieke stilteplekken en tijdelijke afsluitingen, maar zorg ook voor toegankelijke gebieden. Daarnaast kan gedacht worden aan spreiding in klein- en grootschaligheid en in tijd. Regionale samenwerking, eventueel in pilots, wordt gezien als kans. Besteed ook aandacht aan monitoring en aan communicatie met de plaatselijke belangen en terreinbeheerders over de ontwikkeling rond recreatie.

Het thema leefbaarheid platteland is als koppelkans een belangrijk aspect in de deelgebieden. Verschillende partijen (bv Vrienden van Olde Maten en Stichting Sluuspoort) kijken naar mogelijkheden om het gebied aantrekkelijker te maken van recreatie en bewoners. De financiën voor concrete acties zijn een aandachtspunt.

8. Vrijkomende grond als aanjager voor het gebiedsproces

De komende jaren zullen in het gebied de nodige agrarische bedrijven stoppen. Voor een deel zal dat zijn door gebruik te maken van de Opkoopregeling Stikstof of de Impulsgelden uit het Klimaatakkoord. Met die regelingen zullen agrarische bedrijven (vrijwillig) worden aangekocht (inclusief dierrechten) om daarmee doelen op het gebied van stikstofreductie en CO2-reductie te realiseren. De vrijkomende agrarische grond biedt kansen om bijvoorbeeld te extensiveren, maar kan ook voor andere uitdagingen worden ingezet. Aandachtspunt is dat de landbouw de vrijkomende agrarische gronden ook heel hard nodig heeft voor agrarische activiteiten en de opgaves die daarbij komen kijken. Hierbij is het financieringsvraagstuk van belang. Denk ook aan belastingvoordelen, pachtconstructies e.d. Extensivering betekent nu meer kosten per eenheid product. Ten behoeve van de gebiedsontwikkeling is het belangrijk ook te kijken hoe via langdurige pacht de landbouwbedrijven kunnen worden geholpen om hun beoogde verdienmodel te verwezenlijken. Daarbij kan ook ingezet worden op lagere pachtprijzen als daaraan voorwaarden aan worden verbonden (bijv. over intensiteit van het gebruik etc.).

Bij de eerstgenoemde rode draad kwam de synergie tussen stikstof- en CO2-maatregelen al aan de orde. Bij deze aankopen zal de synergie zeker worden gezocht, als die niet al automatisch aan de orde is. Nadenken over het instrumentarium en beleid (voor welk doel gebruik je de grond) is hierbij van belang. En wie gaat de vrijgekomen grond beheren en financieren? Vanuit de deelgebieden gaan geluiden op voor het opzetten van een grondbank, waar het rijk in meegenomen wordt. Bij een grondbank is het van belang dat de gronduitgifte transparant is. Hier zijn in het verleden slechte ervaringen mee opgedaan. De agrarische vertegenwoordigers maken zich zorgen dat de landbouw achterin de rij aan kan sluiten.

Denk daarnaast aan het inzetten van kavelruil als middel om extensivering te versnellen en zonering te bevorderen.

Naast grond kan ook de invulling van vrijkomende erven een functie hebben in het gebiedsproces, bijvoorbeeld als bijdrage aan de woonbehoefte en de leefbaarheid van het platteland. Overigens kan dit ook bij actieve boeren een rol spelen. Is het nodig om het bestaande instrumentarium, zoals de rood voor rood regeling, te herzien?

5.2 Kaders voor het vervolgproces

Om met de rode draden aan de slag te gaan zijn hieronder dilemma's en kaders weergegeven gericht op het proces en samenwerking om met elkaar de vervolgstappen te kunnen zetten in de GGA NWO. Achtereenvolgens komen aan bod:

- Samenwerking tussen betrokken partijen, herstel vertrouwen en langjarig beleid
- Omgaan met nieuwe informatie en (beleids-)ontwikkelingen
- Werken in deelgebieden maakt lokaal maatwerk mogelijk
- Kennis en ervaring opdoen en delen en bottum-up initiatieven dragen bij aan het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijsel
- Koppelkansen van de grote opgaven parallel aan de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijsel zoveel mogelijk benutten
- Financieringsvraagstuk voor en na 2030

9. Samenwerking tussen betrokken partijen, herstel vertrouwen en langjarig beleid

Pas als je vertrouwen hebt, kom je tot lange termijn afspraken. Uit gesprekken is duidelijk geworden dat er niet altijd vertrouwen is tussen de verschillende partijen. Met name vanuit de landbouwsector komen geluiden over een gebrek aan vertrouwen in de overheid en terreinbeherende organisaties. Juist door samenwerking en door niet over elkaar maar met elkaar te praten, kan worden gewerkt aan het herstel van het vertrouwen, als alle partijen zich daar ook voor openstellen. Lastig daarbij is dat de democratie met zich meebrengt dat een nieuwe regeerperiode weer nieuwe accenten legt. Er is behoefte aan zekerheid in de vorm van langjarig consistent beleid.

Vertrouwen kan groeien als er een integraal toekomstperspectief is waar over de bestuursperiodes aan vast wordt gehouden. Voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel liggen de hoofdopgaven wel voor langere tijd vast (reductie emissies stikstof en CO2), maar precieze invulling is nog in ontwikkeling. In het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel zullen ook lange-termijn-afspraken gemaakt worden. Vanuit het deelgebied is geopperd om toe te werken naar een regionale omgevingsvisie voor Noordwest Overijssel. Om na te denken over het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel, is het daarnaast van belang om innovatief en oplossingsgericht te denken en ruimte te bieden voor lokaal maatwerk.

In het deelgebied Wieden Weerribben bestaat een samenwerkingsverband van organisaties die voor een groot deel ook deel uitmaken van de Deelgebiedscommissie. Het gaat om de Stichting Nationaal Park Weerribben Wieden. Vanuit verschillende achtergronden en belangen werken partners samen aan verschillende initiatieven en projecten en aan een visie voor het Nationaal Park Nieuwe Stijl[3]. De stichting heeft de uitgangspunten voor de Gebiedsgerichte Aanpak onderschreven en het ligt voor de hand dat de stichting in het vervolgtraject van de GGA NWO een belangrijke rol zal spelen.

10. Omgaan met nieuwe informatie en (beleids-)ontwikkelingen

Het stikstofdossier is sterk in beweging binnen een ingewikkeld politiek krachtenspel in alle bestuurslagen. De jurisprudentie ontwikkelt zich regelmatig sneller dan het beleid ontwikkeld kan worden. Voorbeeld van een recente ontwikkeling is de aanwijzing van leefgebieden op agrarische gronden. Verder zijn er scenario's en ontwikkelingen voor mogelijk toekomstig beleid zoals de opdracht van het rijk aan het Planbureau voor Leefomgeving (PBL) met een quickscan van twee beleidspakketten met forse aanvullende investeringen en extra maatregelen, het advies van de landsadvocaat kwam in de publiciteit over het intrekken van vergunningen van boeren die in de buurt van natuurgebieden te veel stikstof uitstoten. De Kabinetsformatie loopt en er moet nog beleid (ook Europees klimaatbeleid) ontwikkeld worden. Dit zal tot gevolg hebben dat er nog een periode van onzekerheid zal zijn over de omvang en het tempo van de opgave. Deze onzekerheid kan leiden tot een afwachtende houding. We kunnen ons die afwachtende houding niet permitteren, gezien de urgentie en de omvang van de opgave, maar ook gezien de knelpunten in vergunningverlening. Tegelijkertijd kunnen we sommige dingen ook niet in werking zetten zolang de financiering niet gedekt is.

Onze inzet is er dan ook op gericht om paniekvoetbal te voorkomen, koers te houden, het stuur in handen te nemen door zelf plannen te ontwikkelen: 'challenge te act'. Nieuwe informatie moeten we zo snel mogelijk delen en bespreken. Het kennisdelen van de landelijke informatie is hierbij een belangrijk aandachtspunt. Het is belangrijk dat de resultaten beschikbaar komen en dat de belanghebbende goed geïnformeerd worden. Dat geldt zowel voor onderzoek in het agrarische gebied als in de twee natuurgebieden.

Daarnaast is er nog veel onbekend op het gebied van effecten van maatregelen. Dit geldt zowel voor stikstofmaatregelen als voor maatregelen gericht op bodemdaling en vermindering van CO2-uitstoot. Vandaar ook het belang van proefprojecten en onderzoeken op landelijk en lokaal niveau. Er wordt veel onderzoek gedaan en in de komende jaren zal steeds meer kennis worden vergaard.

Ontwikkelingen zijn niet altijd te voorspellen, maar voor een deel wel te voorzien. Zo zal de stikstofuitstoot door alle bronmaatregelen, in de loop van de jaren verminderen. Ook zal de natuur robuuster worden door het nemen van diverse maatregelen in en rondom de natuurgebieden. Beide voorbeelden hebben mogelijk consequenties voor het Toekomstperspectief. Welke en hoe, dat weten we nog niet. Belangrijk is wel om te bedenken hoe we in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel om zullen gaan met nieuwe informatie en ontwikkelingen.

11. Werken in deelgebieden maakt lokaal maatwerk mogelijk

Gezien de fysieke verschillen en verschillende oplossingsrichtingen voor het tegengaan van bodemdaling, werken we in deelgebieden en waar nodig ook in kleinere gebieden, bv per polder binnen een deelgebied. Concrete maatregelen op bedrijfsniveau moeten besproken worden aan de keukentafel. Uiteraard moeten we bij het werken in deelgebieden oog houden voor een brede blik en uitwisseling binnen en tussen de deelgebieden.

---

[3] Het Nationaal Park Weerribben Wieden Nieuwe Stijl beslaat een groter gebied, waarin de verbinding natuur – landbouw – recreatie intensiever zal zijn.

Het werken in deelgebieden biedt kansen om lokaal maatwerk mogelijk te maken, omdat lokale partijen bij de integrale planvorming zijn betrokken. Tegelijkertijd kunnen lokale opgaven die van invloed zijn op het Toekomstperspectief en/of het uitvoeringsprogramma (gebiedsagenda) van het deelgebied worden meegenomen in de planvorming. Het lokale maatwerk biedt kansen voor een integrale aanpak op polderniveau, als het gaat om tegengaan van stikstofuitstoot en bodemdaling, de wateropgave, extensivering van de landbouw e/o alternatieve teelten/bedrijfsvoering. Daarnaast is vanuit de deelgebieden een nauwe verbinding en participatie met belanghebbenden te maken.

12. Kennis en ervaring opdoen en delen en bottom-up initiatieven dragen bij aan het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel

Er is nog veel onbekend over bijvoorbeeld de effecten op bodemdaling en CO2-uitstoot van maatregelen op het gebied van vernatting. Daarvoor loopt zowel regionaal als nationaal onderzoek. Ook loopt er nog onderzoek naar de effectiviteit van bronmaatregelen gericht op de stikstofreductie. Ondanks alle onzekerheden moeten we proeftuin durven te zijn en experimenteerruimte hebben. Initiatieven van onderaf aanjagen en trots zijn op wat we zelf kunnen bereiken. En tegelijkertijd effectieve praktijkvoorbeelden van buiten Noordwest Overijssel in het eigen gebied benutten, zoals de ervaringen van de hoogwaterboerderij Zegveld en het Netwerk Praktijkbedrijven. Dit vraagt om een leerhouding. De provincie en de rijksoverheid moet experimenteerruimte en de leerhouding faciliteren wanneer hier vanuit het gebied een beroep gedaan wordt. Voor experimenteerruimte geven is ook "lef" nodig.

Als je landbouwpercelen vernat (op verschillende manieren), wat betekent dat dan voor de bedrijfsvoering? Welke innovatieve maatregelen zijn er mogelijk om stikstofuitstoot tegen te gaan? Hoe kunnen we als groep boeren gezamenlijk een manier vinden om te extensiveren, waarbij er wel een goed verdienmodel is? In welk (deel van je) bedrijf is extensief beheer mogelijk? Welke 'weidevogelmaatregelen' zijn goed inpasbaar in de agrarische bedrijfsvoering? En zijn deze maatregelen voldoende voor het verbeteren van de weidevogelstand? De uitkomsten van dit soort onderzoeken en pilotprojecten helpen bij de vormgeving van het Toekomstperspectief Noordwest Overijssel. Dan is het wel van belang om van alle initiatieven die er zijn, op de hoogte te zijn, en er met elkaar over te spreken. Zo is er in Staphorsterveld een pilot uitgevoerd op het gebied van onderwaterdrainage. Dit kan weer bijdragen aan een vervolg in een ander gebied. Gezien het belang van de transitie van de landbouw, zijn uitwisselingen van kennis en ervaring tussen boeren hierbij erg belangrijk. De Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel kan hierin aanjagen en faciliteren, evenals bij lokale initiatieven en projecten. Tenslotte kunnen we leren van en uitwisselen met de ervaringen uit andere gebieden in Overijssel.

Behalve bottom-up-projecten om van te leren ten behoeve van een Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel, kunnen er ook bottom-up initiatieven zijn die zelf bijdragen aan de doelen van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Het kan helpen deze vanuit de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel te ondersteunen. Het integrale perspectief dient daarbij als denk-/handelingskader. Kernvragen bij deze initiatieven zijn: Wat werkt wel wat werkt niet? Wat is de kosteneffectiviteit? Is het zelfstandig financieel rendabel of wat is het financiële gat?

13. Koppelkansen van de grote opgaven parallel aan de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel zoveel mogelijk benutten

De komende tien jaar verwachten we dat de regio West-Overijssel verder zal groeien met circa 35.000 - 40.000 huishoudens (waarvan 10.000 in Zwolle, binnenstedelijk en in Stadshagen). De woningbouwopgave vraagt om stikstofruimte waardoor mogelijk woningbouwplannen vertraging op kunnen lopen als er geen stikstofreductie is gerealiseerd. De vraag is of dit een groot knelpunt zal zijn omdat de stikstofuitstoot van woningbouw gering is.

In de huidige situatie blijkt dat de meeste woningbouwplannen gerealiseerd kunnen worden met intern salderen (bv verdwijnende agrarische functie (bemesten), elektrisch bouwen, gasloos bouwen, afname verkeersbewegingen etc).

De Ontwikkelopgave Natura 2000 heeft veel impact in het gebied. Deze opgave staat voor het in een gunstige staat van instandhouding brengen van deze natuurgebieden. Hier worden maatregelen genomen in en rondom de natuurgebieden. Deze maatregelen zijn merkbaar in de omgeving van de natuurgebieden doordat bijvoorbeeld het areaal natuur wordt uitgebreid (binnen de eerder aangegeven kaders: de uitwerkingsgebieden) en er hydrologische maatregelen worden genomen.

Daarnaast wordt de Regionale Energiestrategie (RES) uitgevoerd met een opgave voor windenergie en zonne-energie. Dit is bijvoorbeeld voor Staphorst een belangrijk aandachtspunt. Ten slotte wordt de omzetting naar bos in de zogenoemde bossenstrategie benoemd. Deze grote ontwikkelingen leiden tot ruimtebeslag. Het is van belang om in beeld te krijgen waar deze plannen gaan landen, wat moet? Er wordt verder gepleit om niet af te wachten tot anderen met plannen voor bijvoorbeeld extra bos komen, maar vanuit het gebied NWO aangeven of en zo ja, waar andere opgaven gerealiseerd kunnen worden. Daarbij het waardevolle agrarisch cultuurlandschap in acht nemen. Maak gebruik van het uitdaagrecht ('challenge to act').

Goede afstemming met de instanties die die grote opgaven realiseren is van belang om het gebiedsproces van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel niet te frustreren. Daarbij moeten we voorkomen dat we kansen mislopen, maar we moeten ook niet vertragen.

Daarnaast worden er op verschillende niveaus visies ontwikkeld. Denk aan de provinciale Omgevingsvisie maar ook bijvoorbeeld de visie op het buitengebied waar gemeente Zwartewaterland aan werkt. Wat de deelgebieden missen is duidelijke afstemming van de grote opgaven vooraf en wie 'bewaakt' de afstemming?

We willen de lusten en lasten in het gebied houden en verdelen. De grote opgaven kunnen zowel een positief als een negatief effect hebben op het gebiedsproces en het Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel. Het positieve willen we omarmen en kansen meekoppelen (Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel-doelen realiseren, koppelkansen en verdienmodellen benutten), het negatieve vooral voorkomen. Voorop staat het behoud van het waardevolle cultuurlandschap van Noordwest Overijssel (Nationaal Landschap IJsseldelta en Nationaal Park Weerribben Wieden).

14. Financieringsvraagstuk voor en na 2030

Het financieringsvraagstuk is een terugkerend thema. Er is behoefte vanuit de Deelgebiedscommissies om zicht te hebben op de financiering van de maatregelen en voorstellen die voortkomen uit het gebiedsproces. Door het ontbreken van beschikbare middelen aan de voorkant zijn partijen afwachtend om zich 'vol' op het gebiedsproces te richten. Daarnaast speelt het ontbreken van rijksfinanciering van de stikstofmaatregelen na 2030. Deze laatste stap is wat betreft reductie het duurste omdat het laaghangende fruit dan weg is en een grote stikstofreductie (van 26% => 50 % in 5 jaar) moet worden gerealiseerd. Ander voorbeeld is dat langjarige financiering voor klimaatmaatregelen nog niet zijn geregeld.

Om een goede gesprekspartner voor het rijk te zijn en middelen binnen te halen, is het belangrijk om het Toekomstperspectief en de gebiedsagenda/uitvoeringsprogramma voor NWO goed uit te werken. Waar willen we naar toe, wat gaan we daarvoor doen, welke middelen dragen partijen en sectoren al bij en wat hebben we extra van het rijk nodig? Het zal o.a. landen in het provinciale gebiedsplan dat uiterlijk juli 2023 aan de minister wordt aangeboden met daarin het aanbod van Noordwest Overijssel voor de reductie van de stikstofemissie.

Aandachtspunt is het loskomen van subsidiestromen. Er liggen ook kansen voor het genereren van middelen vanuit het gebied en samen in beeld te brengen hoe budget uit het eigen gebied gegenereerd kan worden.

Suggestie is gedaan voor het instellen van een gebiedsfonds waarin diverse budgetten gebundeld kunnen worden. Zie ook het aansprekende voorbeeld van 'Salland Loont' dat hiervoor is beschreven.

6 Waar gaan we met zijn allen aan werken?

Advies van de Deelgebiedscommissies aan de Regiegroep Noordwest Overijssel

6.1 Inleiding

De gesprekken in de Deelgebiedscommissies (DGC's) hebben geleid tot aanpassingen van de puzzelstukjes en van de Rode Draden. Daarmee is het *concept Werkdocument gebiedsanalyse* een gezamenlijk document geworden en kan het verder onder de naam *Gebiedsanalyse*. Daarnaast is er een advies van de Deelgebiedscommissies aan de Regiegroep NWO met bevindingen, aandachtspunten en aanbevelingen voor het vervolg. In dit hoofdstuk is dat advies verwoord. Hoewel iedere DGC haar eigen bijeenkomsten had, zijn vaak gelijkluidende zorgen en aandachtspunten genoemd. In dit advies is de inbreng van de drie DGC's samengebracht. Daar waar het een specifieke opmerking van één van de DGC's betreft, is dit expliciet aangegeven. Niet in alle gevallen is er een eenduidig geluid binnen de DGC's. In de gevallen waar dat aan de orde is, is het dilemma geschetst. De agrarische leden van de DGC Staphorsterveld hebben hun uitgangspunten voor de vervolggesprekken nog apart op een rijtje gezet. Daarin vragen zij aandacht voor aspecten die de huidige landbouwpraktijk ondersteunen en voor vrijwilligheid bij eventuele aanpassingen van die landbouwpraktijk. Een aantal punten komt ook terug in onderstaand advies. De uitgangspunten zijn als bijlage 3 toegevoegd.

In de werksessies van de DGC's over de verschillende onderdelen van deze gebiedsanalyse is de deelnemers steeds gevraagd naar de herkenbaarheid: 'Herken je de puzzelstukjes en de rode draden voor Noordwest Overijssel? Herken je ze voor het deelgebied? In onderstaande paragraaf zijn de belangrijkste zaken hieromtrent beschreven. In de gesprekken werd ook duidelijk wat er nog mist aan kennis of informatie die nog aangedragen moet worden door, met name, overheden. In de paragraaf *Ontbrekende kennis* staan die zaken op een rij. Vervolgens wordt in de paragraaf *Aandachtspunten en randvoorwaarden voor het vervolgproces* per thema beschreven waar echt rekening mee moet worden gehouden in het vervolgproces. Tenslotte worden, ook geclusterd rond verschillende thema's, A*anbevelingen* gedaan door de DGC's aan de Regiegroep NWO.

In de DGC's is, naast het bespreken van het *Werkdocument gebiedsanalyse,* ook aandacht geweest voor kansen, initiatieven, pilotprojecten of ideeën daarvoor en andere uitvoeringsprojecten of -praktijken. In de komende tijd zullen er vervolgstappen worden gezet om samen de ideeën verder uit te werken, inzichtelijk te maken aan welke opgaven ze bijdragen en hoe ze uitgevoerd zouden kunnen worden, en hoe de kennis die dat oplevert gemonitord en gedeeld kan worden. De lijst met ideeën/kansen/projecten is als bijlage 2 aan deze gebiedsanalyse toegevoegd.

De DGC's hebben in korte tijd zich de problematiek eigen gemaakt en met veel inzet gewerkt aan inbreng voor het advies en voor de *Gebiedsanalyse* als geheel. De verschillende gezichtspunten van de diverse partijen zijn herkenbaar. In de planvormingsfase, en mogelijk juist ook in de pilotprojecten, kunnen de gesprekken over de verschillende gezichtspunten verder worden gevoerd en zijn er wellicht ook gezamenlijke gezichtspunten te ontwikkelen. Het helpt daarbij ongetwijfeld als er meer duidelijkheid is over meetgegevens, effecten van mogelijke maatregelen en financiering.

6.2 Herkenbaarheid gebiedsanalyse

De Deelgebiedscommissies (DGC's) herkennen de gebiedsanalyse grotendeels. In de DGC's zijn aanvullend wel de nodige opmerkingen gemaakt over de opgaven die er liggen:

- Het is duidelijk dat de problematiek (m.n. stikstof/bodemdaling) speelt en dat er een opgave ligt om deze problematiek aan te pakken, maar de opgave is nog wel erg abstract, vergt een scherpere gebiedsgerichte opgave en er is meer kennis nodig om oplossingen hiervoor te vinden. Er is ook wel twijfel over de haalbaarheid van de opgaven. Het is duidelijk dat deze opgaven vergaande gevolgen hebben voor met name de landbouwsector. Er wordt benadrukt dat ook de andere sectoren hun aandeel van de oplossing van de stikstofproblematiek moeten realiseren.
- Wat betreft de bodemdaling in de veenweidegebieden is duidelijk dat, als er geen maatregelen worden genomen, dit een onomkeerbaar proces is. Bodemdaling is een probleem dat herkend wordt en vertraagd moet worden. Bij de door de bodemdaling (oxidatie van veen) veroorzaakte CO2-uitstoot is minder beeld. De oplossing *vernatten* wordt erkend, maar benadrukt wordt dat ook andere maatregelen tegen veenoxidatie moeten worden onderzocht.
- Het beeld van grondgebondenheid van de landbouw en de drie-eenheid veenweide-gras-koeien wordt breed gedragen. De Gebiedscoöperatie IJsseldelta ziet in de plaats van 'gras' het liefste 'vochtig gras' in deze drie-eenheid. Dat er in 'de landbouw' op diverse thema's veranderingen nodig zijn is duidelijk, maar een helder perspectief ontbreekt. De impact van stappen zetten, waarvan achteraf blijkt dat het de verkeerde stappen waren, is enorm (b.v. specifieke stalsystemen). Biologische landbouw wordt niet als dé oplossing gezien, omdat de grond daarvoor te duur is (extensievere productie) en de afzetmarkt beperkt. Overigens loopt biologische landbouw voor een groot deel tegen dezelfde zaken aan als gangbare landbouw. Biologische landbouw is waar het past bij het bedrijf en de ondernemer wel een mooi bedrijfsmodel. Alleen als er middelen zijn om landbouwgrond af te waarderen of om landbouwgrond langdurig te kunnen pachten tegen gunstige voorwaarden ontstaan er kansen voor extensieve landbouw w.o. biologische of natuurinclusieve landbouw.
- De DGC Polder Mastenbroek/Kamperveen vraagt aandacht voor de gevolgen voor de tuinbouwsector in de Koekoekspolder. Maatregelen in de randzone Koekoekspolder kunnen grote gevolgen hebben voor de veiligheid in de Koekoekspolder. Onderzoek naar de randzone loopt.
- De agrarische partijen in de DGC Polder Mastenbroek/Kamperveen geven aan dat vooral de recent toegevoegde teksten beter herkenbaar zijn. De input vanuit de bijeenkomsten kwam hier duidelijker naar voren. Wat wel blijft is dat het voor een groot deel nog vrij hoog over blijft. Vooral als we het over de kwaliteit van de natuur hebben (hoe kwaliteit te definiëren), de impact van opgaves uit overig ruimtegebruik en het perspectief voor de landbouw. Daar moet in het vervolgproces een flinke slag geslagen worden aan het in beeld brengen van informatie en het concreet maken.
- Natura 2000-ontwikkelingen spelen vooral in/rond de Wieden Weerribben en Olde Maten en Veerslootlanden. In de Natura 2000-gebieden langs de rivieren is er een heldere afbakening door de dijken en is er minder discussie over de grenzen van gebruiksdoelen. Bovendien zijn daar minder stikstofgevoelige habitattypen.
- Het is goed dat de opgaven in combinatie, integraal, worden benaderd en op die manier aan oplossingen gewerkt gaat worden. Het gevaar dat wordt gezien is, dat wanneer het té complex wordt, het verzandt in goede bedoelingen en het stil komt te liggen.

6.3 Ontbrekende kennis

Zoals in de paragraaf hierboven al aan de orde kwam, is er meer kennis nodig om daadwerkelijk in de DGC's aan de slag te kunnen gaan met de planvorming naar een Toekomstperspectief. Een deel van die kennis zal vanuit de overheden en landelijke onderzoekscentra (moeten worden) aangeleverd (technische kennis en beleid). Andere kennisvragen zullen in de DGC's nader gespecificeerd moeten worden en daarna worden onderzocht, of kunnen vanuit de DGC's zelf worden opgepakt. Tenslotte kunnen zich tijdens de planvorming ook nog onderzoeksvragen aandienen. De volgende kennislacunes zijn genoemd:

Overheden/landelijke onderzoeksprogramma's (met lokale pilotprojecten):
- Effectiviteit van de verschillende bronmaatregelen stikstof;

- Effectiviteit van maatregelen tegen bodemdaling en CO2-uitstoot (b.v. mengen veen met klei, , overzanden van de veenlaag met onderliggend zand, onderwaterdrainage);
- Gemeten waarden van emissies (stikstof/CO2) nu en vanaf nu ook met regelmaat meten (monitoring). Op rijksniveau wordt op dit moment volop gewerkt aan het opstarten van de monitoring van stikstof en broeikasgassen. Waar relevant, ook monitoring van regionale opgaven waarbij goede afstemming plaats vindt rond data en methodiek tussen de verschillende niveaus van monitoring. Feitelijk geldt dit ook voor het meten van emissies.
- Hoeveel water is er nodig voor veenweidemaatregelen, en is dat ook voorradig in droge perioden? In hoeverre bedreigt klimaatverandering de wateraanvoer?
- Detaillering van hoe (ondergrondse) waterstromen lopen (op hoofdlijnen in Infram-rapport). Dit bepaalt namelijk voor een groot deel welke maatregelen wel of niet werken. Deze vraag speelt met name in Polder Mastenbroek omdat daar de bijzondere situatie met de laaggelegen Koekoekspolder bestaat. Voor de polders grenzend aan de oostzijde van de Weerribben is al een onderzoek gedaan dat een gedetailleerde uitwerking is van het Infram-rapport;
- Hoe kunnen dierziektes als leverbot en salmonella worden voorkomen als de veengronden worden vernat? Wat kunnen we leren van andere gebieden over dierziektes als gevolg van vernatting?
- Duidelijkheid over de stedelijke ontwikkeling van Zwolle, Kampen en Zwartewaterland;
- Wat is de bedoeling van b.v. de bossenstrategie? Is er een opgave voor NWO? Waar? Hoeveel?
- Ook andere opgaven uit het puzzelstukje 'overige ruimtegebruik' moeten worden gespecificeerd.
- Hoeveel geld is er beschikbaar vanuit de verschillende opgaven voor Noordwest Overijssel?

Deelgebiedscommissies en overheden/onderzoekscentra samen:
- Wat is precies kringlooplandbouw/duurzame landbouw/natuurinclusieve landbouw? Waar moeten we naartoe? Zonder duidelijk doel kom je er niet en dus is het belangrijk hierover een gezamenlijk beeld te hebben (minimaal op NWO-niveau). Welke bedrijven scoren al goed op kringlooplandbouw en wat kun je daarvan leren?
- Bodemonderzoek in natuurgebieden en monitoring daarvan in de komende jaren.
- Tuinbouw, bepalen welke informatie nodig is en daarna die informatie achterhalen;
- Randzone Koekoekspolder. In lopend onderzoek goed de mogelijkheden en consequenties voor de tuinbouw in de Koekoekspolder meenemen (via projectgroep/klankbordgroep).

6.4 Aandachtspunten en randvoorwaarden voor vervolgproces (Toekomstperspectief en Uitvoeringsprogramma)

Zoals eerder is aangegeven hebben de opgaven vergaande gevolgen voor de agrarische sector. De landbouw moet echter wel perspectief hebben voor de toekomst. De meeste van onderstaande aandachtspunten zijn daarom ook daarop gericht. Ook voor de hiervoor benodigde financiën wordt veel aandacht gevraagd. Hieronder wordt echter eerst ingegaan op overkoepelende punten. Tenslotte wordt ook aandacht gevraagd voor het herstel van de natuur.

Overkoepelend
- De DGC Staphorsterveld vraagt zich af in hoeverre zij invloed heeft op de dingen die komen gaan in relatie tot het beleid, dat op een zoveel grotere schaalgrootte en met een zoveel grotere reikwijdte, door de Europese Unie wordt gemaakt;
- Gevraagd wordt om duidelijkheid van de overheid ten aanzien van de opgaven. Ook consistentie van beleid, c.q. van de verschillende beleidsterreinen die elkaar raken, is een belangrijk aandachtspunt;
- Bewustwording dat het niet nemen van maatregelen op termijn tot problemen leidt en (sterker nog) de erkenning van de urgentie om ingrijpende transities te maken, behoeft veel aandacht in dit proces. Samenwerking tussen betrokken partijen en het creëren van draagvlak bij die partijen en hun achterban én

bij de andere bewoners (m.n. agrariërs) in het gebied, is hierbij essentieel. Belangrijk om gezamenlijk te zoeken naar de juiste manier om communicatie met het gebied vorm te geven (wanneer, welke boodschap, hoe, wie).

- We gaan in het gebiedsproces uit van de criteria die zijn genoemd in de NOVI: "Functies mogen niet leiden tot afwenteling (anderen hebben er nu of later last van) en we maken waar mogelijk gebruik van het stapelen van functies."
- Helderheid van de gemeentes Kampen en Zwartewaterland in hoeverre ze ambities hebben om een deel van de veenweide als bouwgrond te bestempelen. Gemeente Zwolle heeft dat inmiddels verduidelijkt. Dat bepaalt de discussie die we in het deelgebied voeren en ook de houding en betrokkenheid van ondernemers in het gebied, dit kan ook een discussie over grondwaarde opleveren. Wat als er veenweide-maatregelen genomen worden, je grond wordt afgewaardeerd en het wordt vervolgens woningbouw wordt? Heeft dit effecten op de waarde?;
- Steun van de overheid bij grondposities en in het gebied houden van de grond ten behoeve van doelen van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Aandachtspunt vanuit de agrarische partijen hierbij is ook het behoud van agrarische gronden ten behoeve van agrarische doelen.
- De provincie en de rijksoverheid moeten experimenteerruimte en de leerhouding faciliteren wanneer hier vanuit het gebied een beroep gedaan wordt. Voor experimenteerruimte geven is ook "lef" nodig.
- Transparante communicatie is in elk proces, maar zeker in een gebiedsproces een belangrijk aandachtspunt.
- Monitoring van effecten van maatregelen en van emissiewaarden.
- De agrarische partijen in DGC Mastenbroek / Kamperveen geven aan dat uit de toelichting over emissie van de industrie opviel dat de wijze waarop de emissie van de industrie wordt bepaald zeer weinig fijnmazig is. Voor de landbouw wordt heel veel bedrijfsspecifieke informatie gebruikt. Het roept ergernis op dat van industriële bedrijven, zelfs wanneer deze heel dicht bij stikstofgevoelige natuur liggen, een grove benadering gehanteerd wordt terwijl van de landbouw tot de laatste koe alles in beeld is. Vooral als je dat bekijkt in het licht van rechtspraak over het RAV-systeem.
- Borgen kennis delen binnen DGC's, tussen DGC's, tussen DGC's en Regiegroep en vanuit de ambtelijke organisatie als het gaat om nieuwe inzichten (uit onderzoek) of nieuw beleid.

Landbouw

- Voor een goede gelijkwaardige samenwerking, is het voor veel agrarische leden van de DGC's van belang dat het vakmanschap en de kennis van boeren wordt erkend. Om verder stappen te zetten is het goed om ook te zien wat er de afgelopen decennia al veel inspanning is verricht en is bereikt op het gebied van terugdringen van de stikstofuitstoot. Ook dragen boeren met hun agrarisch natuurbeheer bij aan natuur en landschap.
- Er moet toekomstperspectief zijn voor de landbouw in Noordwest Overijssel. Het tegengaan van uitstoot van stikstof en broeikasgassen zal deels door (innovatieve) *technische maatregelen* bereikt kunnen worden, en voor het andere deel zal een (*omschakeling naar een) andere bedrijfsvoering* de oplossing moeten bieden. De landbouwleden geven aan dat de financiële rek in de landbouw eruit is en dat voor beide oplossingsrichtingen financiering vanuit de overheid noodzakelijk is. Behalve daar waar het gaat om *omschakelingskosten* naar een andere bedrijfsvoering, moet er ook een *verdienmodel* zijn voor die nieuwe bedrijfsvoering.
- Voor een verdienmodel zijn langjarige afspraken over diverse groenblauwe / maatschappelijke diensten (ook GLB) essentieel. Daarnaast is het van belang dat er integraal naar de nieuwe bedrijfsvoering, waarin maatschappelijke diensten worden verleend, wordt gekeken, zowel vanuit beleid (vinden van een optimum van de verschillende beleidsopgaven) als vanuit financiering (o.a. moet stapeling van de verschillende financieringsstromen mogelijk zijn, het liefst gebundeld);
- Als er lokale bronmaatregelen worden genomen in de deelgebieden, zoals bijvoorbeeld het aanlengen van mest met water, is het noodzakelijk dat deze 'stikstofreductie' ingeboekt kan worden zodat het inzichtelijk is en er besloten kan worden hoe deze stikstofwinst ingezet kan worden. Boeren die op die manier op veengrond mest uitrijden kunnen dat nu al opgeven aan RVO. Deze informatie komt terug in de

emissieregistratie en t.z.t. in de monitoring. Daar staat echter geen vergoeding tegenover. Daarvoor een vergoeding krijgen zou de vraag kunnen zijn. Als het in de praktijk nu niet gebeurt zou je het als regionale N-bronmaatregelen kunnen voorstellen.
- Er wordt speciale aandacht gevraagd voor jonge boeren;
- Onder (een vrij groot deel van) de boeren wordt als risico gezien dat agrarisch natuurbeheer kan leiden tot het vóórkomen van bijzondere soorten. Een bewijs dat de wijze van beheer voldoet en juist zo beheerd zou moeten blijven. Een groot deel van de soortenrijkdom hangt samen met agrarisch gebruik, maar wel bij een veel langere stikstofdruk zoals bij agrarisch natuurbeheer ook wordt nagestreefd. Hoewel dat een trots gevoel kan geven, wordt het risico gezien dat dit beperkingen oplevert voor de agrarische bedrijfsvoering. Het kan zijn dat er minder stikstof uitgestoten mag worden (zie bijvoorbeeld de leefgebieden-discussie, die overigens in de eerstvolgende uitgave van Aerius gerepareerd wordt). Ook bestaat de angst dat als er veel natuurwaarden zijn op een perceel, dat het perceel natuur moet worden. Indien het maatschappelijk wenselijk is dat er agrarisch natuurbeheer is, dan moet de overheid de agrariërs garanderen dat deze negatieve gevolgen voor de bedrijfsvoering er niet zullen komen (c.q. terug worden gedraaid als bij de leefgebiedendiscussie);
- Als optie voor alternatief gebruik van veenweidepercelen ten behoeve van het tegengaan van bodemdaling en CO2-uitstoot, worden natte teelten genoemd door overheden en onderzoeksinstellingen. Melkveehouders zien natte teelten niet als optie, omdat dat een totaal andere tak van de landbouw is dan de melkveehouderij. Door hen wordt het gezien als uit productie nemen van geschikte weidegrond. Mogelijk zijn riettelers wél geïnteresseerd in natte teelten (inclusief eventuele uitbreiding van de rietteelt). Er is wel een initiatief (initiatievenlijst) om lisdoddes te kweken ten behoeve van natuurlijke vezels voor de tapijtindustrie. Een ander aspect is dat, als het technisch al mogelijk is en het daadwerkelijk positief werkt tegen de uitstoot van (alle) broeikasgassen, het financieel (afzetmarkt) nog niet aantrekkelijk is.
- In DGC Wieden Weerribben wordt aandacht gevraagd voor garantieprijzen voor riet.
- De agrarische partijen in de DGC Mastenbroek / Kamperveen vragen aandacht voor het legaliseren van de PAS-melders en interimmers. Hier zit grote druk op i.v.m. procedures en handhavingsverzoeken. Hoe langer het duurt hoe groter het economische en mentale leed voor de getroffen ondernemers.

Natuur
- Volledig herstel natuur vergt (veel) meer dan onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) blijven; ook hydrologie en relatie met omgeving moet op orde zijn (ontsnipperen, verstoring beperken, etc). Als dat niet op orde komt, is het beneden de KDW komen niet zo zinvol.
- Vanuit de agrarische vertegenwoordiging uit de deelgebiedscommissies wordt gepleit voor bodemanalyses in natuurgebieden. Hiermee kan de stikstoflevering uit de bodem in beeld gebracht worden. En vervolgens in relatie worden gebracht met de potentie van de stikstofgevoelige natuur.

Deelgebiedsspecifiek
DGC Polder Mastenbroek / Kamperveen vraagt om een bredere kijk op mogelijke maatregelen in de randzone Koekoekspolder, waar nu een onderzoek naar loopt. Er lijkt nu al een tunnelvisie te zijn: onder water zetten met zonnepanelen erbovenop. Er zijn ook andere maatregelen mogelijk waarbij bijvoorbeeld ook het zo veel mogelijk behouden van landbouwgrond de aandacht krijgt. Daarbij moeten we ook goed kijken naar de effecten in de Koekoekspolder. Een inventarisatie van alternatieven is nodig.

Polder Mastenbroek is een kansrijk gebied voor weidevogels. Veel agrariërs spannen zich nu al hiervoor in. Goed om juist in deze polder in te zetten op weidevogelbeheer. Ook Kamperveen en Staphorsterveld zijn bijna geheel zoekgebied voor weidevogelbeheer (subsidie agrarisch natuurbeheer). In Staphorsterveld kan het weidevogelbeheer (met vernattingsmaatregelen) goed aansluiten op Oldematen Veerslootlanden. Daarmee worden meerdere doelen gediend.

De Gebiedscoöperatie IJsseldelta pleit voor aanvullend beleid voor vrijkomende grond: dat de grond alleen gebruikt mag worden om de waarden van het gebied te behouden of te versterken.

In en binnen de verschillende deelgebieden is er een variatie aan grondsoorten. Dat kan effect hebben op de effectiviteit van de verschillende maatregelen tegen bodemdaling. Pilotprojecten van verschillende maatregelen op verschillende grondsoorten zijn dan ook van belang om inzicht te krijgen in de werkbaarheid en effectiviteit van de maatregelen.

Daarnaast vereisen de vele grondsoorten ook meer variatie in bouwplannen en bemestingsplannen. Vooral in deelgebied Wieden Weerribben, met een grote tak akkerbouw, zijn er goede mogelijkheden om hierop aan te haken en te streven naar een gesloten kringloop van mineralen op dit schaalniveau. Dit geldt ook voor deelgebied Staphorsterveld, in relatie met een grote akkerbouwtak in andere delen van de gemeente Staphorst.

6.5 Aanbevelingen

Integraal Toekomstperspectief

In de deelgebieden willen we werken aan een gezamenlijk gedragen integraal *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel*, met perspectiefrijke oplossingen voor de problematiek die in deze gebiedsanalyse staat beschreven. Het minder in hokjes denken en handelen is daarbij nodig.

Het moet een toekomstbeeld zijn voor eenieder die in het deelgebied woont en werkt, met name voor de agrarische ondernemers, al moeten we ook streven naar sterke gemeenschappen die niet afhankelijk zijn van één bedrijfstak. Het zou wel mooi zijn als 'de boer trots is dat hij hier boert, hoe hij dat doet en hoe hij daarbij maatschappelijke doelen realiseert'.

Om te kunnen werken aan het integrale *Toekomstperspectief,* is het nodig dat er minder in hokjes wordt gedacht vanuit de opgaves; stikstof, veenweide, Natura 2000, klimaat, het hangt allemaal met elkaar samen. Er is lef en daadkracht nodig om te ontvlechten. Zowel qua proces als qua financieringsstromen en beleid. Het is van belang om voor het optimum te gaan voor de verschillende doelstellingen, niet voor het maximum op één beleidsterrein met een veel lagere opbrengst op een ander terrein. Dit optimum komt waarschijnlijk de overkoepelende thema's leefbaarheid, landschap en identiteit van Noordwest Overijssel ook ten goede.

Het is belangrijk om in het Toekomstperspectief ook een visie op het toekomstig beheer aan de orde te laten komen met daarbij aandacht voor organisatie, financiering en uitvoering.

Kennis opdoen

Er is nog veel kennisontwikkeling nodig. In Noordwest Overijssel willen we hieraan bijdragen met pilotprojecten. Delen van kennis is essentieel.

Hoewel er al veel ideeën en initiatieven zijn (zie bijlage) die bijdragen aan oplossingen in de deelgebieden, is er ook nog veel onbekend. Voor een deel gaat dat om kennis die in ontwikkeling is. Daar waar we in Noordwest Overijssel kunnen bijdragen aan die kennisontwikkeling, specifiek ook voor de verschillende deelgebieden in NWO, moeten we dat vooral doen (pilotprojecten). We adviseren de Regiegroep daar de benodigde middelen voor (menskracht, kennisnetwerk en geld) voor beschikbaar te stellen. Daar waar het gaat om informatie die overheden kunnen geven over hun plannen, opgaven en financiering, wordt geadviseerd dit ook te doen. We adviseren de Regiegroep te faciliteren in het beschikbaar krijgen van de ontbrekende kennis, zoals in de paragraaf *Ontbrekende kennis* is benoemd. Kennisuitwisseling binnen en buiten Noordwest Overijssel is zeer

belangrijk in deze periode waarin er nog zoveel ontwikkelingen op kennisgebied zijn. We adviseren de Regiegroep NWO voor deze kennisuitwisseling de benodigde middelen beschikbaar te stellen (b.v. voor excursies, onderzoeken en verkenningen).

Regie op het proces

Regiegroep en overheden wordt gevraagd regie voor vervolgproces op zich te nemen voor de samenwerking tussen alle betrokken partijen.

In de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel werken we als overheden, maatschappelijke organisaties en gebiedspartijen samen aan een *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel* en een daarbij horende *Gebiedsagenda*. De overheden hebben de Uitgangspunten voor dit gebiedsproces vastgesteld[4], die ook door de maatschappelijke partijen zijn onderschreven. In de gebiedsanalyse zijn de meeste opgaven duidelijk geworden. Daar waar dat nog niet het geval is, worden de overheden gevraagd deze alsnog kwantitatief en/of ruimtelijk te verduidelijken.

We adviseren de Regiegroep om in het vervolgproces, samen met de betrokken overheden, de regie te nemen bij de planvorming, bij het faciliteren van bottom-up-initiatieven die bijdragen aan de doelen, in de kennisontwikkeling en in de samenwerking binnen en tussen de DGC's en met de Regiegroep.

In de DGC Wieden Weerribben is voorgesteld om de Stichting Nationaal Park Weerribben Wieden een grote rol te geven in de verdere planvorming en uitvoering. Daarbij is de wens dat er door de GGA NWO organisatiecapaciteit en kennis wordt ingebracht.

Landbouw en rietsector

Veel opgaven in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel komen terecht op het bordje van de landbouwsector. Om de bedrijfsvoering om te vormen naar een bedrijf dat ook maatschappelijke diensten levert, is een aantal randvoorwaarden en voorstellen benoemd.

Het komende decennium zal de landbouw in Noordwest Overijssel doorontwikkelen naar een vorm van landbouw die toekomstbestendig en passend is in dit gebied met veel laag gelegen veenweidegronden en stikstofgevoelige natuurgebieden.

In het gebiedsproces zal er enerzijds aandacht moeten zijn voor ontwikkelingsmogelijkheden op individueel bedrijfsniveau en anderzijds voor ontwikkelingsmogelijkheden op gebiedsniveau. Dat gebiedsniveau is met name van belang voor maatregelen op het gebied van het watersysteem en voor opgaven die extra ruimte kosten, zoals (verdere) extensivering van de melkveehouderij.

Om de bedrijfsvoering om te vormen naar een bedrijf dat, naast voedselproductie, ook andere maatschappelijke doelen realiseert, is er een aantal randvoorwaarden en adviezen door de DGC's aangegeven:

- Er moet een verdienmodel zijn voor de nieuwe bedrijfsvoering. We adviseren de betaling/waardering voor maatschappelijke diensten vanuit één loket te regelen. Het loket kan bijvoorbeeld worden gevormd door Collectief Noordwest Overijssel. In dat loket zouden financieringsstromen van de verschillende maatschappelijke diensten samen moeten komen en ook als één 'pot voor maatschappelijke diensten' fungeren (financiële ontschotting). Dit houdt in dat er ook beleidsmatige ontschotting nodig is: we gaan voor een optimale mix van maatschappelijke doelen, waarbij mogelijk niet het maximale van één van de doelen

[4] Zie hiervoor paragraaf 1.2 van de Reader.

wordt gehaald, maar het maatschappelijke resultaat als geheel het hoogste is, passend binnen de bedrijfsvoering van het betreffende bedrijf.

- Voor het nemen van (bron)maatregelen is het van belang om te kijken wat er in het gebied speelt (met welke maatregelen kun je in dit gebied wat mee?) en die ook passend zijn op bedrijfsniveau en binnen de bedrijfsvoering. Voorstel is om specialistische kennis, in de vorm van maatwerk voor bedrijfsadvies 'aan de keukentafel' mogelijk te maken. Suggestie is om een adviseurspoule op te zetten met kennis vanuit diverse invalshoeken en kennis over het gebied, of te werken met Vouchers (naar voorbeeld SABE). Om zo te bekijken welke maatregelen effectief zijn en aansluiten bij het bedrijf. Om een goed beeld te krijgen van de mogelijkheden op de verschillende bedrijven, maar ook om mee te denken met de agrariërs over de toekomst van hun bedrijf, is daarnaast de blijvende inzet van een ervencoach (of een andere agrarisch adviseur met oog voor maatschappelijke opgaven) essentieel. De DGC's adviseren de Regiegroep derhalve middelen voor maatwerkadvies en de inzet van ervencoaches voor deze bedrijfsontwikkelingen.

Het is erg belangrijk dat gemeentes in hun ruimtelijk beleid oog blijven hebben voor de ruimte die de blijvers nodig hebben om zich te blijven ontwikkelen. Alleen dan houd je een vitale sector over. Indien initiatieven voor verbrede activiteiten zich aandienen kunnen gemeentes in ruimtelijk beleid een faciliterende rol aannemen (mits passend binnen gebied).

Aan de DGC Wieden Weerribben neemt een vertegenwoordiger van de rietsector deel, maar de rietsector is zeer divers van samenstelling. Daarom heeft de gemeente Steenwijkerland het initiatief genomen om met vertegenwoordigers van de verschillende groepen uit de rietsector samen het gesprek aan te gaan. Een eerste gesprek heeft inmiddels plaatsgevonden. De relatie met de TBO's (terreinbeherende organisaties) en de provincie (natuurbeleid) is gelegd. De vertegenwoordigers in de rietsector hebben een groot gevoel van verbondenheid met het gebied en hebben ook ideeën over de toekomst ervan. Uit de gesprekken zal ook input geleverd worden voor het vervolg van de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Voor nu is het belangrijk dat dit parallelle spoor even de ruimte krijgt om problemen en oplossingsrichtingen in beeld te krijgen en de gezamenlijkheid onderling en met de TBO's en de provincie Overijssel te versterken.

Water

In hoeverre een robuust watersysteem samen kan gaan met maatwerk op polderniveau of zelfs bedrijfsniveau zal in het vervolgproces verder onderzocht moeten worden.

Het waterschap staat een klimaatverandering bestendig robuust watersysteem voor ogen, waarbij door het waterschap snel kan worden ingegrepen bij (of voorafgaande aan) grote hoeveelheden neerslag. Droogte dient overigens eveneens kaderscheppend te zijn voor peilbeheer. Verder vindt het dat onderbemaling "niet meer van deze tijd" is. Een mogelijkheid is dat het waterschap het HAKLAM-systeem hanteert: hoog als het kan, laag als het moet. Het winterpeil zou daarbij hoger kunnen. Functie en gebruik speelt daarbij een rol.

Anderen benadrukken juist het benodigde maatwerk op polderniveau en zelfs op bedrijfsniveau. Het is de vraag in hoeverre deze inzichten daadwerkelijk zo tegenover elkaar staan als het nu lijkt en of er anders een combinatie mogelijk is. Maatwerk op polderniveau moet goed onderzocht worden op mogelijkheden en wenselijkheid, bij extreme droogte of neerslag kan dit problemen geven. Het mag niet leiden tot een onbeheerbaar cq onbeheersbaar systeem. Of dat er keuzes gemaakt kunnen worden qua inrichting (op bepaalde natte plekken bijvoorbeeld functie volgt peil) of qua acceptatie van wateroverlast (bv met schadevergoeding).

Belangrijk is in ieder geval om gedetailleerd inzicht te krijgen in het oppervlaktewatersysteem en grondwaterstromen. Dit is een verdieping van de hydrologische informatie in het rapport *Verkenning bodemdaling veengebieden Overijssel*. Voor de polders aan de oostzijde van de Weerribben is een dergelijk onderzoek al gedaan. Het gaat in dit vraagstuk niet alleen om de robuustheid van het watersysteem, maar ook om de effecten van maatregelen tegen bodemdaling door veenoxidatie.

Natuur en landschap

Verruiming van de mogelijkheden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer en met langjarige contracten, is essentieel voor uitwisseling en verversing van soorten in de natuurgebieden.

Er wordt gepleit voor grotere zoekgebieden voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer en meer ruimte om contracten hiervoor af te sluiten. Van groot belang is daarbij dat er lange termijn zekerheid is voor de agrariërs die die contracten aangaan, zodat het ook haalbaar is om dit te implementeren in de bedrijfsvoering. Overigens is dat natuurlijk ook in het belang van de natuur en het landschap. Extra landschapselementen (passend bij het landschap ter plekke) is ook aantrekkelijk voor de beleving van het landschap door bewoners, recreanten en toeristen.

Voor het 'landen' van de RES-opgave in Noordwest Overijssel zijn biodiversiteit en passendheid (of passend maken) in het landschap ook een belangrijk aandachtspunt voor de beleving ervan.

Er wordt aandacht gevraagd voor de stikstof-opgave ten behoeve van natuur, omdat de insteek nu vooral lijkt te zijn dat er stikstofruimte voor nieuwe ontwikkelingen gezocht moet worden.

Grond, grondinstrumentarium en bedrijfsgebouwen

Er is behoefte aan het snel oprichten van een grondbank, gevuld met door de overheden aangekochte grond. Vanuit beschikbare grond is het beter mogelijk om na te denken over hoe de opgaven gerealiseerd kunnen worden. Kavelruil speelt daar mogelijk ook een rol in.

Het is duidelijk dat er een grote ruimteclaim is voor alle opgaven. Het is altijd goed om te kijken of meervoudig ruimtegebruik mogelijk is, maar ook dan is er nog een grote vraag naar grond om de opgaven te kunnen realiseren. Om tot een toekomstperspectief te komen in de DGC's is het van belang dat er beschikbaarheid is van grond. Daarom wordt geadviseerd zo spoedig mogelijk te starten met het opzetten van een grondbank voor de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel. Met de grond van door de overheid aangekochte (stoppende) bedrijven kan de grondbank worden gevuld. De agrarische vertegenwoordigers benadrukken het belang om deze in belangrijke mate in te zetten voor de versterking van de agrarische bedrijven.

De bedrijfsgebouwen en erven van aangekochte bedrijven kunnen een rol spelen in de leefbaarheid van het gebied. In de DGC 's wil men meedenken over mogelijke nieuwe functies. De verantwoordelijke overheden wordt geadviseerd hierover met de DGC's in gesprek te gaan.

De prijs van grond (koop/pacht) is een belangrijk aandachtspunt bij de inzet van grond voor de realisatie van de opgaven. Voor het extensiveren van de landbouw en vernatten van de percelen, zal er sprake moeten zijn van afwaardering van de grond tot een reëel bedrag (voortbrengend vermogen) dat op te brengen is voor individuele agrariërs of bijvoorbeeld een coöperatie.

Er wordt nadrukkelijk geadviseerd het inzetten van het instrument vrijwillige kavelruil te faciliteren, mocht daar in de deelgebieden behoefte aan zijn.

7 Vervolgproces

Deze *Gebiedsanalyse* wordt in de Regiegroep Noordwest Overijssel op 4 november 2021 besproken. In de vergadering van de Regiegroep NWO op 1 juli aangegeven dat het advies van de Deelgebiedscommissies zwaarwegend zal zijn in de besluitvorming over deze *Gebiedsanalyse*. De conclusies die de Regiegroep NWO uit deze G*ebiedsanalyse* trekt, worden opgenomen in het *Startdocument* dat in conceptvorm op 8 december door de Regiegroep NWO wordt besproken. In het *Startdocument* komt te staan waar in de Gebiedsgerichte aanpak Noordwest Overijssel aan zal worden gewerkt én de manier waarop dat zal gebeuren. Natuurlijk worden de DGC's geïnformeerd over de uitkomsten van de vergaderingen van de Regiegroep NWO.

Na accordering van het *concept-Startdocument* in de Regiegroep NWO, wordt het ter bespreking en instemming aangeboden aan de participerende organisaties in de regiegroep. De overheden zullen het in hun colleges bespreken en daarin ook de gemeenteraden en Algemeen Bestuur van het waterschap betrekken. Het college van Gedeputeerde Staten zal een voorstel aan Provinciale Staten doen om middelen beschikbaar te stellen voor het vervolgproces (onder voorbehoud van vaststelling van het definitieve *Startdocument*). Na de consultatieronde binnen de participerende organisaties zal in een volgend overleg van de Regiegroep NWO aan een definitief *Startdocument* worden gewerkt en worden geaccordeerd. Daarna wordt het definitieve *Startdocument* ter besluitvorming aangeboden aan de colleges van de betrokken overheden. Dit hele proces zal een aantal maanden duren.

In de tussentijd kunnen de DGC's eerst verder met het verder uitwerken van de initiatieven/projectenlijst en is er tijd om de reeds voorgestelde excursies / uitwisselingsbijeenkomsten te organiseren en te laten plaatsvinden. Daarnaast kan alvast worden nagedacht en gesproken over hoe de *Gebiedsagenda* gevuld kan worden. Na vaststelling van het *Startdocument* (en de beschikbaarheid van middelen) kan de werkwijze van projecten – onderzoek – planvorming (*Toekomstperspectief voor NWO*) verder worden opgepakt.

Toekomstperspectief en Gebiedsagenda

Het *Startdocument* is de basis voor het werken aan het *Toekomstperspectief voor Noordwest Overijssel* en de hieraan gekoppelde uitvoeringsagenda. Voor de twee hoofdopgaven (veenweide en stikstof) wordt uit het *Toekomstperspectief* en de *Gebiedsagenda* de benodigde informatie gehaald voor de documenten die het rijk vraagt op deze opgaven:

1. Gebiedsplan Stikstof. Gedeputeerde Staten van alle provincies leggen uiterlijk begin 2023 het provinciale *Gebiedsplan stikstof* voor aan de minister met de bijdrage van de landelijk vereiste depositiereductie. De *Gebiedsagenda Noordwest Overijssel* is input voor het wettelijk verplichte provinciale gebiedsplan stikstof.
2. *Regionale Veenweidestrategie* (RVS). Conform opgave Klimaatakkoord. De RVS is opgedeeld in 3 fases. Het startdocument (met de Verkenning bodemdaling veenweide in Overijssel als bijlage) zal dienst doen als RVS 1.0 dat eind 2021 ingediend moet worden. RVS 2.0 (2023) en RVS 3.0 (2026) volgen later.

Bijlage 1 Generieke bronmaatregelen voor de landbouw

Overzicht generieke bronmaatregelen voor landbouw

Legenda 'Uitvoering':

*	Uitvoering door RVO
🟢	Regeling vastgesteld en in werking.
🟡	Regeling nog niet vastgesteld en/of nog niet in werking. Contouren wel bekend.
🔴	Nog niet in werking en regeling nog niet vastgesteld.

Landelijk generiek

Maatregel	Toelichting	Uitvoering	Verwacht effect N**	Impact Overijssel
Verhoging subsidieregeling sanering varkenshouderij *	SRV-1 is oorspronkelijk als geurmaatregel geïnitieerd. SRV-2 is veel meer een stikstof-bronmaatregel, vooral gericht op emissies vanuit concentratiegebieden.	Totaal € 455 mln In werking sinds eind 2019 SRV-1: € 180 mln SRV-2: € 241 mln 🟢	**Landelijk** Emissie 0,8 kton NH3/j; Depositie 8,5 mol/ha/j	Een relatief klein aantal (<50) varkenshouderijen participeren in regeling
Stoppersregelingen veehouderijen: 1. **Gerichte opkoop veehouderijen** ('piekbelasters')	1. Bedrijven met hoge stikstofbelasting op N2000. Opgekochte bedrijven verdwijnen geheel, incl. stikstofruimte. Vrijkomende grond kan nieuwe bestemming krijgen of bijv. extensivering.	1. Landelijke regeling vanaf 4 november van kracht. Nog uitwerken per provincie. Totaal: € 350 mln 🟢	**Landelijk** Emissie 0,9 kton NH3/j; Depositie 9,1 mol/ha/j	Totaal ca. €7,5mln beschikbaar voor Overijssel (1e/2e tranche). Inmiddels aantal belangstellenden na openstelling inschrijving door GS
2. **Landelijke beëindigingsregeling veehouderijen (Lbv)**	2. Bedoeld voor stimulering stoppers met bepaalde stikstofbelasting op N2000. Uitvoering via Rijk / RVO.	2. Planning: tweede kwartaal 2021?? Totaal: € 1000 mln 🔴	**Landelijk** Emissie 3,0 kton NH3/j; Depositie 31,7 mol/ha/j	Binnenkort volgt publieke consultatie.
Verdunnen mest met water *	Investeringssubsidieregeling voor de aanleg van waterbassins tbv verdunnen drijfmest	Vanaf tweede kwartaal 2021 (€ 21 mln per jaar) Totaal: € 105 mln 🔴	**Landelijk** Emissie 1,0-2,0 kton NH3/j; Depositie 1,5-3,7 mol/ha/j	Aandachtspunten zijn beschikbaarheid van water + risico op uitspoeling meststoffen naar grondwater.
Subsidieregeling brongerichte verduurzaming stal- en managementmaatregelen (Sbv) *	Uitvoering loopt via RVO. Bedrijven kunnen subsidie krijgen voor kansrijke innovatie, dan wel voor bewezen maatregel doorvoeren.	De eerste tranche is opengesteld op 19 mei 2020. In 2021 volgt tweede tranche.. Totaal: € 172 mln + € 250 mln uit Klimaatakkoord 🟢	**Landelijk** Varkenshouderij: 1,4-2,0 kton NH3 / 10-14 mol. Melkveehouderij: 2,6 - 3,7 kton NH3 / 19- 27 mol	In Overijssel is 78% van de stallen ingericht tbv melk- en kalfkoeien en overig rundvee, de rest is voor varkens (17%) en pluimvee (11%).
Vergroten aantal (uren) weidegang	Vergroten aantal uren weidegang melkvee tot 1600-1650 uren/jaar.	Vanaf tweede kwartaal 2021 Totaal: € 3 mln 🔴	**Landelijk** Emissie 0,2-0,5 kton NH3/j	Realistisch als meer aansluitend verkaveld wordt.
Verlagen ruw eiwitgehalte veevoer	Door uitgebalanceerde voer- en management eiwitgehalte terugbrengen tot ca 160 gram ruw eiwit per kg droge stof .	De maatregel voor 2020 is geschrapt. Begin 2021 volgt nieuwe aanpak, mn voor melkvee, waarvoor 73 mln beschikbaar is.	8-40 mol/ha/j	Ntb NB innovatie via project praktijk netwerkbedrijven?

Alternatieve mestverwerking (anders dan uitrijden).	Nog geen nadere informatie beschikbaar.	Vanaf tweede kwartaal 2021 Totaal: € 15 mln	Nog geen data beschikbaar	Ntb
Omschakelfonds	Subsidieregeling voor bedrijven die extensiveren cq icm andere verdienmodellen met kringlooplandbouw willen experimenteren of hiertoe willen omschakelen.	Per 18/11 2020 van kracht. Totaal: € 175 mln voor periode 2020-2023	Niet gekwantificeerd	Begin eerste kwartaal 2021 nadere toelichting uitvoering.

** Landelijke cijfers obv data PBL

Bijlage 2 Initiatieven en projecten NWO 2021-10-28

Zie apart meegezonden document. Het is een levend document, waar op dit moment rijp en groen door elkaar staat. In de komende tijd zal hier met de Deelgebiedscommissies verder invulling aan worden gegeven.

Bijlage 3 Uitgangspunten voor vervolgtraject landbouwleden DGC Staphorsterveld

- Lokale bronmaatregelen, zoals bos op landbouwpercelen, alleen als daar draagvlak voor is bij de boeren. In geen plannen voor bos in Staphorsterveld.
- Bedrijfsspecifieke evenwicht bemesting. Als er meer geoogst wordt mag er meer bemest worden. Nutriënten binden in gewas.
- Meer bemesten d.m.v organische mest, minder kunstmest
- Versterking weidevogels biedt kansen, maar wil je dit laten slagen dan moet er meer ruimte komen voor flexibel agrarisch beheer, zoals het vroeger mogen bemesten als het land in januari bijvoorbeeld droog is.
- Versterking weidevogels buiten Natura 2000 gebied, en meer flexibeler maaidatum. Als er geen vogels zijn mag er eerder gemaaid worden. Minder kalender landbouw.
- Goed verdienmodel, duidelijke afspraken en met te indexeren bedragen. Optie is ook om bij weidevogelbeheer te vergoeden per nest, niet per hectare.
- Een basis vergoeding per hectare en een extra vergoeding per nest
- Landbouwgrond moet blijvend landbouwkundig gebruikt kunnen worden en landbouwkundig waterpeil houden.
- Peil volgt functie, niet andersom. Wel afhankelijk van plek en mogelijk gebruik aanpassen, maar functie (landbouw) niet. Peil landbouw wordt niet aangepast
- Alle aanpassingen in de bedrijfsvoering (bijv alternatieve teelten) moeten op vrijwillige basis mogelijk zijn. Zo kan elke ondernemer kiezen wat bij zijn/haar bedrijfsvoering passend en lonend is.
- Toekomstbestendigheid; economisch ecologisch, en sociaal. Economisch moet op de eerste plaats staan.
- Betaling maatschappelijke diensten kunnen voor een duurzame landbouw van essentieel belang zijn, maar de landbouw blijft voorop staan. Ook voor deze diensten geldt dat er goede vergoeding tegenover moet staan. De vergoeding moet uit de markt komen, geen herverdeling van bijvoorbeeld melkgeld.
- De latente ruimte in de NB vergunning moet behouden blijven. Als koeien bijvoorbeeld niet drachtig geworden zijn, mag dat niet worden afgestraft door latente ruimte in te moeten leveren.
- De latente ruimte blijft beschikbaar, ook als er door dierziekte of andere calamiteit tijdelijk minder vee aanwezig is
- Weidegang en bemesten moeten vergunningvrij blijven. Dit om weidegang te bevorderen. Hiervoor dient voldoende drooglegging te zijn i.v.m. draagkracht voor weidend vee.
- Alternatieven eerst d.m.v. proeftuin uitproberen voordat het wordt opgelegd.
- De maatregel 'zand op veen (en uit de ondergrond) brengen' is in het Staphorsterveld een optie die nader onderzocht moet worden.
- De bodemdaling is in Staphorsterveld minimaal "er is praktisch gezien geen veen".
- Begrenzing Natura 2000 mag niet groter worden.
- De natuur heeft een vrije invulling zolang de landbouw er geen last van heeft. Dit is destijds in de landinrichting Rouveen afgesproken. Gaat om juridisch standpunt. Praktisch gezien kan er meer samenhang zijn tussen natuur en landbouw.
- Grondbank; grond die als landbouwgrond wordt opgekocht, moet landbouwgrond blijven.

Gebiedsanalyse

Gebiedsgerichte Aanpak Salland

Rode draden voor het vervolg

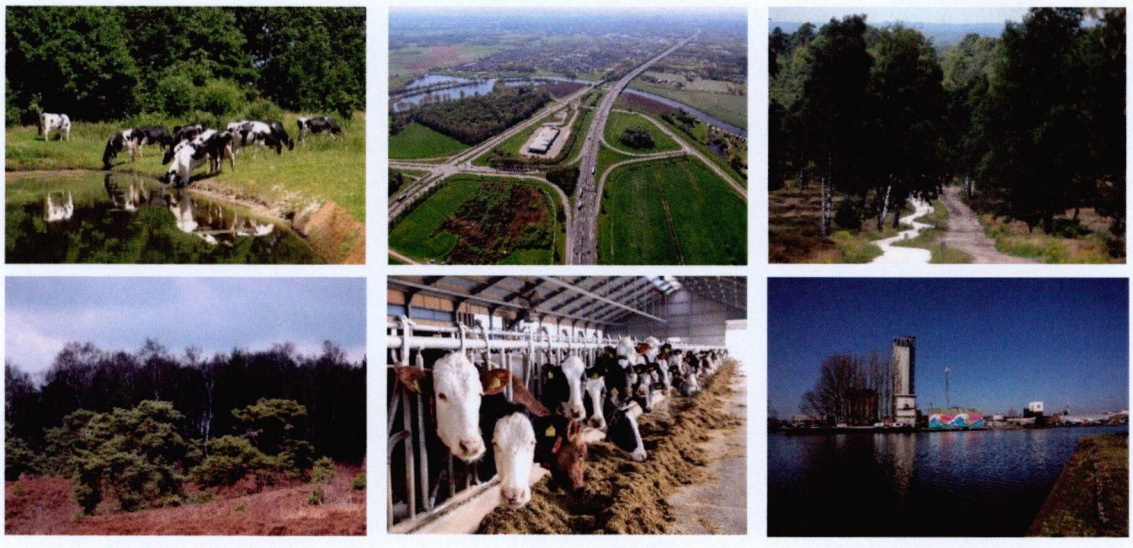

Versie : V05
Datum : 15 november 2021
Status : Definitief

Inhoud

1. Inleiding 3
2. Opgave en analyse van de cijfers 5
3. Wat kenmerkt Salland? 8
4. De rode draden voor het vervolg 10

Inleiding 10

4.1. Salland Loont 11
4.2. Bronmaatregelen 11
4.3. Opgaven gebouwde omgeving 12
4.4. Mogelijke bedrijfsbeëindigers 12
4.5. Grote verpachters/eigenaren 14
4.6. Focusgebieden rond Natura 2000-gebieden 14
4.7. Overige beleidsopgaven 15

5. Bijlagen 17

Bronnen voor gekozen rode draden 17

1. Inleiding

Provinciale Staten hebben op 28 oktober 2020 de kaders voor de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof (GGA) vastgesteld. Een cruciaal onderdeel van de aanpak is het opstellen van een Gebiedsanalyse per GGA-gebied, met daarin een overzicht van de opgaven in het gebied en analyses van o.a. de omvang en herkomst van stikstofdepositie.

Analysefase

Per gebied zijn de GGA tafels eind vorig jaar (2020) begonnen met het in kaart brengen van de gebiedsdata. De data zijn bij elkaar gebracht in een digitale tool. Vanaf 12 mei kan iedereen deze raadplegen via *https://ggahub-stikstof-overijssel.hub.arcgis.com/*.

Op basis van deze gebiedsdata benoemen alle GGA-gebieden, samen met de deelnemers aan de gebiedstafels, specifieke kansen, knelpunten en raakvlakken met andere thema's. De gebiedsdata zijn het vertrekpunt geweest voor het vervolggesprek in Salland.

Rode draden

Voor het vervolg hebben we in Salland een aantal rode draden benoemd. De dataviewer, de gevoerde gesprekken met de gebiedspartners, de kansen en knelpuntenkaart en ook de lopende trajecten die samen komen in Salland Loont hebben we gebruikt als input.

Het gebiedsteam heeft een voorzet gedaan voor een aantal rode draden. Deze zijn op 10 juni 2021 met de deelnemers van de gebiedstafel besproken. De gebiedspartners hebben deze vervolgens met hun achterban besproken. Tijdens de gebiedstafel van 8 juli 2021 zijn de volgende rode draden benoemd die we als gebiedstafel de komende tijd verder samen gaan uitwerken:

- Bronmaatregelen
- Opgaven gebouwde omgeving
- Mogelijke bedrijfsbeëindigers
- Grote verpachters/eigenaren
- Opgaven rond Natura 2000-gebied Boetelerveld
- Opgaven rond Natura 2000-gebied Uiterwaarden IJssel (Rijntakken)
- Overige beleidsopgaven
- Salland Loont

Er blijft ruimte om opgaven toe te voegen of te schrappen. De verschillende rode draden worden in de volgende hoofdstukken verder uitgewerkt.

Betrokken partners

Per gebied is er een bestuurlijke gebiedstafel, een ambtelijke gebiedstafel en een ambtelijk gebiedsteam dat uitvoering geeft aan het gebiedsproces. Het gebiedsteam Salland bestaat uit twee gebiedsregisseurs, een projectsecretaris en projectondersteuner vanuit de provincie, aangevuld met inzet vanuit gemeente Raalte, Landschap Overijssel en LTO Noord.

Aan de ambtelijke en bestuurlijke gebiedstafel zijn vertegenwoordigd: gemeente Deventer, gemeente Raalte, gemeente Olst-Wijhe, Waterschap Drents Overijsselse Delta, Bouwend Nederland, IJssellandschap, Landschap Overijssel, NMO, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, OPG en Vitens. Agrariërs zijn vertegenwoordigd via o.a. LTO Noord, AJK, POV en NMV. De ambtelijke gebiedstafel is het eerste half jaar maandelijks bij elkaar geweest, de bestuurlijke tafel twee keer.

Daarnaast voeren de leden van het gebiedsteam Salland regelmatig gesprekken met overige stakeholders.

Manier van werken

In Salland lopen veel verschillende initiatieven, projecten en netwerken, zoals Kracht van Salland, Salland Deal, de New Deal, Kostbaar Salland etc. We maken zoveel mogelijk gebruik van deze samenwerkingsverbanden. De samenwerking met de verschillende partners is goed. Ook de samenwerking tussen landbouwpartners onderling is positief. In hoofdstuk 3 gaan we hier nader op in.

2. Opgave en analyse van de cijfers

Reductieopgave emissie stikstof (landelijk)

In de Wet stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn) zijn de zogenaamde omgevingswaarden voor de KDW als resultaatsverplichting vastgelegd. Het betreft in 2025 ten minste 40%; in 2030 ten minste 50% en in 2035 ten minste 74%).

In Overijssel worden deze landelijke opgave vertaald naar emissiecijfers. In de gebiedsagenda's wordt vervolgens inzichtelijk gemaakt welke lokale maatregelen genomen kunnen worden om bij te dragen aan deze landelijke opgave.

De landelijke reductie opgave van de stikstofemissie bedraagt:

- In 2025 10% emissiereductie;
- In 2030 26% emissiereductie;
- In 2035 50% emissiereductie.

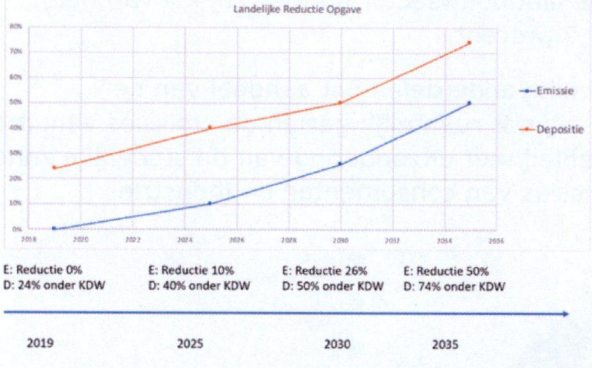

Figuur: Landelijke reductie opgave (E = emissie; D = depositie)

Data in beeld

Per GGA gebied is de gebiedsdata in kaart gebracht. Het resultaat is een brede verzameling gedetailleerde statistische gegevens afkomstig uit openbare bronnen van RIVM, BIJ12, CBS, PBL, aangevuld met gegevens die bij de provincie bekend zijn en van partijen uit de GGA-gebieden.

De data zijn bij elkaar gebracht in een digitale tool. Vanaf 12 mei kan iedereen deze raadplegen via https://ggahub-stikstof-overijssel.hub.arcgis.com/. De gebiedsdata zijn niet statisch, maar voortdurend in ontwikkeling. Zodra nieuwe data beschikbaar komen, verwerken wij die in deze database.

Wat valt op in Salland

Salland heeft een emissie uitstoot van 3,8 miljoen kg. Dit is 13,4 procent van de totale uitstoot in de provincie Overijssel.

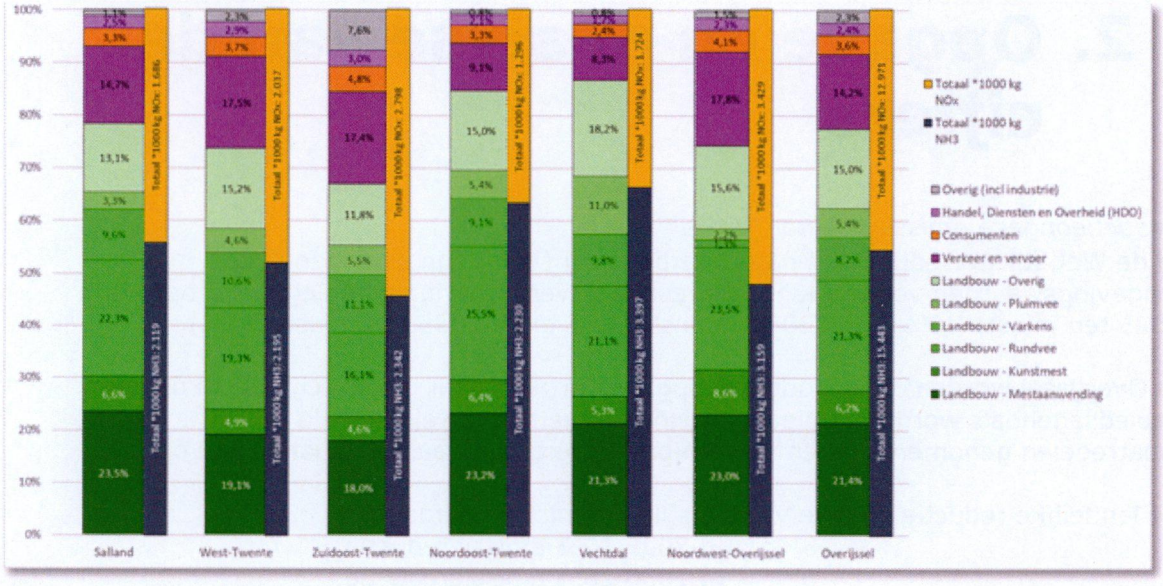

Figuur: Verdeling emissies per sector in % en per GGA gebied

Hierbij valt het prominente aandeel van de landbouwsector op met 78,4% van het geheel. 'Verkeer en vervoer' volgt met 14,7 procent.

In onderstaande grafiek kun je lezen uit welke onderdelen het aandeel van de landbouwsector komt. Het is geen verrassing dat ruimtelijk gezien de emissies vanuit de landbouw zijn verdeeld over het gehele gebied met uitzondering van de stedelijke zones. Daar vind je juist de concentratie aan emissies van consumenten en industrie.

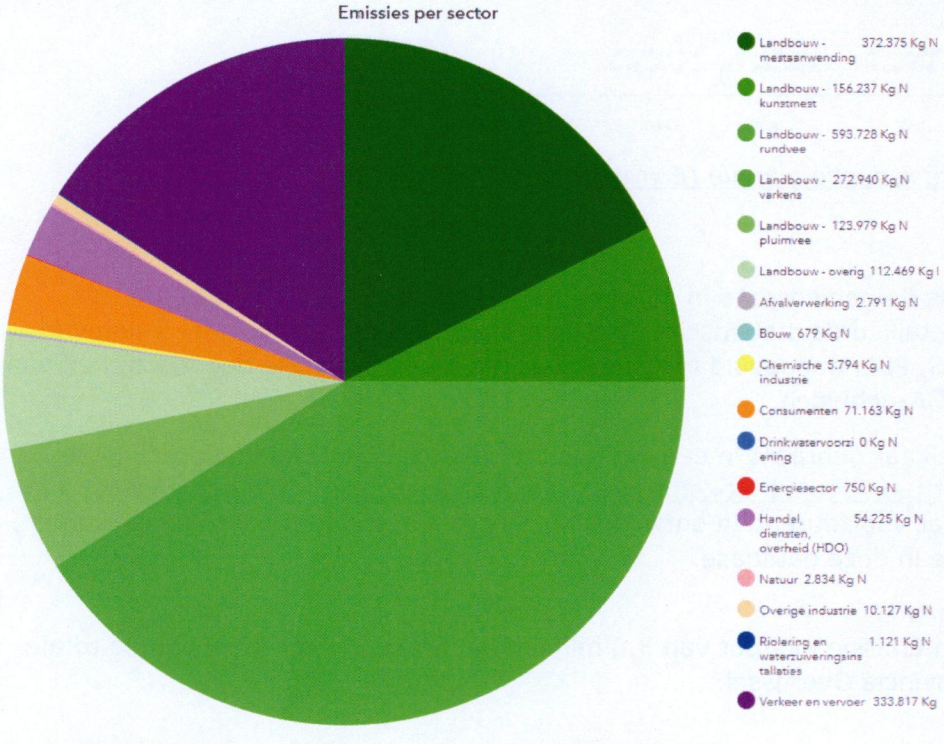

Figuur: Verdeling emissies per sector in KG voor Salland

Korte beschrijving van de agrarische sector

Salland is een agrarisch georiënteerd gebied waar relatief veel landbouwbedrijven gevestigd zijn. Vooral veel melkveehouderijbedrijven (51%) met grasland. Vooral ten zuiden en ten oosten van Raalte is de dichtheid in bedrijven hoog. De totale opbrengst van alle landbouwbedrijven in Salland is bijna 54 miljoen euro per jaar. Bijna driekwart van de opbrengst is afkomstig van graasdierbedrijven (73%). De totale schuld van alle landbouwbedrijven in Salland is bijna 553 miljoen euro. Bijna 71% van de schuld is afkomstig van graasdierbedrijven.

Er zijn met name veel middelgrote bedrijven (46%) en grote tot zeer grote bedrijven (20%) die grote investeringen hebben gedaan in de bedrijfsvoering en daarmee nu een hoog financieel rendement leveren. Kenmerkend is dat er sinds 2006 (>1400 bedrijven) een afname is in het aantal landbouwbedrijven in Salland. In 2020 was dit gezakt tot onder de 1000 (956 bedrijven). Met name onder de melkveebedrijven was er een grote daling. De verwachting is dat deze trend zich doorzet. In Salland hebben namelijk rond de 370 landbouwbedrijven ogenschijnlijk geen opvolger (bijna 70% hiervan is een graasdierbedrijf.)

3. Wat kenmerkt Salland?

Salland is het gebied dat de gemeenten Olst-Wijhe, Deventer en Raalte omvat. Naast de stad Deventer is er een aantal grotere kernen (Bathmen, Diepenveen, Schalkhaar, Raalte, Heino, Olst en Wijhe) met daarnaast veel kleine kernen op het platteland. Naast de dienstensector en industriële sector vormt de landbouw een belangrijk onderdeel in de maatschappij. Het landschap kenmerkt zich door een gevarieerd landschap waar landbouwbedrijven, landgoederen en natuur zich afwisselen.

In Salland werken overheden en gebiedspartners op verschillende thema's intensief met elkaar samen. Men weet elkaar te vinden en de lijntjes zijn kort op de verschillende thema's die actueel zijn (o.a. woningbouwopgave, klimaatopgave, energieopgave, natuuropgaven en transitie agrarische sector).

Kracht van Salland

Toen het Provinciaal Meerjaren Programma Plattelandsontwikkeling (PmjP) in 2013 stopte, is in Salland verder gewerkt aan de opgebouwde relaties en is een samenwerking ontstaan in een gebiedsgerichte aanpak. Hieruit is de netwerkorganisatie De Kracht van Salland ontstaan. Een platform voor het uitwisselen van ideeën, innovatie en ervaringen voor alle partners die in Salland willen investeren.

Het is een integrale gebiedsaanpak, van 'onderaf. Iedereen doet naast zijn eigen activiteiten en projecten een stapje extra voor het algemeen belang: een vitaal Salland. Het gaat om projecten die bijdragen aan de leefbaarheid, sociale kwaliteit, plattelandsontwikkeling, landbouw, landschap, water, voedsel, bodem, toerisme, duurzaamheid, energie, onderwijs en arbeidsmarkt.
De gemeenten Deventer, Olst-Wijhe en Raalte en de waterschappen Drents Overijsselse Delta en Rijn en IJssel stimuleren en helpen waar nodig.

Het Leaderprogramma De Kracht van Salland is gebaseerd op de bottum-up aanpak en heeft in de huidige Leaderperiode 2015-2022 al 25 projecten uitgevoerd met in totaal een investering van 12,7 miljoen euro. Projecten die bijdragen aan nieuwe voorzieningen, ontmoetingsplekken, toeristische routes, meer bezoekers en verduurzaming.

Salland Deal

Het netwerk Salland Deal realiseert doelen op het gebied van landbouw, water, natuur en landschap. Het is een hecht netwerk dat bestaat uit Stichting IJssellandschap, Pachtersvereniging, LTO Salland, Waterschap Drents Overijsselse Delta, Waterschap Rijn en IJssel, Stichting Kostbaar Salland, de gemeenten Deventer, Olst-Wijhe en Raalte, Agrarische Natuurvereniging Groen Salland en terrein beherende organisaties, vertegenwoordigd via Landschap Overijssel. Sinds kort is ook Salland Boert en Eet Bewust aangehaakt. Salland Deal werkt volgens een integrale aanpak, waarbij bij tegenstrijdige belangen, verschillende aanpakken, verschillende tijdsplanningen, soms tegenstrijdige ambities gebundeld worden in gezamenlijke doelen. Op dit moment lopen o.a. de projecten pilot LandvanWaarde, pilot Landschapsbeheer 2.0, praktijkproef bodemvruchtbaarheid en verschillende kavelruilprojecten.

Pilot LandvanWaarde

In de pilot LandvanWaarde stellen 30 boeren in Salland Noord gemiddeld 7 procent van de landbouwgrond beschikbaar voor biodiversiteit. Daarmee wordt zo'n 80 hectare aan kruidenrijke randen, plasdrassen, wintervoedselakkers en land met uitgestelde maaidata toegevoegd aan de al bestaande natuur- en landschapswaarden. LandvanWaarde organiseert de stapeling van beloningen als nieuw verdienmodel voor boeren die hieraan werken, zodat dit een serieuze pijler onder de bedrijfsvoering wordt. Het doel is om de

ervaringen die hier worden opgedaan, te vertalen in een regionaal sturingsmodel voor Salland, wat ook uit te rollen is naar alle andere regio's in Nederland.

New Deal tussen boer en Maatschappij Salland

In 2020 is door het College van Rijksadviseurs (CRa) een onderzoek[1] gedaan naar de mogelijkheden voor een landschapsinclusieve landbouw in Salland. Het resultaat is het rapport New Deal tussen boer en Maatschappij in Salland.

Het CRa ziet een toekomstperspectief voor Salland waarin een duurzaam, levensvatbaar landbouwsysteem in een aantrekkelijk en biodivers landschap wordt geschetst. Hierbij is inzichtelijk gemaakt welke nieuwe verdienmodellen er denkbaar zijn en wat ervoor nodig is om die dichterbij te brengen. Ook is in beeld gebracht wat de kansen en remmende factoren zijn om de transitie te realiseren. Het perspectief voor 2050 toont hoe in Salland een nieuwe balans gerealiseerd kan worden tussen landschap, schaalgrootte en agrarisch landgebruik. Om daar te komen zijn grote systeemveranderingen nodig. In het proces kwam naar voren dat deze veranderingen niet van de ene op de andere dag doorgevoerd kunnen worden door de ondernemers, stakeholders en hun collega's. Daarom is een tussenstap voor 2030 geformuleerd.

De bedrijfsvoering binnen de voorgestelde modellen zijn uitdagend, maar kan volgens het CRa met de huidige landbouwkundige technieken nu al worden ingezet. Het CRa geeft aan dat de grootste uitdaging in de transitie zit in het systeem rondom de boeren. Om het geschetste perspectief voor 2050 te kunnen realiseren is meer nodig dan alleen veranderingen binnen de agrarische bedrijfsvoering en het landschap. Het gaat ook om beleid, vertrouwen, financiële zekerheid, samenwerking en regionale vitaliteit. Onder andere inzetten op maatregelen op maat voor de bedrijven, een hechtere band tussen boer en burgers, decentrale financiering voor ecosysteemdiensten en uitbouw van bestaande initiatieven. Dit onder de voorwaarde dat er een consistent langetermijnbeleid is die innovatie en investering ondersteunt, een gebiedscontract waarbij je lange termijndoelen stelt, samenwerking die ontstaat vanuit de agrariërs en niet is opgelegd, inzetten op stapeling van verdienmodellen voor ecosysteemdiensten en een geborgde financiering als randvoorwaarde voor de ingrijpende verandering in de bedrijfsvoering.

Salland staat voor een uitdaging. Verschillende beleidsdoelen (stikstof, klimaat, water, energie, woningbouw etc.) komen op het gebied af. Specifiek de agrarische sector en andere grondgebruikers voelen en merken de druk op grond en maatschappelijke opgaves.

Salland Loont

Vanuit het project LandvanWaarde en op basis van het onderzoek van de CRa is het idee ontstaan om voor heel Salland te werken aan een verdienmodel voor dit soort maatschappelijke diensten, uitgevoerd door agrariërs en andere grondeigenaren en betaald door de samenleving (inwoners, overheden en bedrijfsleven): Salland Loont. Met Salland Loont wil men een integrale gebiedsgerichte aanpak stroomlijnen en diensten die invulling geven aan maatschappelijke opgaven organiseren via een gebiedsorganisatie in Salland.

[1] rapport "New Deal tussen boer en Maatschappij"

4. De rode draden voor het vervolg

Inleiding

Het gebiedsteam heeft een voorzet gedaan voor een aantal rode draden. Deze zijn op 10 juni 2021 met de deelnemers van de gebiedstafel besproken. De gebiedspartners hebben deze vervolgens met hun achterban besproken. Tijdens de gebiedstafel van 8 juli 2021 zijn de volgende rode draden benoemd die we als gebiedstafel de komende tijd verder samen gaan uitwerken:

1. Salland Loont
2. Bronmaatregelen
3. Opgaven gebouwde omgeving
4. Mogelijke bedrijfsbeëindigers
5. Grote verpachters/eigenaren
6. Focusgebieden rond Natura 2000-gebieden
7. Overige beleidsopgaven

Basis voor de rode draden

De rode draden zijn via bovenstaande route tot stand gekomen. De inhoudelijke basis bestaat in Salland uit de dataviewer, de gevoerde gesprekken met de gebiedspartners, de kansen en knelpuntenkaart en ook de lopende trajecten die samen komen in Salland Loont[2].

Hoe verder

De genoemde rode draden bieden de basis voor het vervolgtraject. Deze zullen we als gebiedstafel vertalen naar mogelijke maatregelenpakketten als onderdeel van de gebiedsagenda. Pakketten die bijdragen aan de reductieopgave die is meegegeven. Het proces naar de gebiedsagenda werkt van grof naar fijn.

[2] Bronnen voor gekozen rode draden:

- Notitie Inventarisatie kansen- en knelpuntenkaart
- Verslag gevoerde gesprekken stakeholdersanalyse
- Verslag ideeën en wensen uit het gebied
- NewDeal Sallands Landschap loont
- Presentatie Land van Waarde en Salland Loont
- Weergave Rode draden sessie gebiedsteam

4.1. Salland Loont

In Salland komen twee sporen op dit moment heel mooi bij elkaar als het gaat om gebiedsgericht werken.

In *bidbook van LandvanWaarde* schetsen de boeren een perspectief voor Salland in 2030. LandvanWaarde organiseert nu in Salland-Noord de stapeling van nieuwe beloningen voor boeren die werken aan natuur, landschap en biodiversiteit, zodat deze thema's een serieuze pijler onder de bedrijfsvoering worden. Dit model wil Salland verbreden naar een breder dienstenpakket met goede verdienmodellen.

Daarnaast werkten de gebiedspartners al in het netwerk *Salland Deal* aan een meer programmatische integrale aanpak in Salland op de thema's landbouw, natuur, bodem en water. Dit is door de Rijksadviseurs vertaald naar het *rapport "New Deal tussen boer en Maatschappij"*. Een voorstel om te komen tot kringlooplandbouw in Salland.

Met de oprichting van Salland Loont wordt bovenstaande beweging van verduurzaming en verdienmodellen voor de agrarische ondernemers en grondbezitters in Salland verder uitgerold. Met als ambitie:

- Zelf aan het roer te staan van de opgave waar het gebied voor staat;
- Concreet bij te dragen aan verschillende beleidsdoelen van overheden door deze over te nemen;
- Hierover pakketafspraken te maken en de eerlijke vergoeding te krijgen die bij de inspanning past;
- Dit door bundeling van geldstromen vanuit overheden, instellingen, bedrijven en consumenten wordt een fonds gevormd.

In dit programma wordt uitdrukkelijk naar de verbinding tussen de boer en de burger gezocht. Dat is de New Deal waar de Rijksadviseurs over spreken en dat is waar de gebiedspartners in Salland in geloven.

Op dit moment worden de contouren van de aanpak voor een programma uitgewerkt. Er wordt gekeken naar wat er nodig is om vanuit het gebied het aanbod te realiseren richting maatschappij/samenleving en overheden. Omdat het thema stikstofreductie één van de uitdagingen is waar we als gebied op dit moment voor staan, is dit onderwerp nadrukkelijk onderdeel van de ambitie die Salland Loont heeft geformuleerd.

Kortom, een initiatief waarin het gebied zelf laat zien bereid is stappen te zetten, hier een eerlijke ondersteuning voor verwacht en het liefst vandaag aan de slag wil. Het is daarmee een belangrijke rode draad op inhoud en op samenwerking voor de GGA Salland.

4.2. Bronmaatregelen

Op dit moment is een deel van de bronmaatregelen via de landelijke LNV/RVO lijn al uitgevoerd, een aantal is nog in voorbereiding. In het najaar verwachten we een tussenevaluatie over de stand van zaken van de bronmaatregelen en de effectiviteit van het totale pakket om de stikstofproblematiek op te lossen. Op basis van de evaluatie worden mogelijk stappen gezet om het pakket aan te passen. Op dit moment bestaat er discussie of de maatregelen van het huidige pakket voldoende zijn voor de stikstofproblematiek.

De opgave voor de GGA Salland is hoe de bronmaatregelen op de juiste wijze kunnen worden ingezet voor Salland. Daartoe zijn de volgende vragen relevant:

- Welke bronmaatregelen zijn het meest effectief voor de stikstofopgave in Salland en de deelgebieden?
- Op welke manier kunnen de gegeven (generieke) bronmaatregelen gebiedsgericht ingezet worden?

- Hoe kan de verbinding gemaakt worden met de bestaande netwerken in Salland (Salland Loont, Land van Waarde)?

Bij de uitwerking zijn de volgende zaken van belang:

- Draagvlak onder de landbouw voor de geplande bronmaatregelen met een haalbaar financiersplan. Dit start met een gebiedsronde dit najaar.
- Het feit dat er een doordacht plan bestaat van de bronmaatregelen, passend in het gebied en bij de ondernemers.
- N-opgave als onderdeel van een heldere en gedragen landbouwvisie.

4.3. Opgaven gebouwde omgeving

In maart 2021 hebben de provincie en gemeenten in West-Overijssel de regionale woonagenda West-Overijssel vastgesteld. De komende tien jaar verwachten we dat de regio West-Overijssel verder zal groeien met circa 35.000 - 40.000 huishoudens. De verwachting komt voort uit de beschikbare woningbehoefteprognoses en de ambitie om bij te dragen aan het oplossen van de actuele woningnood in Overijssel en Nederland door het naar voren halen van het woningbouwprogramma na 2030. Dit is een forse ambitie die dus niet alleen voorziet in de lokale behoefte maar ook in een extra behoefte door onder andere toenemende migratie uit de Randstad en andere landsdelen.

Voor Salland concentreert deze groei zich met name rond Deventer maar ook Olst-Wijhe en Raalte hebben forse woningbouwopgaves. Dit gebeurt zoveel mogelijk door inbreiding, maar de overheden zien ook dat op sommige plekken uitbreiding nodig is. Ruimtelijke kwaliteit is hierin leidend, het behoud van onze unieke landschappen staat voorop. De overheden bieden daarom ruimte aan specifieke en unieke woningen en woonmilieus in het buitengebied. Dit kan onder andere door de transformatie van boerenerven (VAB's) in het buitengebied. Deze nieuwe woonmilieus kunnen gezien worden als het visitekaartje van West-Overijssel en moeten naast het karakter van de regio ook de innovatiekracht van de regio zichtbaar maken. In Salland is het percentage mogelijke stoppers, dus vrijkomende agrarische bedrijven, bovenmatig hoog in vergelijking tot de rest van Overijssel.

De woningbouwopgave is een belangrijk deel aan de vraagkant van de ontwikkelruimte. Deze komt pas beschikbaar als de stikstofreductie gerealiseerd is. Dit zou dus tot specifieke knelpunten kunnen leiden ten aanzien van stikstofdepositie waardoor woningbouwplannen vertraging op kunnen lopen. Een van de doelen van de gebiedsgerichte aanpak voor Salland is om vraag en aanbod bij elkaar te brengen. Voor de gemeenten Deventer, Raalte en Olst-Wijhe is het daarom van belang om alle woningbouwlocaties tot 2030-2035 in beeld te brengen en om vervolgens door te laten rekenen hoeveel stikstofruimte er nodig is om de voorziene woningbouw te kunnen realiseren. Naast woningbouw is het ook van belang om dit voor infra en bedrijventerreinen goed in beeld te brengen.

4.4. Mogelijke bedrijfsbeëindigers

De dataviewer laat zien dat in Salland een grote concentratie potentiële bedrijfsbeëindigers aanwezig is (hoger dan gemiddeld in Overijssel)[3]. Dit heeft op meerdere vlakken gevolgen voor het gebied en vanuit een reductieopgave kan dit proces een belangrijke bijdrage leveren aan de GGA agenda.
Naast de vrijkomende stikstofruimte kan een bedrijfsbeëindiging leiden tot vrijkomende grondposities, economische ontwikkelruimte en ruimte voor het versterken van de ruimtelijke en sociale kwaliteit.

---

[3] *Dataviewer - Ontwikkeling aantal bedrijven*
Dataviewer GGA - Bedrijfsopvolging

Door slimme combinaties te maken kan een bedrijfsbeëindiging financieel mogelijk worden gemaakt en bijdragen aan een bredere gebiedsopgave. Denk aan extensivering en bedrijfsoptimalisatie van de overige agrarische bedrijven in de omgeving in combinatie met landschapsherstel en invulling van de andere beleidsopgaven (bossenstrategie, energieopgave, wateropgaven) en wensen (particuliere natuurontwikkeling). Door slim om te gaan met het vrijkomend agrarisch vastgoed kan een bedrijfsbeëindiging bijdragen aan de invulling van bijvoorbeeld de lokale woningbouwopgaven en wensen. Wellicht is een aanpassing van het provinciale (KGO) dan wel gemeentelijke beleid (o.a. Vrijkomende Agrarische Bebouwing, Rood voor Rood) nodig om maatwerk mogelijk te maken. Het kan daarbij helpen om dit vraagstuk meer gebiedsgericht te benaderen in plaats van alleen op locatieniveau zoals nu vaak gebeurt.

In de praktijk blijkt dat veel agrariërs die voornemens zijn te stoppen het lastig vinden deze stap te zetten. Veelal is het een ingewikkeld traject waarbij veel komt kijken (financieel, emotioneel en procesmatig). Een proces dat lastig is te overzien en vaak een aantal jaren in beslag neemt. Goede ondersteuning van deze potentiële stoppers door onder andere de contact- en vertrouwenspersoon in Raalte en de erfcoaches is gewenst (sociaal emotioneel en uitvoerend/oplossingsgericht).

Een andere analyse is nodig om duidelijk te krijgen wat deze mogelijke bedrijfsbeëindigers betekenen voor de opgave. Denk aan vragen als: Om welk aantal gaat het, meer inzicht in de deelgebieden waar de locaties zich zullen aandienen en over welke periode, welk oppervlak landbouwgrond betreft het en hoeveel oppervlak stallen en emissie is hieraan gekoppeld? Maar ook de vertaling wat het kan brengen voor agrariër, maatschappij en de GGA opgave.

Eerste aanzet:

- Hoe moeten de getallen uit de dataviewer gelezen worden? Hoe groot is het werkelijk aantal mogelijke stoppers, waar bestaat deze groep uit, wat zijn uitgangspunten, wat zijn de (hoofd)redenen om te stoppen (niet alleen bedrijven waarvoor op dit moment nog geen bedrijfsopvolger in beeld is maar ook jongere boeren stoppen of maken andere keuzes.
- Om welke type bedrijven gaat het (intensieve veehouderij, melkvee of anders) en omvang (m2 gebouwen/grondoppervlakte) en is het eigendom of pacht?
- Wat gebeurt er op korte en langere termijn met de bedrijfslocaties?
- Waar gaan vrijkomende gronden heen, wat is hier de opname capaciteit vanuit de omgeving?
- Zijn er ruimtelijk specifieke gebieden of concentraties van stoppers voorzien en wat zijn mogelijke ruimtelijke consequenties daarvan?
- Wat betekent dit op sociaal maatschappelijk vlak? Denk aan leegstand, ondermijning, pensioen en het financiële perspectief etc.
- Welke studies, (en conclusies) beleid en beleidsevaluaties zijn al bekend?
- Wat betekent dit voor woningbouwvraag en aanbod en bijbehorende regelgeving?
- Welke beleidskeuzes brengt dit met zich mee?
- Kunnen/willen we voor een effectieve inzet van de beëindigingsregeling veehouderij (en/of opkoopregeling) nog flankerend beleid, regels en/of communicatiestrategie toepassen?
- Goede voorbeelden noemen.
- Wat brengt dit voor de stikstofopgave?
- Zijn er nog andere opgaven en kansen die we hieraan kunnen koppelen?

4.5. Grote verpachters/eigenaren

Salland kent een aantal grote en minder grote landgoederen[4]. Deze landgoederen hebben een behoorlijke grondpositie in de regio[5]. Daarnaast is er een groep aan grootste grondeigenaren in het landelijk gebied te herkennen (vanwege de AVG niet te delen op dit moment), eigenaren met een deel van de gronden die is verpacht aan agrariërs uit de regio.

Kenmerkend voor de Sallandse landgoederen is dat zij naar verhouding veel agrarische gronden verpachten. Een ontwikkeling die gaande is, is dat steeds meer landgoederen in samenwerking met hun pachters duurzame landbouw/natuurinclusieve landbouw stimuleren. Uitgangspunten hierbij zijn het herstel van natuur, bodem en biodiversiteit, versterken van landschap en vasthouden van water. Ontwikkelingen die een bijdrage leveren aan de emissiereductie. De ontwikkeling van ecosysteemdiensten die leiden tot nieuwe verdienmodellen voor de agrarische sector. Een kans is deze kennis en ervaring uit te breiden door hierin te faciliteren.

Voor de landgoederen is het van belang dat hun terreinen multifunctioneel kunnen blijven. De mix van landbouw en natuur vormt daar de basis. Maar ook toegankelijkheid voor recreatieve doeleinden zoals het mountainbikenetwerk dat de afgelopen jaren is ontstaan. Voor de landgoederen zijn meekoppelkansen van belang op gebied van bos (herstel, revitaliseren en aanleg) en water. Ook voor de landgoederen is het van belang de landgoederen financieel op orde te houden.
De opgave is te inventariseren op welke manier de Sallandse Landgoederen een rol kunnen spelen in het GGA proces en de bijbehorende doelstellingen.

4.6. Focusgebieden rond Natura 2000-gebieden

Als wordt gekeken naar de depositieopgave die in de WSN is opgenomen lijkt het logisch te kijken naar de omgeving rond Natura 2000-gebieden. In Overijssel kennen we voor deze gebieden in beginsel de Ontwikkelopgave Natura 2000. Dit betekent dat, parallel aan het proces om tot gebiedsagenda's te komen in het kader van de GGA Salland, de ingezette processen in het kader van de Ontwikkelopgave Natura 2000 doorlopen. Gezien de gevoeligheden rond de Natura 2000-processen is nadrukkelijk meegegeven dat, indien nadere uitwerking wordt geven aan focusgebieden, dit met zorg en in goed overleg met de omgeving moet plaatsvinden.

Ontwikkelopgave Natura 2000

Deze zijn gericht op de begrenzing van de Natura 2000-gebieden en de daaraan gekoppelde- uitwerkingsgebieden (gele gebieden). In de gebiedsprocessen rond deze gebieden wordt gekeken naar benodigde maatregelen. Waar nodig worden deze vertaald naar ruimtelijke kaders en besluitvorming. Vervolgens volgt uitvoering van de benodigde werkzaamheden.

In Salland hebben we te maken met twee Natura 2000-gebieden. Voor Boetelerveld geldt dat het voorgaande proces is afgerond en de uitvoering heeft plaatsgevonden. Voor IJsseluiterwaarden IJssel geldt dat dit proces loopt.

Natura 2000-gebied Boetelerveld

Met name in het Boetelerveld (171 ha) en een bufferzone daar omheen (120 ha) zijn in 2020 en 2021 verschillende werkzaamheden verricht om de natuur te versterken en weerbaarder te maken voor de toekomst. Er zijn vernattingsmaatregelen genomen en maatregelen om de inspoeling van meststoffen te beperken. De uitgevoerde maatregelen hebben directe gevolgen voor 24 particulieren grondeigenaren. De uitvoeringsfase is

---

[4] *Voorbeelden van landgoederen zijn IJssellandschap, 't Rozendael, Schoonheten, De Gelder, Windesheim, Overvelde/Zorgvliet, ASR – de Hoek en Hoenlo, De Bannink, Den Alerdinck II en havezathe Reelaer/de Gunne.*

[5] Dataviewer GGA - Landgoederen

voorafgegaan door een jarenlang gebiedsproces van planvoorbereiding en uitwerking. Een aantal van de particuliere grondeigenaren kijkt terug op een periode van onrust en veel onduidelijkheid. De oproep is dan ook om terughoudend en met zorg naar het gebied te kijken als het gaat om stikstof.

Uiterwaarden IJssel (Rijntakken)

De begrenzing van het Natura 2000-gebied Rijntakken omvat vrijwel alle gronden die buitendijks van de rivier de IJssel zijn gelegen. Via verschillende projecten zijn de uiterwaarden de afgelopen decennia aangepast. De projecten Ruimte voor de Rivier, NURG en plan Ooievaar zijn hier voorbeelden van. Resultaat: veel gronden in de uiterwaarden van de IJssel zijn uit agrarisch gebruik genomen en ingericht ten behoeve van de aanwezige natuur- en water(veiligheid) doelen.
Staatsbosbeheer en de Staat zijn naast enkele particulieren en landgoederen (IJssellandschap en Windesheim), de grootste grondbezitters. Deze buitendijkse gronden hebben een agrarische of natuurbestemming met in veel gevallen een waterstaatkundige dubbelbestemming. In de directe zone rondom het Natura 2000-gebied is het grondgebruik divers: veel agrarisch gebruik (voornamelijk grasland), bossen (o.a. van IJssellandschap en Windesheim) en woningbouw.

4.7. Overige beleidsopgaven

Naast de specifieke opgave vanuit het stikstofdossier liggen er ook veel andere opgaven in het gebied. Ook deze opgaven zijn van invloed op het gebied. Ze leggen een flinke druk op de grond. Binnen het GGA proces is het de uitdaging scherp te krijgen wat de exacte overige opgaven zijn en of het van meerwaarde is om ze mee te nemen in het GGA proces. We hebben het onder andere over de volgende opgaven:

Energieopgave

Deze wordt georganiseerd via de Regionale Energie Strategie (RES) en is voor Salland onderdeel van het gebied West Overijssel: *Regionale Energiestrategie West-Overijssel - Regionale Energiestrategie West-Overijssel (reswestoverijssel.nl)*

In het kort komen de opgaven voor Salland neer op:

Gemeente	Zon op veld GWh	Zon op dak GWh	Wind GWh	Totaal GWh
Deventer	49	100	63	212
Olst-Wijhe	64	10	pm	74
Raalte	41	52	7	100

Zon: Ongeveer 0,5 tot 1 GWh per jaar per hectare
Wind: een windmolen met een vermogen van 3 MW, 6,5 miljoen kWH per jaar aan stroom opwekt

Bossenstrategie

In de bossenstrategie is de landelijke doelstelling een toename van ongeveer 37.000 hectare bos in Nederland. Dit houdt in een uitbreiding van bos binnen en buiten (waterlopen, landbouw, woningbouw en energieopgave) het Natuurnetwerk. Vanuit de provincie is een eerste inschattende vertaling gemaakt voor de opgave in Salland: 500 ha bosuitbreiding tot 2030, 400 ha agroforestry tot 2050, 20 ha voedsel bos en 10% groen blauwe dooradering.

In de eerste fase van de bossenstrategie wordt in eerste instantie ingezet op aanleg van 20 ha bos in natuurgebieden, 20 ha buiten natuurgebieden en het uitvoeren van 1 pilot in agrarisch gebied.

Water en Klimaatadaptatie

Water en klimaatadaptatie is een beleid in ontwikkeling. Er worden op dit moment al instrumenten op ingezet. Doelen zijn:

- Een goede kwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor karakteristieke planten en waterdieren en voor de drinkwaterwinning, door beperking van de belasting met meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen.
- Beek- en watersysteemherstel, gericht op versterking van de ecologische en landschappelijke kwaliteit, voorkomen van droogval en de bijdrage aan een klimaat robuust watersysteem in 2050.
- Aanpassen van het watersysteem en grondgebruik, zodat in de zomer voldoende water beschikbaar is voor drinkwaterproductie, natuur en landbouw door in de winter de grondwatervoorraad te vergroten en lokaal wateroverlast door toenemende kwel en piekbuien te accepteren (functie volgt water(beschikbaarheid).
- Ontwikkelen van een klimaat robuuste inrichting om effecten van een overstroming te beperken.
- Het aanpassen van het watersysteem rond stedelijk gebied om wateroverlast en hittestress in de steden te beperken en tegen te gaan.
- De waterkeringen op orde.

Instrumenten die nu al ingezet worden lopen onder andere via het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer en het programma Zoet Water Oost Nederland (ZON): *Bedrijfsvoering | Deltaplan Agrarisch Waterbeheer en Zoetwatervoorziening Oost-Nederland (ZON) | Waterschap Drents Overijsselse Delta (wdodelta.nl)*

Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB)

Op Europees niveau spelen de ontwikkelingen binnen het GLB een belangrijke rol voor de agrarische sector. De Europese inkomens- en investeringsondersteuning voor agrarische ondernemers gaat veranderen richting toekomstbestendig boeren. Denk bijvoorbeeld aan weidevogelbescherming, het verbeteren van bodemkwaliteit en het verminderen van CO2- en stikstofuitstoot. Maar ook het vernieuwen van de beloningsstructuur staat onder de aandacht. Dit biedt kansen voor Salland om op aan te haken. (Collectief Midden Overijssel heeft met Salland Loont een GLB pilot ingediend bij LNV om een model uit te werken en te onderzoeken. Hierbij wordt het maken van bedrijfsomgevingsplannen en beloningsstructuur voor toekomstgerichte ondernemers in de praktijk onderzocht.

Betrokken partners

De realiteit is dat veel beleidsopgaven elkaar 'in het veld' raken. Bij de grondeigenaren bijvoorbeeld komen veel beleidsopgaven samen. Maar ook overheden staan voor keuzes in ruimtelijke zin. Er staat de komende tijd veel te gebeuren. Integrale aanpakken bij ondernemers, innovatief denken en doen en o.a. ruimte bieden in beleid zijn nodig om deze aanpak te kunnen realiseren.

Vanuit de verschillende rode draden leggen we koppelingen met deze overige beleidsopgaven. Hiervoor is het belangrijk dat de kaders, opgaven en bijbehorende financiële middelen en regelingen tijdig bekend worden gemaakt.

5. Bijlagen

Bronnen voor gekozen rode draden

- Notitie Inventarisatie kansen- en knelpuntenkaart
- Verslag gevoerde gesprekken stakeholdersanalyse
- Verslag ideeën en wensen uit het gebied
- NewDeal Sallands Landschap loont
- Presentatie Land van Waarde en Salland Loont
- Weergave Rode draden sessie gebiedsteam

Op te vragen bij gebiedsteam Salland (GGASalland@overijssel.nl).

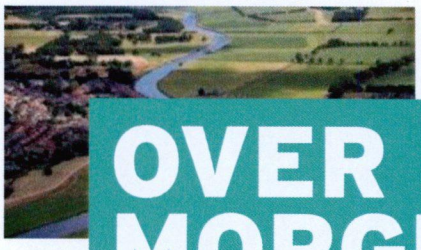

OVER MORGEN

ARCADIS

Gebiedsanalyse Vechtdal

Eindrapportage van de gebiedsanalysefase voor de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof in het Vechtdal

Status: Definitief

Versie: 1 oktober 2021

Inhoud

1. Het Vechtdal in één blik **2**

1.1. Korte omschrijving *2*

1.2. Gebiedsspecifieke kenmerken *3*

2. Thema's en opgaven in het Vechtdal **4**

2.1. Stikstof *4*

2.2. Landbouw *5*

2.3. Natuur *8*

2.5. Landgoederen *11*

2.6. Overig *13*

3. Samenhang – koppelkansen, knelpunten en bouwstenen **15**

3.1. Koppelkansen en knelpunten *15*

3.2. Mogelijke knoppen om aan te draaien; bouwstenen voor de gebiedsagenda *17*

4. Vervolg **21**

Bijlage I: Gebiedsteam en gebiedstafel Vechtdal (gebiedsanalysefase) **22**

Bijlage II: Puzzelstukjes (tussenproduct) **23**

1. Het Vechtdal in één blik

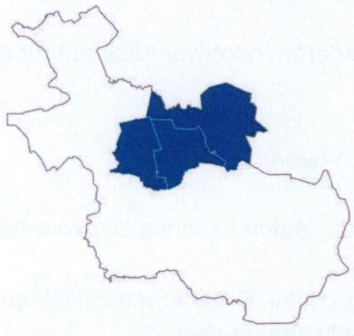

In dit hoofdstuk staat een kernachtige beschrijving van het deelgebied "Vechtdal". Wat is het meest kenmerkend als we vandaag naar het Vechtdal kijken? Welke interessante feiten en cijfers zijn er uit de gebiedsdata te halen?

1.1. Korte omschrijving

Het Vechtdal is een gebied met een gevarieerd landschap dat gedomineerd wordt door landbouw en de rivier de Vecht. Direct aan de Vecht liggen de steden Hardenberg, Ommen en Dalfsen en centraal daarbinnen een uitgestrekte landgoederenzone. De 167 km lange Vecht is een regenwaterrivier met (internationaal) 60 zijtakken die met wind in de loop van de tijd oeverwallen en rivierduinen creëerde. De rivier kent haar oorsprong in Münsterland, Duitsland en mondt bij Zwolle uit in het Zwarte Water. Nu is de invloed van de rivier begrensd en is naast natte natuur ook droge natuur ontstaan. Samen met een diversiteit aan landbouwbedrijven, landgoederen en de historische steden is het veelzijdige landelijke karakter van het Vechtdal ontwikkeld.

Ten noorden en zuidoostelijk van het eigenlijke 'Vechtdal' ligt een open ontginningsgebied dat hoofdzakelijk in gebruik is voor de landbouw. Ten zuiden van de Vecht ter hoogte van Ommen ligt het Natura 2000 gebied Vecht- en Beneden Regge. Boven Balkbrug en Dedemsvaart op de grens met Drenthe ligt het Reestdal, een prachtig natuurgebied rond de rivier de Reest.

Het veelzijdige landschap met haar unieke kenmerken kent diverse opgaven die stuk voor stuk om extra ruimte vragen. Ruimtegebrek en beperkte handelingsruimte van bestaande functies vormen de rode lijn van de gebiedsopgave.

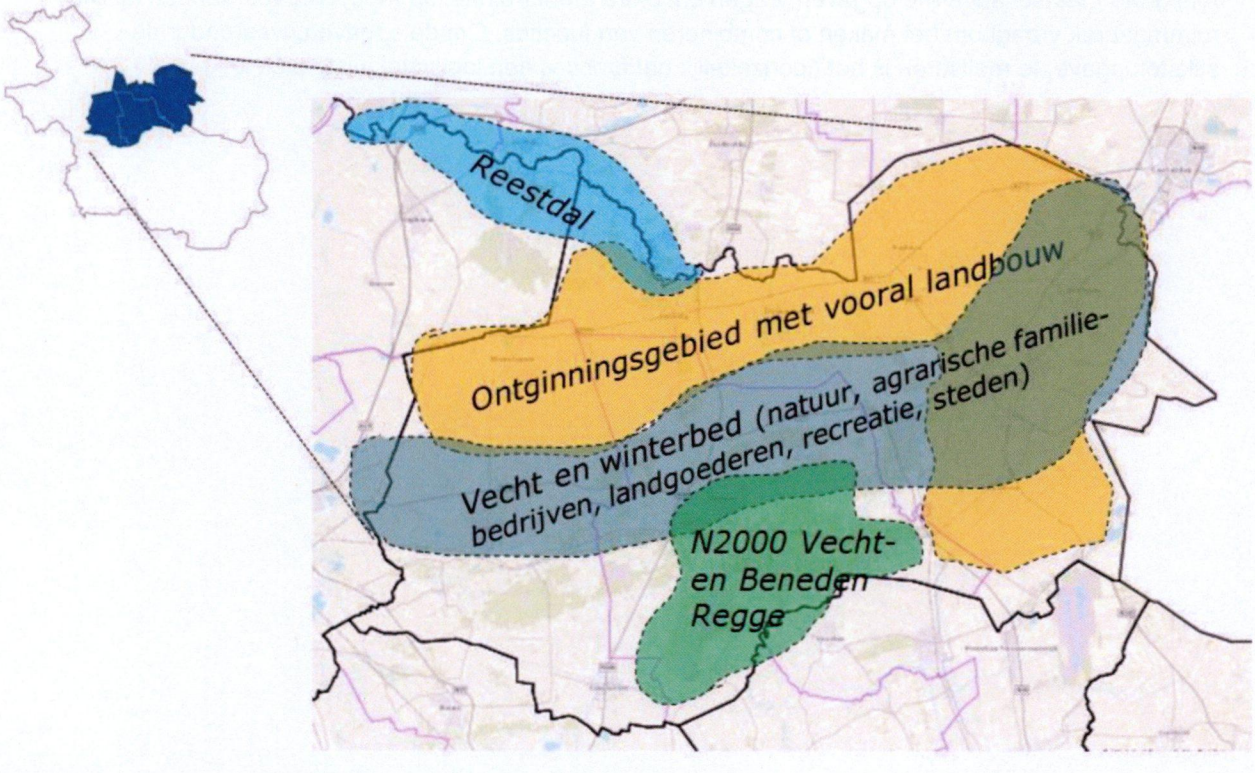

Afbeelding 1: Grove indeling van het Vechtdal

1.2. Gebiedsspecifieke kenmerken

Wanneer we naar het Vechtdal kijken, dan vallen de volgende gebiedsspecifieke kenmerken het meeste op:

- Het Vechtdal is bij uitstek een gebied met een landelijk karakter en veel invloed vanuit landbouw. Het is grofweg in te delen in 4 deelgebieden (zie afbeelding 1):
    1. Het winterbed van de Vecht met op de flanken een mix van landgoederen, hoogwaardige natuur en plaatselijk intensieve landbouw;
    2. Het ontginningsgebied met vooral landbouw;
    3. Het N2000 gebied Vecht- en Beneden Regge (VBR) en zone daaromheen;
    4. Het Reestdal met een mix van landbouw en natuur.

  Alle deelgebieden hebben een eigen karakter en verschillende kenmerken die leidend kunnen zijn voor het nemen van de best passende maatregelen.
- Er zijn (zowel in aantal als in ha) veel landbouwbedrijven aanwezig in het Vechtdal. Deze liggen zowel ten noorden als ten zuiden van de Vecht, over het algemeen relatief ver van het N2000 gebied af.
- De knelpunten in het N2000-gebied Vecht en Beneden-Regge zijn vooral de stikstofgevoeligheid en hydrologie (droogtegevoelig).
- "Water" is een verbindend thema voor de aan de Vecht liggende dorpen en steden. In de zone dicht bij de rivier strijden veel functies om ruimte. Zowel natuur, landbouw, landgoederen, de stadskernen, recreatie en toerisme concentreren zich rond deze Vechtstrook. Het aantrekkelijke groene landschap trekt steeds meer mensen, zowel recreanten van buiten het Vechtdal als eigen inwoners.
- Een groot deel van het grondgebied van Ommen en Dalfsen bestaat uit landgoederen.
- Er bestaat in de regio een grote behoefte aan nieuwe woongebieden en de economische groei in de recreatiesector heeft een hoge potentie. Maar de transitie van de landbouw kan leiden tot extensivering van bedrijven en daarvoor is ook meer grond nodig.
- In het Vechtdal wordt al ruim 12 jaar intensief samengewerkt door overheden en maatschappelijk partners aan verschillende maatschappelijke opgaven via Ruimte voor de Vecht.
- Alle grote maatschappelijke opgaven vragen om extra grond/ruimte die (nog) niet voorhanden is. Dit ruimtegebrek vraagt om het maken of combineren van functies. Om de opgaven, waaronder de stikstofopgave, te realiseren is het noodzakelijk dat functies een logische, juiste plek krijgen.

2. Thema's en opgaven in het Vechtdal

Welke thema's hebben het meest te maken met de stikstofopgave in het Vechtdal? We onderzochten de belangrijkste: natuur, landbouw, landgoederen, water(veiligheid) en klimaatadaptatie, en overig (waaronder woningbouw en energie). Deze inventarisatie hebben we samen met de gebiedstafelleden gedaan via de 'puzzelstukjes-systematiek'. Het tussenproduct inclusief de opbrengst van de gebiedstafel van 31 maart 2021 is in Bijlage II weergegeven. De verdere uitwerking hiervan en de koppeling met de gebiedsdata uit de digitale database voor stikstof in Overijssel staat in onderstaand hoofdstuk.

2.1. Stikstof

De stikstofdepositie heeft grote invloed op de natuurkwaliteit en op ruimtelijke (ontwikkelings)mogelijkheden van woningbouw, bedrijven en landbouw. Voldoen aan natuurkwaliteit is een wettelijke eis (bekrachtigd door de rechter) die verschillende thema's in het Vechtdal raakt. Maar er is ook een maatschappelijke urgentie om ontwikkelingsmogelijkheden te kunnen blijven bieden.

Volgens de Wet stikstofreductie en natuurverbetering, die per 1 juli 2021 van kracht is geworden, moet in 2030 landelijk gemiddeld 50% van de stikstofgevoelige natuur in N2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde (KDW) zitten, in 2035 moet dat 74% zijn en in 2050 100%. Dit betekent een opgave in het reduceren van stikstofemissies (respectievelijk 26%, 50% en 100%) en het versterken van natuurkwaliteit (aan depositiekant) om op die manier economische ontwikkelingsmogelijkheden te houden.

Deposities en emissies per sector in het Vechtdal

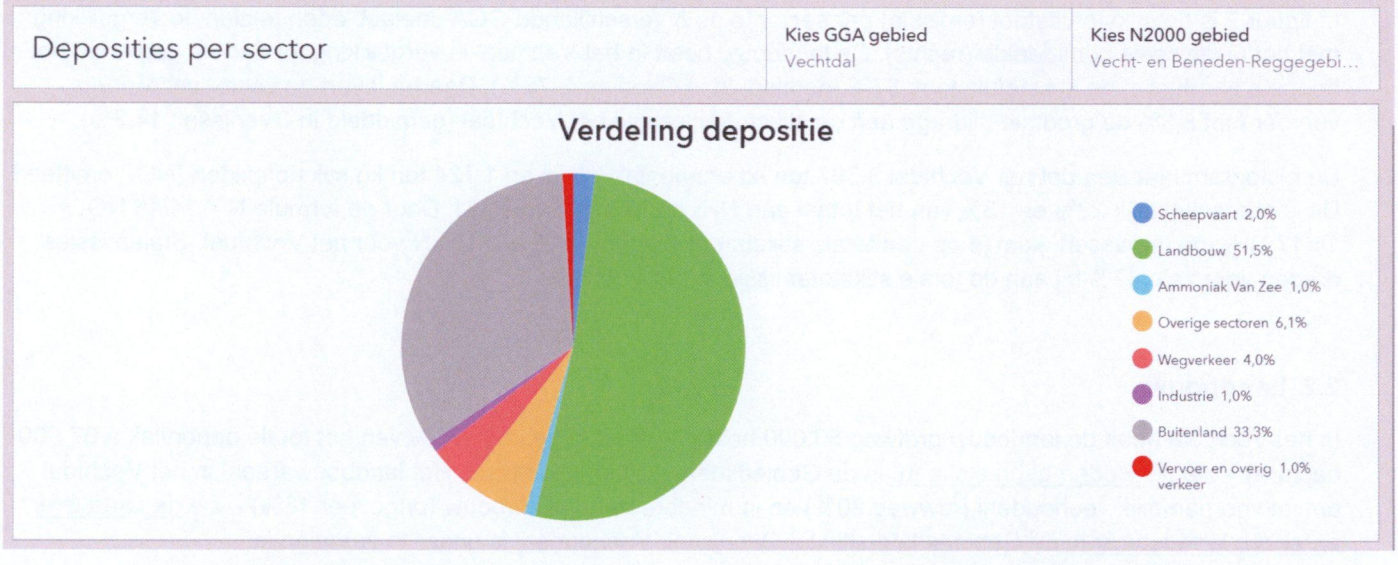

Figuur 1: Diagram met de depositieverdeling per sector in het Vechtdal. (bron: Gebiedsdata stikstof Overijssel – stikstofanalyse van RIVM op basis van AERIUS Monitor en Nationaal Georegister) Meest actuele versie van dit figuur bekijken? Klik dan op deze link

De stikstofneerslag (depositie) in het Vechtdal, specifiek op het N2000 Vecht- en Beneden-Reggegebied, is voor ruim de helft afkomstig uit de landbouw en voor een derde uit het buitenland (*zie figuur 1*). Daarnaast zijn wegverkeer en vervoer en overige verkeer nog verantwoordelijk voor samen 5% en alle overige sectoren tezamen voor de resterende 10%.

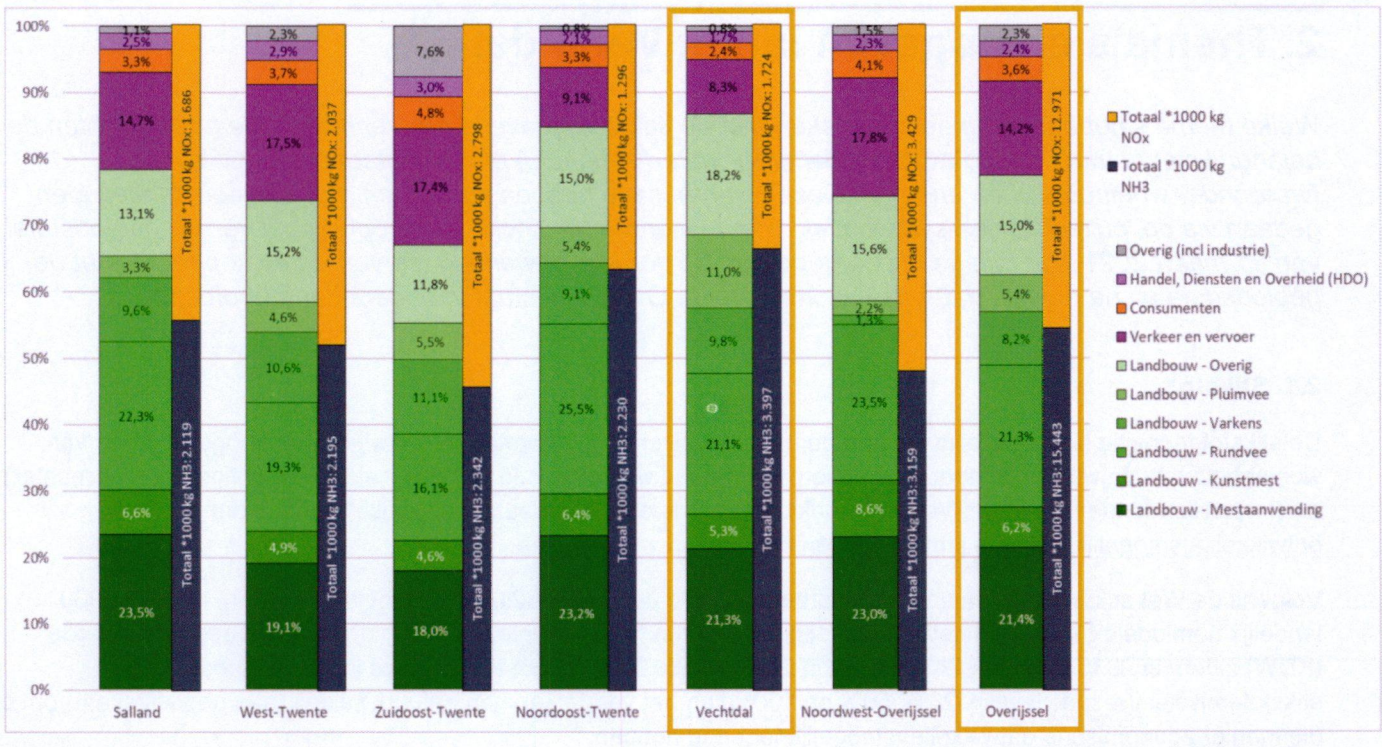

Figuur 2: Histogram met de emissieverdeling per sector in Overijssel en de 6 deelgebieden. (bron: Gebiedsdata stikstof Overijssel - http://www.emissieregistratie.nl) Meest actuele versie van dit figuur bekijken? Klik dan hier

In figuur 2 is de stikstofuitstoot (emissie) per sector in de 6 verschillende GGA deelgebieden te zien, in vergelijking met het Overijssels gemiddelde (rechts). De landbouw heeft in het Vechtdal in vergelijking tot andere gebieden het hoogste aandeel in de stikstofuitstoot; 87% (gemiddeld in Overijssel: 78%). Daarna levert de sector verkeer en vervoer met 8,3% de grootste bijdrage aan de stikstofemissie in het Vechtdal (gemiddeld in Overijssel: 14,2%).

De histogram laat zien dat het Vechtdal 3.397 ton kg ammoniak (NH_3) en 1.724 ton kg stikstofoxiden (NO_x) emitteert. Dit is respectievelijk 22% en 13% van het totaal aan NH_3 en NO_x in Overijssel. Door de formule N = 14/46 NO_x + 14/17 NH_3 toe te passen, kom je op een totale stikstofemissie uit van 3.322 ton N voor het Vechtdal. Stalemissies dragen voor zo'n 47% bij aan de totale stikstofemissie in het Vechtdal.

2.2. Landbouw

In het Vechtdal heeft de landbouw grofweg 50.000 hectare grond in gebruik (75% van het totale oppervlak a 67.000 hectare) – zie de 'Bodemgebruikskaart' in de Gebiedsdata stikstof Overijssel. Het landbouwareaal in het Vechtdal omvat voornamelijk veehouderij (ruwweg 80%) en in mindere mate akkerbouw (ongeveer 16%) – zie de kaart over agrarisch landgebruik in de Gebiedsdata stikstof Overijssel. Veehouderij is onder te verdelen in

- melkveehouderij (grondgebonden), en
- intensieve veehouderij (varkens, pluimvee, vleeskalveren en overige hokdieren).

Zie *figuur 3* voor het aantal agrarische bedrijven in het Vechtdal verdeeld naar type bedrijf. De stikstofdiscussie is niet nieuw in de veehouderij, in tegendeel. Er is een Besluit emissiearme huisvesting en een Regeling ammoniak en veehouderij. De afgelopen decennia laat de veehouderij een grote daling zien in de uitstoot van ammoniak (*zie figuur 4*). Desondanks blijft ook voor deze sector in de komende jaren een verduurzamingsopgave overeind wat betreft fosfaat, stikstof, ammoniak en broeikasgassen.

Met 16% is het aandeel akkerbouwbedrijven ongeveer even groot als de hoeveelheid intensieve veehouderij in het Vechtdal. In vergelijking met andere GGA-deelgebieden heeft het Vechtdal bijna twee keer zoveel akkerbouw. Akkerbouw zit op hoogwaardige gronden aan de oostkant bij Dedemsvaart, Hardenberg, Gramsbergen, De Krim en

Bergentheim (zie de kaart van agrarisch landgebruik in de Gebiedsdata stikstof Overijssel). Het aandeel van akkerbouw in de stikstofemissie is relatief klein (*zie categorie 'landbouw overig' in figuur 2*).

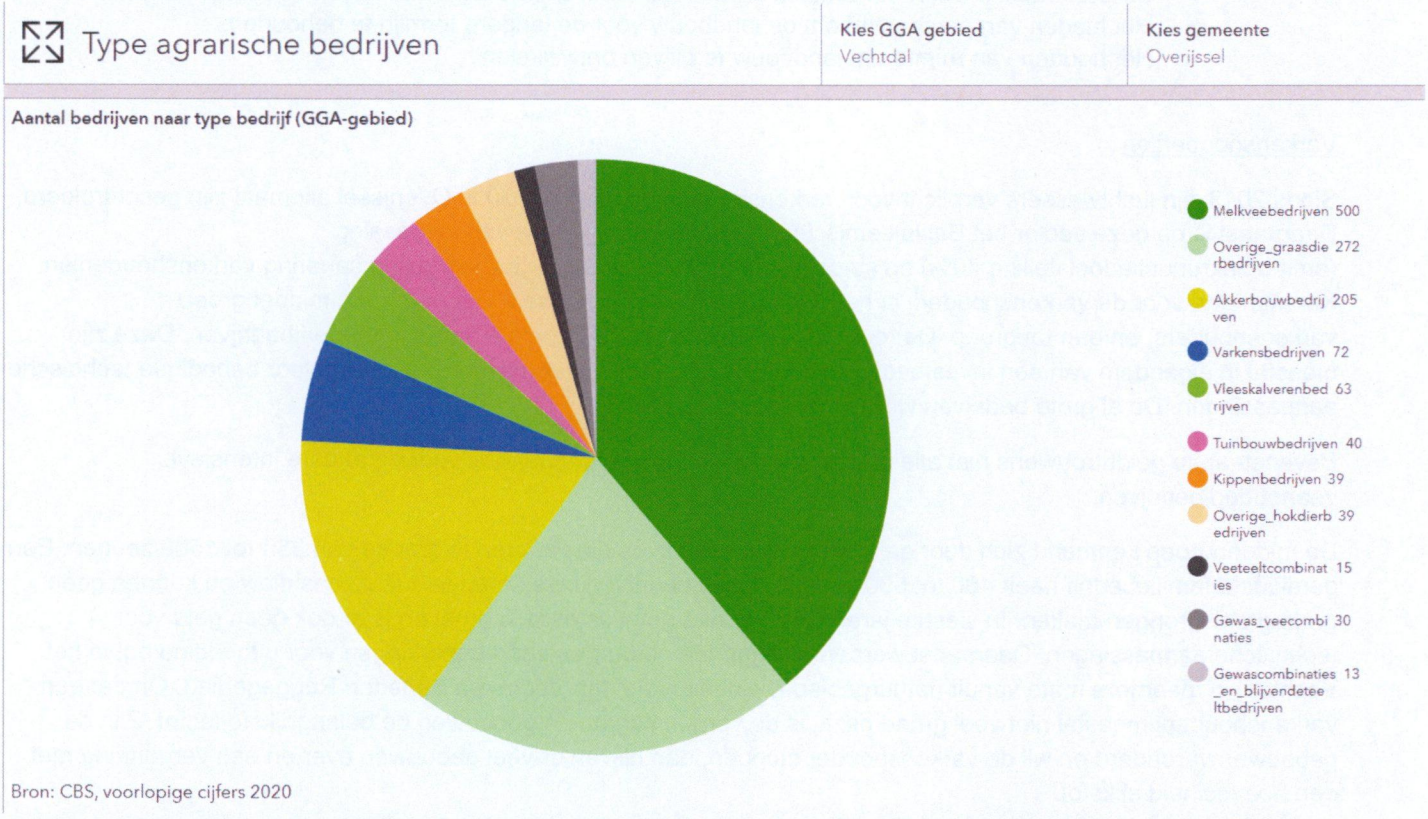

Figuur 3: Aantal agrarische bedrijven naar type bedrijf in het Vechtdal (bron: Gebiedsdata stikstof Overijssel – Basisregistratie Percelen (2020): Esri Nederland, Ministerie van Economische Zaken en Klimaat)
Meest actuele versie van dit figuur bekijken? Klik dan hier

Figuur 4: Emissie luchtverontreinigende stoffen NO_x en NH_3. Sinds 1990 zijn de emissies van stikstof flink gereduceerd. In deze grafieken is te zien dat NO_x sneller daalt dan NH_3. Het Planbureau voor de Leefomgeving voorspelt de trend tot 2030, in de grafieken aangeduid met een stippellijn. Uit de trend blijkt dat de NH_3-emissie enigszins stagneert, en de NO_x-emissie verder daalt. (bron: Gebiedsdata stikstof Overijssel - http://www.pbl.nl)

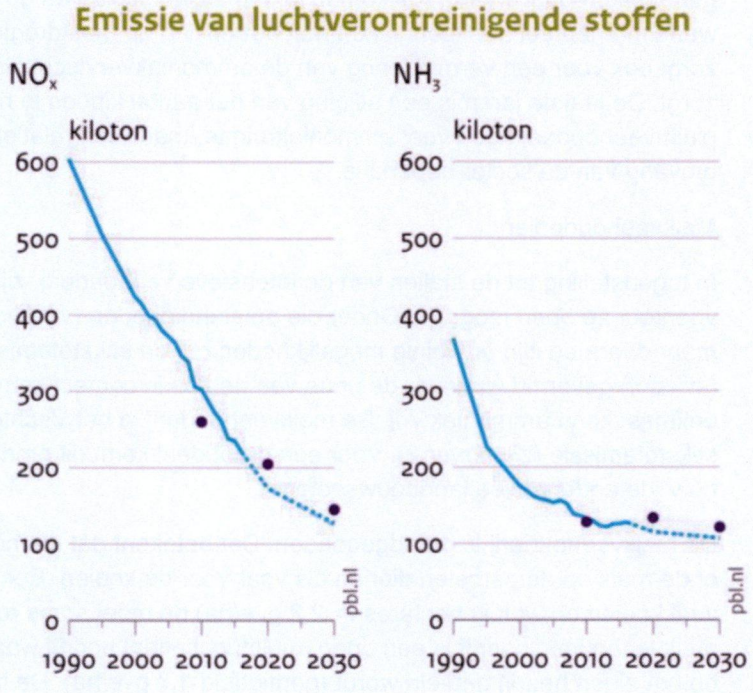

De belangrijkste opgaven voor de landbouw die landelijk, dus ook in het Vechtdal, spelen zijn:

- Stikstofreductie. Hierdoor ontstaan grote economische gevolgen voor de veehouderijsector.
- Het bieden van perspectief om de landbouw voor de langere termijn te behouden.
- Het houden van ruimte om landbouw te blijven ontwikkelen

Varkenshouderijen

Sinds 2013 zijn luchtwassers verplicht voor varkenshouderijen, die in 2020 in Overijssel allemaal zijn gecontroleerd. Daarnaast is op deze sector het Besluit emissiearme huisvesting (2015) van toepassing (ammoniakreductiedoelstelling 70%) en sinds oktober 2019 is er de Subsidieregeling sanering varkenshouderijen. Kenmerkend voor de varkenshouderij in het Vechtdal is de aanwezigheid van een grote middengroep varkenshouders, en een topgroep. De topgroep bestaat uit de 25% grotere varkenshouderijbedrijven. Deze zijn meestal in eigendom van een investeerder, die voldoende financiering beschikbaar heeft voor benodigde technische aanpassingen. De al grote bedrijven worden hierdoor nog groter.

Bovenstaande geldt trouwens niet alleen voor de varkenshouderij, maar ook voor de andere intensieve veehouderijbedrijven.

De middengroep kenmerkt zich door gangbare familiebedrijven die variëren in grootte van 350 tot 1500 zeugen. Een gemiddeld familiebedrijf heeft 400 tot 500 zeugen. Deze bedrijven investeren vanuit de cashflow en kunnen geen grote groeisprongen maken. In slechte jaren wordt er niet geïnvesteerd in groei en is er ook geen geld voor technische aanpassingen. Daarnaast werpen omliggende natuurgebieden beperkingen voor uitbreiding op; in het Vechtdal in meerdere mate vanuit natuurgebied Dwingelerveld dan Vecht- en Beneden Reggegebied. Omdat een varkenshouderij meestal niet veel grond bezit, is de vergunning op de gebouwen de belangrijkste factor. Zijn de gebouwen verouderd en wil de varkenshouder stoppen, dan blijven er veel gebouwen over en een vergunning met een hoeveelheid stikstof.

Pluimveehouderijen

Voor de pluimveehouderij geldt de Uitvoeringsagenda duurzame pluimveehouderij. De reductie van de hoeveelheid fijnstof is momenteel de grootste opgave voor de pluimveehouderij waar hard aan gewerkt wordt. Er moet een generieke reductie van 70% komen in de nieuwe stallen en 50% in bestaande stallen. Het Poultry Experience Center werkt momenteel aan technieken met betrekking op mestdroging. Hierdoor ontstaan minder afzetkosten, maar het zorgt ook voor een vermindering van de ammoniakvervluchtiging wat voor een win-winsituatie met de stikstofopgave zorgt. De laatste jaren is een stijging van het aantal kippen in het Vechtdal te zien, met name rond Hardenberg. De pluimveehouderij heeft veel ammoniakruimte, maar een relatief kleine bijdrage in de totale stikstofemissie omdat de omvang van de sector beperkt is.

Melkveehouderijen

In tegenstelling tot de stallen van de intensieve veehouderij, zijn de meeste melkveestallen niet afgesloten en bij voorkeur zo open mogelijk. Onder die omstandigheden (veel licht, lucht en ruimte) is de melkproductie het hoogst, maar daarmee zijn er weinig mogelijkheden om de stikstofemissie uit de stal tegen te houden. Er wordt ammoniak (stikstof) gevormd wanneer de urine van de koe in contact komt met mest en zuurstof. Ook bij het uitrijden van de drijfmest komt ammoniak vrij. De melkveehouderij in het Vechtdal heeft op dit moment de hoogste bijdrage in de stikstofemissie (*zie figuur 2*). Voor een groot deel komt dit omdat het Vechtdal veel melkveehouderij bedrijven heeft t.o.v. de andere twee landbouwsectoren.

De melkveehouderij is grondgebonden. Dat betekent dat de melkveehouderij afhankelijk is van zijn grond. Het gras of de mais op de percelen dienen als voer voor de koeien. Een intensief melkveehouderijbedrijf heeft in verhouding veel koeien op weinig hectares (> 2,3 gve/ha) en moet soms ruwvoer aankopen en drijfmest afvoeren. Een extensief melkveehouderijbedrijf is een open, multifunctioneel bedrijf waarbij het aantal dieren in verhouding is tot het voer dat op het eigen bedrijf geteeld wordt (gemiddeld 1,7 gve/ha). De meeste extensieve melkveehouderijen zijn biologische bedrijven.

De melkveehouderij in het Vechtdal afgezet in grootvee-eenheden per hectare (gve/ha) hoort met gemiddeld 1,89 gve/ha bij de drie laagste van de GGA deelgebieden (Dalfsen 1,84 gve/ha, Ommen 1,90 gve/ha, Hardenberg 1,92 gve/ha → klik op deze link voor de kaart 'melkvee per hectare'' uit de Gebiedsdata stikstof Overijssel).

Totaal aantal dieren in het Vechtdal

Voor de melkvee is hierboven uitgelegd hoe het aantal grootvee-eenheden per hectare iets over de intensiviteit of extensiviteit van een melkveebedrijf zegt. Daarnaast worden grootvee-eenheden (GVE) ook gebruikt om diercategorieën te vergelijken. Meer informatie over dieraantallen in GVE's per gemeente vind je door op deze link naar de pagina 'aantal dieren' op de Gebiedsdata stikstof Overijssel te klikken, en rechtsbovenin een gemeente te selecteren. Het Vechtdal heeft het grootst aantal GVE van alle 6 GGA deelgebieden, en Hardenberg het grootste aantal van alle Overijsselse gemeenten.

Toekomst van de landbouw

De bedrijfsopvolging in de landbouw staat onder druk; was overname van het bedrijf binnen de familie altijd vanzelfsprekend, nu is dat niet meer het geval. In het Vechtdal zien we een daling van 32% in het aantal bedrijven sinds 2004 (zie 'Ontwikkeling agrarische bedrijven' in de Gebiedsdata stikstof Overijssel). Van de 1288 bedrijven in 2020 hebben volgens het CBS 886 bedrijven aangegeven een opvolger te hebben en 402 bedrijven niet. Dat betekent ook dat de verwachting is dat ongeveer 1/3e van de bedrijven in het Vechtdal op termijn gaat stoppen.

De bedrijven die stoppen worden meestal verkocht aan andere veehouders. Soms gaan de gebouwen uit productie, maar de grond blijft over het algemeen binnen de landbouw en wordt toegevoegd aan één of meerdere bedrijven.

2.3. Natuur

De Vecht is de grootste kleine rivier van Nederland. Het winterbed en de flanken hebben veel te bieden door een grote variatie aan natuur en landschap. Er is veel potentie voor herstel van een natuurlijke rivier met verschillende stroomsnelheden. Hierdoor kunnen zich steile uitgesleten oevers vormen in de buitenbochten en ontstaan zandafzettingen in de binnenbochten. Ook kan tijdens hoge waterstanden zand worden afgezet buiten de rivierbedding. Op deze zandafzettingen kan stroomdalgrasland ontstaan.

Stroomdalgraslanden zijn soortenrijke grazige begroeiingen op droge zandige of zavelige kalkhoudende gronden langs rivieren. Zij komen voor op stroomruggen, oeverwallen, rivierduinen, op dijken en langs de rand van het winterbed. Hier groeien veel verschillende soorten steenanjer, Zwolse anjer, kattendoorn, wilde tijm en geel walstro. Deze graslandmix is heel specifiek voor onder meer Junner Koeland, De Stekkenkamp, De Karshoek, Arrier Koeland en wordt bepaald door het type kalkarm zand.

De Vecht ligt deels binnen het N2000-gebied Vecht- en Beneden Regge (VBR). Het N2000 gebied zelf heeft zeer waardevolle natuur, waaronder 20 verschillende habitatgebieden en 2 leefgebieden (zie figuren 5 en 6).

Dit natuurgebied is in 2014 begrensd en aangewezen door het Ministerie van Economische Zaken in het kader van de Europese wetgeving ter bescherming van het Natura 2000 netwerk, vanwege de aanwezigheid van bijzondere natuurwaarden. In 2017 is een Beheerplan opgesteld voor behoud en ontwikkeling van de natuurwaarden. De provincie is verantwoordelijk voor de uitvoering daarvan. De particuliere grondeigenaren en terrein beherende organisaties zoals Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten werken er aan mee.

Bijzonder is de natte natuur met herstellend hoogveen, natte heide en vennen. Hier vind je onder meer dopheide en veenmos. Er zijn daarnaast een aantal heideveentjes waar zeldzame "veenbloemies" associaties voorkomen. Deze waterafhankelijke natuur gaat achteruit door verdroging. Droogte vormt samen met stikstof een actuele bedreiging voor de specifieke vegetatie. Daarnaast is er ook droge natuur zoals zandverstuivingen en droge heide. Bijzonder zijn de uitgebreide Jeneverbesstruwelen die voorkomen bij Beerze, Landgoed Junne en Junner Koeland. Deze laatstgenoemde habitats zijn vooral stikstofgevoelig. Als op een dergelijk kwetsbaar habitat te veel stikstof valt, verdwijnen de zeldzame soorten en komen er algemene soorten zoals pijpenstrootje gras in heide, en braamstruiken

en brandnetels in bossen voor in de plaats omdat de samenstelling van de bodem is veranderd. De kritische depositiewaarde (KDW) wordt in 20 van de 25 habitats overschreden, waarvan in 10 habitats fors.

Naast planten zijn er ook diersoorten die gebonden aan specifieke habitats. In het Junner koeland leeft bijvoorbeeld de gele weidemier. Deze soort komt alleen voor in specifieke stroomdalgraslanden langs de Vecht. Deze mier maakt de specifieke mierenbulten in het landschap. De Steenanjer komt vooral voor in de buurt deze bulten. Daarnaast zijn er diersoorten die niet specifiek gevoelig zijn voor stikstofdepositie maar die zich wel erg thuis voelen in het Vechtdal, zoals bijvoorbeeld de das.

Specifiek in de rivier zijn weer andere zoogdieren te vinden, zoals de bever en de otter. Ook vind je er bijzondere vissen zoals winde, barbeel, bittervoorn, modderkruiper, en heel soms worden er zeeforellen aangetroffen. In het project Swimway worden deze bijzondere trekvissen gevolgd vanaf de Afsluitdijk tot in Duitsland. Het Vechtdal is ook het leefgebied van bijzondere amfibieën zoals rivierdonderpad, kamsalamander, knoflookpad en de ringslang.

Het Vechtdal is ook een zeer aantrekkelijk gebied voor vogels. De volgende vogels broeden in het gebied: scholekster, grutto, kievit, wulp, watersnip, patrijs, ijsvogel, oeverzwaluw, slobeend, lepelaar, koekoek, torenvalk en rode wouw. Naast broedvogels verblijven er ook veel trekvogels zoals ganzen die in voor- en najaar op doortocht komen eten en rusten. Andere soorten overwinteren zoals knobbel- en wilde zwaan. Al met al kan echt gesteld worden dat het Vechtdal het leefgebied is voor bijzonder veel soorten. Daarmee is het Vechtdal een plek met unieke natuurwaarden.

Grote delen van het winterbed en de flanken waren in het verleden zogenaamde EHS verbindingszones. Deze zones zijn echter in 2011 geschrapt in het kader van een herijking. In 2016 heeft het Rijk een groot deel van deze zones weer op de kaart gezet als onderdeel van het Natuur Netwerk Nederland (NNN). Het Natuurnetwerk Nederland is een netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden. Het netwerk moet natuurgebieden beter verbinden met elkaar en met het omringende agrarisch gebied. Binnen het NNN in Overijssel wordt gewerkt aan een grotere biodiversiteit en worden maatregelen genomen om de leefgebieden van soorten te verbeteren. Deze gebieden bieden ook mogelijkheden om de N2000 natuur robuuster te maken.

De belangrijkste opgaven voor de natuur zijn:

- Het verlagen van de stikstofdepositie (KDW) middels generieke bronmaatregelen en het verminderen van emissies uit omliggende bedrijven
- Herstel van het hydrologische systeem binnen de N2000 gebieden, bijvoorbeeld door dempen van watergangen of het aanbrengen van dammen of stuwen. De kwaliteit van de N2000-habitats in het Vechtdal is mede aangetast door verdroging. In het bijzonder speelt dit bij de grondwaterafhankelijke habitattypen. Een oorzaak hiervoor is de sterke drainerende werking van de Vecht via de diep uitgesleten bedding. In het kader van de ontwikkelopgave N2000 wordt door het waterschap Vechtstromen onderzoek gedaan naar de mogelijkheden en effecten van aanpassing van de Vechtpeilen.
- Herstel van het hydrologische systeem buiten de N2000 gebieden o.a. door aanleg van overgangs- of buffergebieden met hogere waterpeilen en minder stikstof belasting.

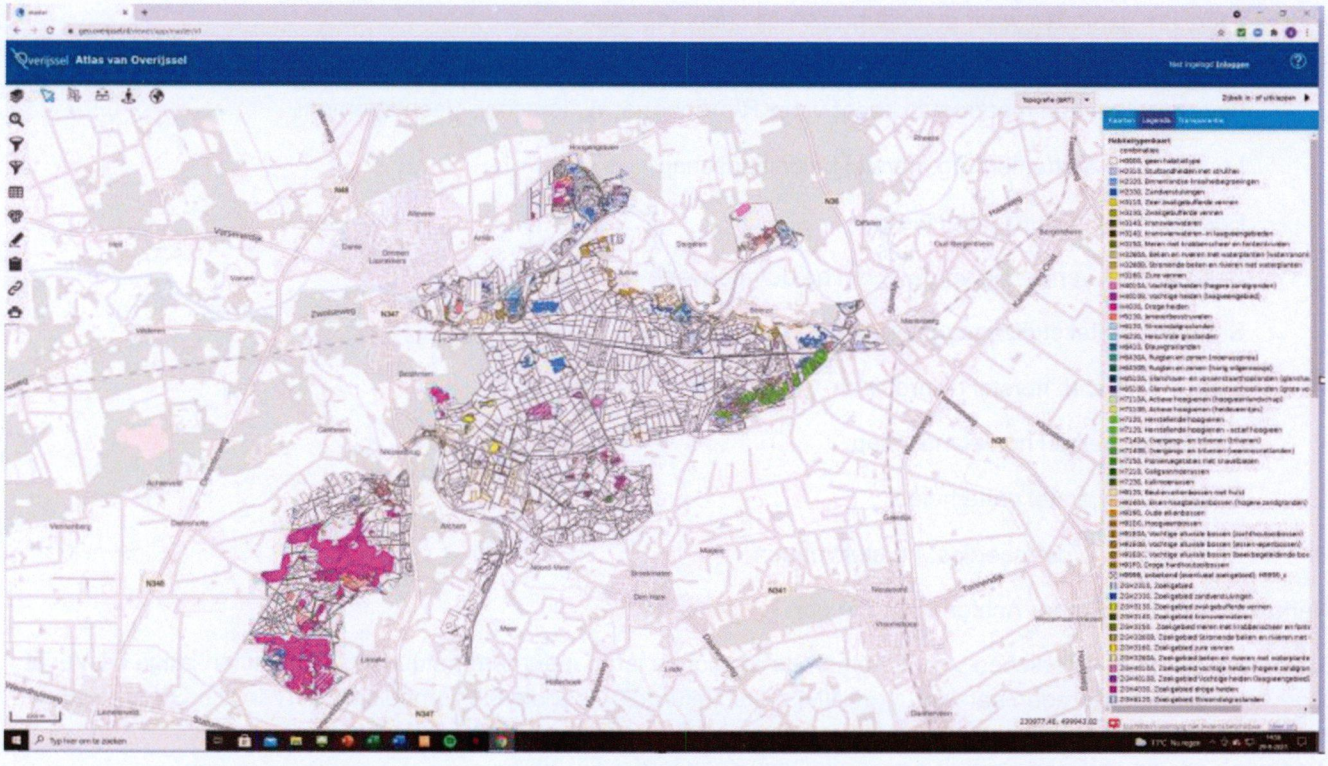

Figuur 5: Ligging habitatgebieden en type habitat. Bron: Atlas van Overijssel.

Figuur 6: Mate van overschrijding KWD Vecht- en Reggegebied. Bron: AERIUS-monitor.

In 2017 is het Beheerplan “Vecht – Beneden Reggegebied” vastgesteld door Provinciale Staten. Sindsdien wordt er door de provincie Overijssel en Waterschap Vechtstromen gewerkt aan het herstel van het N2000 gebied. Dit doen zij in nauwe samenwerking met de grondeigenaren zoals natuurbeheerorganisaties en particuliere landgoedeigenaren.

https://www.bij12.nl/onderwerpen/natuur-en-landschap/natura-2000-beheerplannen/39-vecht-en-reggegebied/

Voorbeelden van gebieden waar al maatregelen zijn genomen zijn:

- Karshoek-Stegeren: realisatie stroomdalgraslanden met doelsoort steenanjer; daarnaast de aanleg van een nevengeul en een meander in kader van KRW door het Waterschap Vechtstromen.
- Lemeler- en Archemerberg: herstel heidelandschap
- Beerze: herstel stuifzandgebied
- Beerzerveld: vernatting voor herstel heide/hoogveen
- Sahara: herstel stuifzandgebied
- Junner Koeland; herstel rivierduinen
- De Brakel: herstel heidelandschap
- Eerderveld: herstel natte heide
- Besthemerven/de meertjes: herstel vennen

Werkzaamheden in Eerder Achterbroek zijn nog in uitvoering.

Daarnaast zijn door waterschap Vechtstromen de afgelopen jaren meerdere natuurherstelprojecten langs de Vecht uitgevoerd die ook bijdragen aan Natuur (NNN) en/of Natura 2000-doelen. Voorbeelden hiervan zijn Grensmeander, Vechtpark Hardenberg, Uilenkamp en Molnmarsch bij Diffelen, Rheezermaten, Vechtoevers Ommen. Ook in het stroomgebied van de Regge zijn diverse projecten uitgevoerd.

2.4. Water(veiligheid) en klimaatadaptatie

De kern van de opgaven is om een watersysteem te ontwikkelen op basis van de natuurlijke kenmerken dat bestand is tegen droogte en extreme neerslag met een goede waterkwaliteit. Dat betekent:

- Werken aan klimaatopgaven in het landelijk gebied met het winterbed van de Vecht als een centrale "klimaatas".
- Enerzijds zijn dijkverbeteringen nodig om waterveiligheid van deze klimaatas te borgen,
- Aanvullend worden systeemmaatregelen buiten het winterbed onderzocht om in extreme neerslagsituaties de afvoer naar de Vecht te kunnen vertragen,
- Werken aan klimaatadaptatie in stedelijk gebied: voorkomen dat stedelijke knelpunten worden afgewenteld op het landelijk gebied.
- Optimalisatie van het peilbeheer in de stuwpanden van de Vecht gericht op bediening van de verschillende functies en binnen de mogelijkheden van het natuurlijk watersysteem.
- Verbeteren van de waterberging in de bodem (vasthouden water door sponswerking in haarvaten, onderdeel van Zoetwatervoorziening Oost Nederland - ZON).
- Betere waterkwaliteit via extra zuiveringsstappen in de rioolwaterzuiveringen.
- Aanleg van nevengeulen rond vechtstuwen en het ontstenen van oevers (KRW opgaven).

2.5. Landgoederen

Een achtste deel van het totale oppervlak in het Vechtdal bestaat uit landgoederen. Naast een aantal verspreid gelegen landgoederen zijn ze vooral langs de Vecht aaneengeschakeld van de westzijde van de gemeente Dalfsen tot aan de oostzijde van de gemeente Ommen. Met name groot deel van het grondgebied van Ommen en Dalfsen bestaat uit landgoederen (*zie figuur 7, volgende pagina*).

De landgoederen zijn vooral vóór 1850 ontstaan. Sommige van de landgoederen hebben een opmerkelijk grote oppervlakte. Drie van de vier grootste landgoederen binnen de provincie Overijssel, Junne, Rechteren en Vilsteren,

zijn gelegen binnen het Vechtdal. Andere landgoederen met een, voor Overijsselse begrippen, bovengemiddeld oppervlak betreffen o.a. De Groote Scheere en Den Aalshorst.

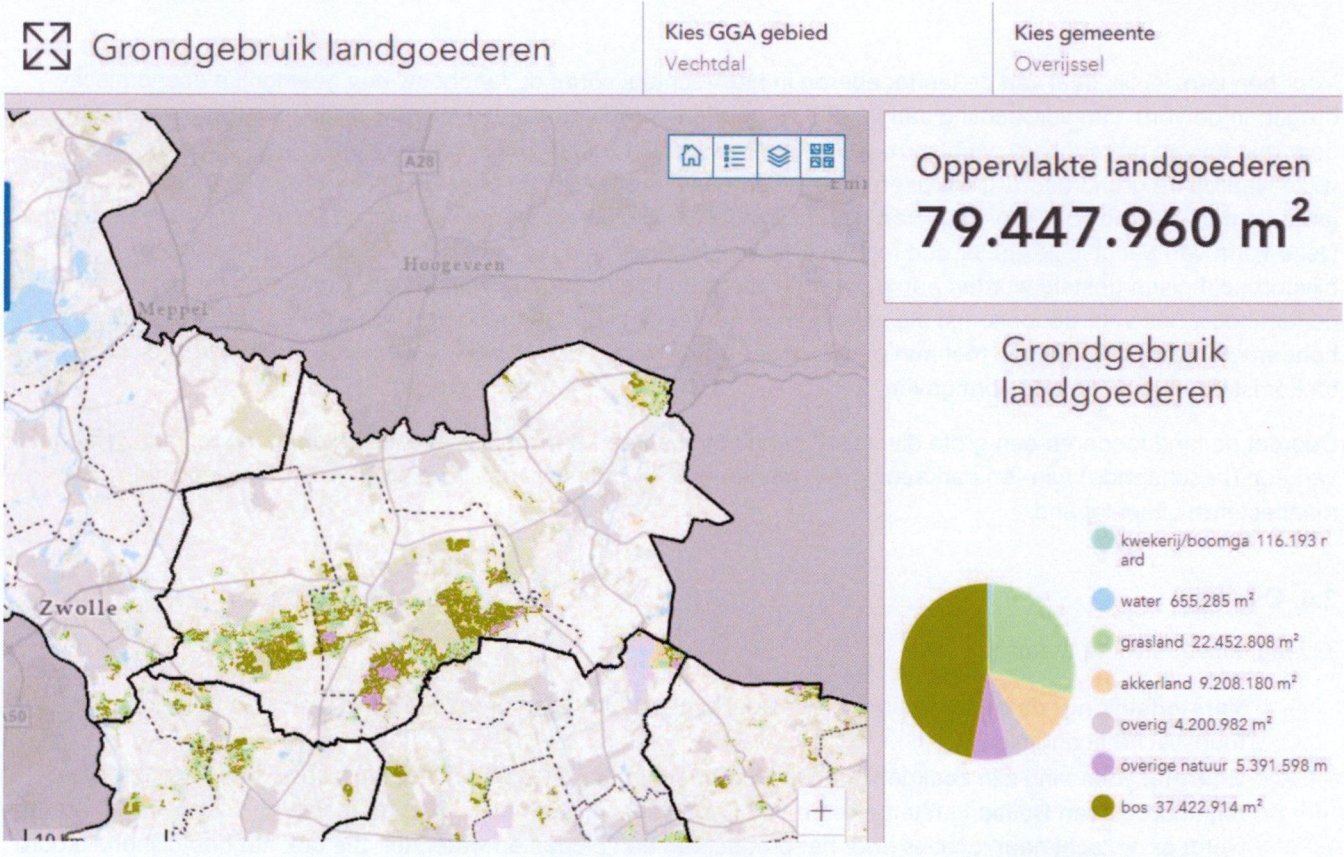

Figuur7: Landgoederen in het Vechtdal (bron: Gebiedsdata stikstof Overijssel – Albers Adviezen en Lantschap, Inventarisatie van landgoederen in de provincie Overijssel (juni 2011) en geoportaaloverijssel.nl) Meest actuele versie van dit figuur bekijken? Klik dan hier

Landgoederen zijn veerkrachtige ondernemingen. Ze worden gekenmerkt door hun integrale, bij voorkeur redzame en vaak circulaire werkwijze. Veel eigenaren voeren al generaties lang de regie, zijn geworteld in hun omgeving en bieden continuïteit. Op landgoederen is veelal sprake van een combinatie van verschillende functies: er wordt gewerkt, gewoond, gecreëerd. Landbouwgronden, bossen, natuurterreinen, (monumentale) gebouwen en tuinen en parken vormen samen een landschappelijke en economische eenheid. Landgoederen zijn daarmee een 'mini' buitengebied. Het samenspel van de verschillende functies is belangrijk: geen maximalisatie van één functie, maar optimalisatie van de combinatie van functies. Daarmee doen zich op landgoederen kansen voor om win-win situaties te creëren voor de verschillende thema's en opgaven die spelen in het buitengebied.

De landgoederen hebben te maken met de volgende ontwikkelingen:

- De continuïteit van bestaande economische dragers wordt onzekerder:
  - De inkomsten van land- en bosbouw staan onder druk;
  - Droogte veroorzaakt schade aan bos en natuur en groen en rood erfgoed;
- Er wordt gezocht naar nieuwe economische dragers om inkomsten te verkrijgen vanuit meerdere sectoren en zo duurzame instandhouding voor de lange termijn zeker stellen.
- Doordat bestaande economische dragers onder druk staan, zijn er minder middelen voor onrendabele activiteiten die veelal maatschappelijke meerwaarde leveren goed op niveau te houden. Er ontstaat daardoor een onbalans.
- Stikstofneerslag heeft een negatief effect op de (aangroei van) bossen en natuurterreinen.

- Toename recreatiedruk op landgoederen heeft effecten op de natuur (rust en verstoring) en vraagt o.a.om meer toezicht, behoud van de aantrekkelijkheid door goede infra en zonering en een kwalitatieve benadering.

Voor een aanzienlijk deel van de landgoederen in het Vechtdal vormt de landbouw een belangrijke economische drager, in de vorm van verpachting van landbouwgronden en gebouwen. De meeste landbouwgrond is verpacht door middel van de reguliere pachtvorm. Deze vorm van pacht beperkt de zeggenschap van de verpachter over de wijze waarop de grond gebruikt wordt en is gebonden aan een maximale prijs: de pachtnorm. Deze norm daalt al jaren en daarmee ook de inkomsten van de landgoederen. Geliberaliseerde verpachting komt in mindere mate voor. Deze vorm van pacht is flexibeler dan reguliere pacht, omdat er minder wettelijke regels zijn. Zo kunnen er bijvoorbeeld eisen gesteld worden aan de wijze waarop de landbouw wordt bedreven. Eigenaren en beheerders zien de landbouw ook voor de toekomst als belangrijk onderdeel van de landgoederen. Meerdere eigenaren en beheerders verkennen samen met hun pachters hoe ze de wijze van het bedrijven van de landbouw voor de toekomst duurzaam kunnen vormgeven.

Doordat de landgoederen een grote diversiteit hebben in kenmerken, zoals areaalverdeling, omvang, aanwezigheid van een (beschermde) tuin- en parkaanleg en (monumentale) bebouwing is de manier waarop de opgaven zich manifesteren uiteenlopend.

2.6. Overig

'Overig' omvat diverse thema's:

- **Verstedelijking:** de bedrijven in het Vechtdal zijn sterk MKB en productie gericht en er is een grote toeristische economie.
- **Energie:** voor wind zijn zoekgebieden in Hardenberg nabij Diffelen en Kloosterhaar-Sibculo-Bergentheim, ten noorden van Dalfsen en ten westen van Nieuwleusen. Ommen is meer gefocust op zonnevelden. Verder wordt er gezocht naar locaties voor het produceren van biogas en waterstof. Zie ook het hoofdlijnenakkoord Regionale Energie Strategie (RES) West Overijssel.
- **Infrastructuur/mobiliteit:** de Vechtdalverbinding is de kern. Via de N340, N36, N348, N377 is het mogelijk snel in Zwolle en Duitsland te zijn.

De belangrijkste opgaven van deze thema's zijn:

Verstedelijking:

- De woningbouwopgave die in elke gemeente speelt. Stikstof vormt nog steeds een belangrijke belemmering voor het uitvoeren van plannen voor de noodzakelijke woningbouw, om te voldoen aan de behoefte. Daardoor treedt vertraging op en wordt de druk op de woningmarkt nog groter. Het is belangrijk om hier snel een oplossing voor te vinden. Geen van de gemeenten in het Vechtdal heeft te maken gehad met het stilliggen van woningbouwprojecten als gevolg van de stikstofcrisis.

- Op 1 juli 2021 is de wet Stikstofreductie en Natuurverbetering in werking getreden. Onderdeel van deze wet is de vrijstelling voor bouw-, sloop- en eenmalige aanlegactiviteiten, in het kort de Bouwvrijstelling. Het aspect stikstof speelt hierdoor in het vergunningstraject alleen nog een rol bij de neerslag (depositie) in de gebruiksfase.
  Het is niet langer verplicht om een activiteit met tijdelijke emissies op lokale effecten te toetsen. In het geval van bouw, sloop en eenmalige aanleg is het immers duidelijk dat het altijd om een tijdelijke activiteit gaat. Op een bepaald moment is het bouwwerk immers gereed, gesloopt of aangelegd. Er is daarbij een scheiding gemaakt tussen de bouw en het daadwerkelijke gebruik van het bouwwerk. De milieubelasting tijdens de bouw is altijd tijdelijk, terwijl het gebruik een permanent karakter heeft.De Bouwvrijstelling maakt bouwprojecten weer mogelijk. Bij de ontwikkeling van de wet was het uitgangspunt om zo min mogelijk complexe regels en voorwaarden voor initiatiefnemers te creëren, zonder afbreuk te doen aan het herstel

van de natuur. Hierbij is in ogenschouw genomen dat de bouwsector als geheel een relatief klein aandeel heeft in de stikstofuitstoot. Een klein deel daarvan komt van de tijdelijke emissies tijdens de bouw.

- Ruimte voor recreatie. Maar ook voor de vergroening en verduurzaming binnen de recreatiesector. Onderzoeken hoe de recreatiesector kan bijdragen aan het terugdringen van de stikstofuitstoot, onder andere door toenemend electrisch vervoer in allerlei vormen (zoals voor groepsactiviteiten: electrische steppen en scooters), waaronder vaartuigen. De recreatiesector kan ook een belangrijke bijdrage leveren aan het creëren van milieubewustzijn bij recreanten.

Energie:

- Ontwikkelingsmogelijkheden voor de industrie en het op orde maken van het energienetwerk voor de opwek van duurzame energie.
  -Windenergie is onmisbaar voor de energietransitie in Nederland. Waar nu in veel gevallen fossiele brandstoffen worden benut voor energieopwekking, kan windenergie langdurig schone stroom produceren en wordt, naast CO2-uitstoot, schade aan de natuur door stikstofverbindingen voorkomen. In de bouwfase van windmolens komt echter wél stikstof vrij.
  Hoewel de stikstofuitstoot bij de bouw van windparken ruimschoots wordt gecompenseerd door de productie van groene stroom, is vaak een vergunning nodig vanwege het effect van de stikstof op natuurgebieden.
  -Omdat zonnepanelen geen stikstof uitstoten en slechts incidenteel onderhoud aan de panelen zal plaatsvinden, is de stikstofemissie van de toekomstige situatie (gebruiksfase) verwaarloosbaar.

Infrastructuur/mobiliteit:

- Het zorgen voor voldoende werkgelegenheid.

- Een betere bereikbaarheid over de weg en met het openbaar vervoer.

3. Samenhang – koppelkansen, knelpunten en bouwstenen

De thema's beïnvloeden elkaar, er is samenhang. Daarom is een gebiedsgerichte aanpak nodig om aan alle opgaven te werken. In dit hoofdstuk wordt eerst kernachtig beschreven hoe de thema's elkaar positief en negatief beïnvloeden (hierna respectievelijk: koppelkansen en knelpunten). Dit is, net als de opgaven in het voorgaande hoofdstuk, mede met de gebiedstafelleden geïnventariseerd (zie de opbrengst in Bijlage II). Vervolgens hebben we aan de hand van deze koppelkansen en knelpunten gekeken naar de relatie met stikstof en andere opgaven. Daaruit volgt een lijst met bouwstenen voor de gebiedsagenda; aan welke knoppen kunnen we mogelijk draaien om de stikstofopgave en andere opgaven het hoofd te bieden? De lijst met bouwstenen zijn op 8 september ter check voorgelegd aan de gebiedstafelleden.

3.1. Koppelkansen en knelpunten

We zien meerdere **koppelkansen** bij de thema's landbouw, landgoederen natuur en water:

- Kringloopsystemen, agrarisch natuurbeheer en natuurinclusieve/extensieve landbouw bieden kansen voor biodiversiteit, de toekomst van de landgoederen en de drinkwaterfunctie van de Vecht (oeverwaterwinning bij Vechterweerd).
- Een meer natuurlijk watersysteem waarmee meer water wordt vastgehouden vermindert de kans op verdroging (zowel landbouw- als natuurgronden);
- Door het vasthouden van water zijn landbouw en natuur ook minder afhankelijk van (vreemde) wateraanvoer. Daarnaast neemt de waterbiodiversiteit toe (KRW); hogere grondwaterstanden betekent minder uitspoeling van meststoffen (samenhang tussen bodem- en waterbeheer).
- Er liggen kansen in het aanleggen van wateropvanggebieden voor perioden met extreme piekafvoeren in combinatie met landbouw (ontginningsgebieden en beekdalen) en ontwikkeling van natte natuur (winterbed Vecht en flanken). In het project Veilige Vecht worden deze kansen onderzocht.
- Het landgoedmodel (= grondgebonden functies combineren en daarmee invulling geven aan opgaven binnen één ruimtelijk en economische eenheid) biedt mogelijkheden voor het combineren van de landbouw-, natuur- én klimaatopgaven.
- Vrijkomende grond, bijvoorbeeld door gerichte opkoop van veehouderijen ten behoeve van één van de opgaven, kan via kavelruil bijdragen aan een extensievere inrichting van omliggende bedrijven.

De samenhang van water vasthouden/bergen met landbouw – natuur – landgoederen vergt wel nader onderzoek. Welke deelgebieden zijn hiervoor geschikt? En wat zijn de bijkomende effecten die om nieuwe maatregelen vragen?

Daarnaast zijn er binnen het thema **overig** ook enkele koppelkansen met de andere thema's benoemd:

- Woningbouw: Er liggen kansen voor de landbouw en de woningbouwopgave (win-winsituatie) via de Rood voor Rood (RvR) regeling en ontwikkelingen als Landschapslandbouw (bijv. de Natuurdorpen in de Peel, waar agrarisch eigendom beschikbaar is gesteld voor tiny houses en natuurontwikkeling). Bovendien kan landbouw stikstofruimte leveren voor woningbouw.

- Recreatie en toerisme: De hoeveelheid (huidige en mogelijk toekomstige) natuur in het Vechtdal vergroot de belevingswaarde van een gebied en maakt het Vechtdal aantrekkelijk voor toeristen en (toekomstige) inwoners. Daarnaast biedt de veelheid aan groen en rood erfgoed op de landgoederen in het Vechtdal ook een hoge belevingswaarde. De centraal gelegen Vecht biedt vaar- en recreatiemogelijkheden en kansen om van het gebied te genieten vanaf het water.

- Energie: energiewinning uit zon, wind of biomassa kunnen dienen als extra verdienmodel voor zowel landbouw als landgoederen en zijn passend bij duurzaam gastheerschap.

Maar de thema's hebben soms ook een negatieve uitwerking op elkaar. We zijn in de analysefase de volgende **knelpunten** tegengekomen:

- De stikstofdepositie overschrijdt in het N2000-gebied Vecht- en Beneden Regge maar liefst 20 van de 25 stikstofgevoelige habitats. Door beperkte stikstofruimte liggen (door)ontwikkelingen in diverse sectoren stil. Zo komt het verdienmodel en de uitbreidingsmogelijkheden van de landbouw onder druk te staan, evenals de woningbouwopgave.
- De aanwezige intensieve en minder intensieve landbouw in het Vechtdal heeft met haar stikstofuitstoot negatieve effecten op stikstofgevoelige habitats en soorten in/rondom het Vecht- en Beneden Reggegebied, zowel via piekbelasters als meer integraal.
- Voor een aanzienlijk deel van de landgoederen vormen inkomsten uit pacht een belangrijke economische drager. Deze drager staat door dalende pachtnormen en de onzekere en grillige ontwikkelingen in de landbouw onder druk. De landgoederen zijn erbij gebaat dat er voldoende inkomsten zijn om de maatschappelijke waarden te kunnen blijven leveren en de instandhouding voor de lange termijn zeker stellen.
- In geval van sterke functiemenging van natuur met landbouw, geeft waterbeheer gericht op de landbouw in sommige periodes verdroging in de natuur.
- Wanneer de zogenaamde verdringingsreeks in werking treedt in droge perioden, krijgen andere sectoren prioriteit boven landbouw bij het aanwenden van water.
- Landbouwgrond staat onder druk door de behoefte aan grond voor diverse opgaven, zoals (nieuwe) water- en natuurfuncties (waterberging, KRW maatregelen, natuuruitbreiding), verstedelijking en energie (zonnevelden).

Specifiek vanuit de agrarische sector worden de volgende **knelpunten en aandachtspunten** meegegeven:

- De juridische borging/houdbaarheid van maatregelen/oplossingen.
- Maatregelen op het landbouwbedrijf voor maatschappelijke eisen zijn (bijna) altijd kostprijsverhogend. Dat heeft gevolgen voor de continuïteit van het bedrijf.
- Het ontbreken van een verdienmodel bij extensivering/kringlooplandbouw.
- AERIUS heeft niet het vertrouwen van de sector:
    - De emissies van andere sectoren is niet vergund of wordt geschat;
    - De invoer van natuur vindt plaats op basis van bevindingen;
    - AERIUS is een model: verkeerde input, geeft verkeerde output;
    - Als er in de uitvoering niet gecontroleerd wordt, heeft een AERIUS-berekening geen zin
    - In hoeverre zit het vliegverkeer op een goede wijze in AERIUS?
- De overheid is een onbetrouwbare partner voor de landbouw want:
    - Het beleid en de regels veranderen te vaak, dit levert veel onzekerheid over te nemen maatregelen op. Bovendien heeft dit gevolgen voor de capaciteit: de regels die door de overheid worden opgelegd kunnen niet door alle boeren worden gerealiseerd.
    - Er is een gevecht om de ruimte gaande. Om te kunnen voldoen aan de maatschappelijke wensen (extensiveren) en de autonome ontwikkeling heeft de landbouw zelf de grond harder nodig dan ooit. Extensivering kost een bedrijf geld. De meerkosten die extensivering met zich meebrengt, vertaalt zich in een hectareprijs van 20.000 euro.
    - De afgelopen jaren laten een beeld zien van een provincie die samen met de natuurbewegingen / TBO's steeds een nieuwe ambitiekaart maakt en die wensen van die sectoren laat uitkomen. Naar de mening van de agrarische sector wordt niet of nauwelijks gevraagd.
    - De strikte scheiding van de landbouw en de natuur van de afgelopen jaren, heeft de maatschappij veel geld gekost en de stikstofproblemen niet opgelost.
    - Onduidelijkheid over de gevolgen als de KDW niet gehaald wordt.
    - Het gebrek aan waardering en het gevoel dat voor de oplossing van het probleem alleen de agrarisch sector aan de lat staat.

3.2. Mogelijke knoppen om aan te draaien; bouwstenen voor de gebiedsagenda

De opgaven, kansen en knelpunten in het Vechtdal in ogenschouw nemend, kunnen we een aantal "knoppen" benoemen waar het gebied in een volgende fase in ieder geval mee aan de slag moet. Ze zijn nog slechts op hoofdlijnen beschreven, gebaseerd op de huidige gesprekken die we vanuit GGA in het Vechtdal gevoerd hebben en waarbinnen we in deze fase nog niet detail zijn getreden over wenselijke en noodzakelijke maatregen. Daarvoor is het noodzakelijk om eerst meer duidelijkheid te krijgen over de effecten van bronmaatregelen en (aanvullende) plannen van het nieuwe kabinet, en verder dat er goede gesprekken gevoerd en afspraken gemaakt worden tussen de gebiedspartners onderling, als ook verdergaand (deel)gebiedsgericht onderzoek.

In het Vechtdal zien we op basis van de gebiedsanalysefase de volgende bouwstenen voor de gebiedsagenda:

1. **Gebiedsgerichte, voor het Vechtdal passende, invulling van bronmaatregelen om emissiereductie te bereiken**

   Met de landelijke bronmaatregelen beoogt het Rijk de doelstelling voor 2030 (26% emissiereductie) te kunnen bereiken. Omdat deze niet generiek toe te passen zijn op elke sector in elk gebied, heeft het Rijk de provincies gevraagd om de bronmaatregelen gebiedsgericht uit te rollen. Welke bronmaatregelen op welke manier het beste aansluiten bij het Vechtdal, met haar eigen karakteristieken en andere aanwezige opgaven, zal in de gebiedsagendafase het nodige uitzoekwerk vragen. De bronmaatregelen voor industrie, bouw, scheepvaart en luchtvaart zullen bijvoorbeeld van minder toegevoegde waarde zijn voor de emissiereductieopgave in het Vechtdal dan die voor natuur en landbouw. Deze laatstgenoemde twee sectoren hebben de meeste invloed op de stikstofopgave. Dit betekent niet dat er in andere sectoren geen stikstofwinst te behalen valt voor het Vechtdal. Het uitgangspunt blijft dat alle sectoren hun steentje moeten bijdragen, enkel vragen de diverse maatregelen/sectoren elk om een eigen aanpak.

2. **Mogelijkheden voor maatwerk bij de landbouw; menukaartmodel**

   Vanuit een groot deel van de verschillende maatschappelijke opgaven (stikstof, waterkwaliteit, klimaatadaptatie, etc) wordt gekeken naar de landbouwsector. Binnen deze sector ligt een breed scala aan mogelijkheden en kansen om de opgaven te verminderen. Oftewel: de landbouw heeft een belangrijk deel van de oplossing in handen.

   Een veelgehoord geluid vanuit de landbouw is de mogelijkheid tot maatwerk. Niet alleen per (deel)gebied of landbouwsector, maar ook per bedrijf. Iedere ondernemer heeft zijn eigen mogelijkheden en beperkingen, en een eigen beeld over de toekomst van zijn of haar bedrijf. Ook is het belangrijk om oog te hebben voor jonge landbouwers, samen met hen zoeken naar toekomstperspectief en mogelijke oplossingen.
   De uitdaging voor overheden is het inzichtelijk maken voor ondernemers waar en waarin keuzes gemaakt moeten worden en welke opties er zijn: een soort menukaart-model. Via business case berekeningen kan vervolgens inzichtelijk gemaakt worden wat de (combinatie van) opties voor positieve én negatieve gevolgen heeft voor het betreffende bedrijf. De ondernemer kiest uit deze 'menukaart' dan zelf welke maatregel(en) het beste passen bij zijn bedrijfsvoering.
   Denkbare oplossingsrichtingen voor verschillende opgaven zijn grofweg in te delen in een vijftal categorieën:

   1. Technische oplossingen (bijv. aanpassingen aan stal of vloer, mest verdunnen met water, aanzuren of koelen van mest, etc.)
   2. Management aanpassing (bijv. voerspoor (eiwit), weidegang)
   3. Bedrijfssysteem verandering (bijv. ander stalsysteem, biologische landbouw, natuur inclusieve landbouw, kringlooplandbouw, extensivering)
   4. Locatie aanpassing (bijv. kavelruil *, verplaatsing van het bedrijf)
   5. Beëindiging van (deel van de) activiteiten (bijv. rood voor rood regeling **, opkoopregeling)
   6. Beheer natuurgronden in samenwerking met agrariërs.
   7. Belonen in plaats van 'bestraffen'. ***

- *Kavelruil helpt om de blijvers te voorzien van extra grond in combinatie met extensivering. Langjarige landschapsdiensten in deze zones moeten dan het gat in het inkomsten dichten. Tot nu toe bestaat enkel de bronmaatregel "opkoopregeling veehouderijen", en het Omschakelprogramma Duurzame landbouw van ministerie van LNV om de bedrijven te ondersteunen in de transitie naar duurzaamheid.*

** *Deze regeling binnen het ruimtelijk beleid van gemeenten is mogelijk een goed alternatief voor ondernemers die op zoek zijn naar een nieuwe bestemming van hun perceel, maar niet in aanmerking komen voor de stoppersregeling.*

*** *Hoewel maatregelen op het gebied van stikstof niet altijd gemakkelijk zijn, zullen deze zoveel mogelijk met draagvlak of toekomst perspectief voor de betreffende doelgroepen worden uitgewerkt. Ook zal hierbij liever met positieve intenties worden gewerkt (beloningsstructuur) dan met negatieve (b.v. boetes).*

INZICHT IN EFFECT VAN MAATREGELEN

LTO Noord heeft recent het project Netwerk Praktijkbedrijven gestart, waarbinnen melkveehouders uit heel Nederland aan de slag gaan met de reductie van ammoniak- en methaanuitstoot. In 2024 willen zij deze met 15 tot 30% gereduceerd hebben, en zullen collega-melkveehouders tijdens hun (leer)route daarnaar toe inspireren en bijstaan om ook aan de slag te gaan. Dit zal veel interessante inzichten geven in de haalbaarheid en inpasbaarheid van nieuwe maatregelen. Eén van de tien onderzoeksbedrijven en vier van de 30 demonstratiebedrijven binnen dit netwerk zijn gevestigd in Overijssel.

3. **Wateropgaven (KRW, waterveiligheid en klimaatadaptatie) benutten als drager van gebiedsprocessen**

   Redenerend vanuit het watersysteem zijn er soms tegenstrijdige, maar ook vaak gemeenschappelijke belangen met landbouw en natuur. Zo hebben zowel landbouw als natuur belang bij voldoende en schoon water, zeker in droge perioden. En ook houden agrariërs liever hun meststoffen vast in de bodem dan dat ze uitspoelen naar het water en daarmee de water- en natuurkwaliteit schaden. Het benutten van deze gezamenlijke wensen vanuit water, landbouw en natuur is een belangrijke drager voor gebiedsprocessen als deze, en zal tijdens het maken van de gebiedsagenda veel aandacht moeten krijgen.

4. **Zachte(re) overgang tussen landbouw en natuur biedt kansen voor beide sectoren**

   Door huidig beleid en regelgeving is er vaak een harde scheiding tussen natuur en landbouw. Terwijl er in de praktijk veel mogelijk is om deze functies te combineren of zacht in elkaar over te laten gaan. Waar zogenaamde overgangszones rondom natuur- en landbouwgebieden van meerwaarde kunnen zijn voor beide sectoren, zal voor het Vechtdal nader onderzocht kunnen worden. Evenals maatregelen die agrariërs op hun grond kunnen treffen die bijdragen aan natuurversterking, zonder dat zij daarvoor grond in moeten leveren.

5. **Landgoederen benutten als pilotgebied voor integraal werken aan thema's**

   Het landgoedmodel is het combineren van grondgebonden functies binnen één ruimtelijke en economische eenheid. Door een gebied als een ruimtelijke en economische eenheid te benaderen, kunnen diverse onderdelen elkaar versterken. Essentie van het landgoedmodel is dat functies duurzaam met elkaar worden

gecombineerd en verbonden. Landgoederen bieden daarmee de mogelijkheid om de zachte(re) overgang tussen landbouw en natuur te onderzoeken en vorm te geven.

Hoewel het landgoedmodel op zeer diverse manieren functioneert, is de aanpak terug te brengen tot een aantal kenmerken. Binnen het landgoedmodel:

- is sprake van een combinatie van grondgebonden functies binnen een landschappelijke eenheid;
- is het samenspel van functies belangrijk: geen maximalisatie van één functie, maar optimalisatie van de combinatie van functies;
- is geen traditie van winstmaximalisatie, maar is de exploitatie gericht op het optimaliseren van het lange termijn rendement zowel op economisch, ecologisch als sociaal en cultureel gebied;
- wordt blijvend gezocht naar manieren om een gebied rendabel te exploiteren, passend bij de identiteit van de regio en het landgoed, dan wel een andere ruimtelijke en economische eenheid;
- is schoonheid een belangrijk element;
- gebeurt dit alles met passie en een eigenwijze aanpak.

6. Mogelijkheden voor NO_x emissiereductie op gebied van mobiliteit, infra en (woning)bouw

Er zijn op het gebied van NO_x emissies binnen de mobiliteit, infrastructuur en bouw een aantal knoppen denkbaar:

- Sturen op de inzet van schone bouwmachines bij infrastructuurprojecten en bouwprojecten. Dit zou standaard opgenomen moeten worden als voorwaarde in de uitvraag, minimaal bij grote opdrachtgevers als provincie, gemeenten en waterschappen. Controle op het daadwerkelijke gebruik van deze bouwmachines en op de uiteindelijke stikstofuitstoot (blijft deze onder de vooraf ingeschatte maximale waarde?) is vervolgens ook een belangrijk onderdeel.
- De gevolgen voor stikstofemissie meewegen in nieuwe plannen voor uitbreidingen van het wegennet; kritisch zijn over de wenselijkheid en noodzaak.
- Bij zoektocht naar geschikte woningbouwlocaties óók de effecten van stikstof meewegen (afstand tot natuurgebieden).

Overige aandachtspunten die eveneens en plek kunnen krijgen in de agendafase:

- Tijdelijke emissiereductie via koppeling met duurzame energieopgave

  Tijdelijke inzet van landbouwgrond voor zonneparken biedt mogelijk kansen voor zowel ondernemers als gemeenten. Gemeenten hebben een groot belang bij het kunnen uitvoeren van beleid ten aanzien van duurzame energie. Ondernemers behouden de grond voor agrarisch gebruik in de toekomst en krijgen tijdelijk extra inkomsten die benut kunnen worden voor investeringen in het bedrijf. Deze ontwikkeling heeft natuurlijk ook haar keerzijden; agrariërs kunnen voor langere periode (meestal 25 jaar) hun grond niet gebruiken en per gemeente kunnen de mogelijkheden en voorwaarden afwijken vanwege verschillend beleid. In het Vechtdal biedt bijvoorbeeld de gemeente Ommen voor zonneparken meer ruimte dan de gemeenten Hardenberg en Dalfsen. Het vraagt dus om een gesprek met zowel gemeenten als ondernemers om deze mogelijkheid verder te verkennen.
- Bewustwording en gedrag

  Hoe krijgen we iedereen – zowel overheden een maatschappelijke organisaties als individuele ondernemers en inwoners – zover om bij te dragen aan de verschillende maatschappelijke opgaven (waaronder stikstof)? De recente overstromingen zijn een belangrijke waarschuwing: het klimaat verandert en klimaatadaptatie vraagt iedereen om zijn/haar steentje bij te dragen. Ook gevolgen voor het ecosysteem door de verminderde aanwezigheid van diverse planten- en diersoorten gaat iedereen op den duur voelen. Campagne voeren is

altijd goed, maar ook financiële consequenties kunnen effectief zijn. Rekeningrijden kan bijvoorbeeld mensen bewegen om meer thuis te werken. In combinatie met de juiste ondersteuning van werkgevers in thuiswerken kan een positief uitwerking hebben op het veranderende klimaat (CO_2 en stikstof).

Verandering van gedrag kan ook betekenen meer oog te hebben voor anderen. Bijvoorbeeld voor agrariërs: door het kopen van biologische en/of lokale producten voelen agrariërs waardering voor hun producten en een (financiële) stimulans in het doorzetten en door ontwikkelen hiervan. Kennisdeling en bewustwording over voedsel en het bijbehorende proces van telen en vervoeren is daarin belangrijk onderdeel waar kansen liggen bij onder andere scholen en (sociale) media.

4. Vervolg

Met deze gebiedsdoorsnede sluiten we voorlopig de analysefase af, of zoals we het ook vaker zeggen: we zetten een puntkomma. Op basis van vervolgstappen en vragen, kunnen nadere analyses noodzakelijk blijken. Daarnaast wordt de data waarmee we de huidige analyse onderbouwd hebben in de loop der tijd (mogelijk) nog geactualiseerd, wat zal vragen om het bijstellen van beelden uit deze gebiedsdoorsnede.

Het beleid binnen de verschillende sectoren is niet altijd concreet genoeg en is in sommige gevallen tegenstrijdig. Het is van belang om de kansen bij de integrale gebiedsprocessen te benutten. Het gebiedsteam Vechtdal heeft als taak om te kijken of het mogelijk is deze gevoelde 'hindernissen', te slechten.

Integraal denken is ook belangrijk als het gaat om het toekennen van subsidies. Alles gaat nu nog sectoraal en het is aan het gebiedsteam om dat integraal bij elkaar te brengen, te constateren en bijeen te brengen in de agendafase.

Doorkijk naar volgende fase

We kunnen op basis van de huidige analyse starten met de volgende fase: het maken van een gebiedsagenda. Met de kennis van het gebied, de huidige feiten en cijfers en de kansen en knelpunten die we opgehaald hebben gaan we aan de slag met de emissieopgave in het gebied. We hebben in ieder geval zes bouwstenen (zie 3.2) gedefinieerd waar we in deze fase verdere uitwerking aan willen geven. Daarnaast zullen verdiepende gesprekken en nadere verkenning naar concrete kansrijke projecten onderdeel zijn van de gebiedsagendafase. De gebiedsdata stikstof Overijssel zoals deze te vinden is in de digitale database kan daarvoor benut worden.

Bijlage I: Gebiedsteam en gebiedstafel Vechtdal (gebiedsanalysefase)

In de periode van december 2020 – september 2021 zijn de volgende personen en partners actief betrokken geweest bij de gebiedsanalysefase in het Vechtdal.

Gebiedsteam – coördinatie van gebiedsproces en opsteller van de gebiedsdoorsnede

- Gemeente Dalfsen, aanspreekpunt gemeenten (Simone Kiewiet)
- Landbouw, aanspreekpunt voor agrariërs (Janke Kloosterman)
- Natuur en Milieu Overijssel, aanspreekpunt voor natuurpartners (Willem Seine)
- Overijssels Particulier Grondbezit, aanspreekpunt voor landgoedeigenaren en pachters (Rogier hooge Venterink)
- Provincie Overijssel, gebiedsregisseurs (Paul van Bruggen en Judith Muis) en ondersteuning (Maud van der Hoofd)
- Waterschap Vechtstromen, aanspreekpunt waterschappen (Peter van den Akker)

Gebiedstafel – gesprekspartner en vertegenwoordiger uit gebied, verzorgt input voor en check op de inhoud van de gebiedsdoorsnede

- Agrarische sector*
  - LTO-Noord (ambtelijk en lokaal-bestuurlijk)
  - AJK (agrarisch jongeren kontakt)
  - NMV (melkveehouderij)
  - POV (varkenshouderij)
  - NPV (pluimveehouderij)
- Gemeenten
  - Hardenberg
  - Ommen
  - Dalfsen
- Groen Platform Vecht
- Erfcoaches
- Landschap Overijssel
- Marketing-Oost
- Natuurmonumenten
- Netwerkorganisatie Ruimte voor de Vecht
- Overijssels Particulier Grondbezit
- Vitens
- VNO-NCW / Roelofs Groep
- Staatsbosbeheer
- Waterschap Drents Overijsselse Delta
- Waterschap Vechtstromen

** Niet alle sectoren waren altijd aanwezig bij de gebiedstafeloverleggen, maar gebiedsteam heeft parallel daaraan regelmatig apart overleg gevoerd met deze sector(en)*

Bijlage II: Puzzelstukjes (tussenproduct)

In deze bijlage staan de ingevulde puzzelstukjes per thema. Deze puzzelstukjesmethodiek is gebruikt voor het ophalen van opgaven, kansen en knelpunten en samenhang tussen de thema's. Het betreft een tussenproduct dat door het gebiedsteam en Arcadis gebruikt is als basis voor hoofdstuk 2 en 3 van de gebiedsdoorsnede.

Versie: april 2021

Landbouw

Koppelkansen
- Stikstof(vergunningen)
- Woningbouw en recreatie, rood voor rood
- Hydrologie, waterberging. DAW/ZON
- Bodem
- Hectares, ruimte
- Grote aantallen, iets kleins doen heeft groot effect
- Natuurinclusieve landbouw, kringlooplandbouw
- Klimaat (zonnevelden, watersysteem klimaatbestendig)

- Landbouw is hier voornamelijk veehouderij en minder akkerbouw
- Grove tweedeling gebied door scheiding Vecht en de landgoederen van Zuidwest naar Zuidoost.
- Noordelijk: volop landbouwgebied m.u.v Reestdal, zuidelijk meerdere functies
- Veel melkveebedrijven. Groot aandeel pluimvee- en varkensbedrijven t.o.v. andere deelgebieden

wat valt op

wat zijn de opgaven

- Stikstofreductie is een grote opgave met grote economische gevolgen voor de veehouderijsector.
- Ruimte behouden om landbouw te blijven ontwikkelen

Wat mist om aan dit thema te werken?
- Pasmelders nog geen duidelijkheid over/is nog niets voor geregeld
- Juridische houdbaarheid maatregelen
- Vertrouwen van de sector in de overheid
- Bereikbare KDW doelen
- Vertrouwen in modelberekeningen Aerius
- Metingen (meten is weten)
- Eigenaarschap van het stikstofprobleem
- Toekomst van de landbouw, provinciaal beleid voor de ruimte
- Financiering oplossingen

Wat heb je nodig van andere sectoren?
- Gezamenlijk doelen stellen en gezamenlijke uitvoering
- Transparantie
- Tijd

Knelpunten
- Stikstofemissie?
- Ondernemers (broodwinning) versus natuur
- Verandering kost tijd en geld
- Gevecht om de ruimte
- Ruimte voor de Vecht
- Piekbelasters voor het grootste deel ver van N2000 gebied, wel een aantal dichtbij en invloed vanuit deelgebied west-Twente
- Varkens en kippen hebben eigen ammoniak- en fijnstof opgave
- Er is al heel veel stikstof gereduceerd de afgelopen jaren.

Natuur

Koppelkansen

Ruimte, grond en beleving voor combi's met:

- **Zoetwater vasthouden ter bestrijding van droogte (ZON/DAW)**
- Klimaatadaptatie (DPRA) en aanpak droogte vraagt om aanpassing van grondgebruik (functie volgt peil)
- Kaderrichtlijn Water (KRW) vraagt om vermindering toevoer stoffen naar de Vecht
- Waterveiligheid vraagt om aanpassing van functies in het winterbed en in de haarvaten t.b.v. vertraging en sponswerking
- Recreatie en toerisme vraagt om ruimte voor verblijf en een aantrekkelijk landschap
- Woningbouw vraagt ruimte voor nieuwbouw
- Kringloop / extensieve landbouw vraagt om ondernemerschap en plek
- (Oever)winning drinkwater, uitbreiding Vechterweerd

Wat heb je nodig van andere sectoren?

- **Grond en medewerking voor robuust maken natuur**
- **Bereidheid tot samenwerking om opgaven te combineren**
- **Minder (grond)wateronttrekking** door landbouw en drinkwaterwinning
- Waardering en benutting van natuur- en landschapswaarden (recreatie en toerisme, wonen)

Wat mist om aan dit thema te werken?

- **Provinciaal ruimtelijk beleid voor robuuster maken van natuur, om functies op de juiste plek te krijgen;** grondbeleid en een instrument voor de financiering van grond waardedaling om sturing te geven
- **Perspectief voor de landbouw, voor zowel gangbaar als extensieve / kringlooplandbouw**
- (deel) ONW gebieden naar status natuur in OV
- Regulering van grondwateronttrekking (drinkwater, landbouw, industrie) voor de aanpak van droogteproblematiek

Knelpunten

- **Beperkte ruimte voor stikstofuitstoot**
- **Concurrentie om ruimte en grond**
- Beperkingen qua toegankelijkheid gebieden en gedrag i.v.m. verstoring

Water(veiligheid) en klimaatadaptatie

Koppelkansen

- **Hogere grondwaterpeilen (water vasthouden) maakt natuur sterker en landbouw minder afhankelijk van wateraanvoer/beregening**
- **Verwacht minder denitrificatie bij hogere grondwaterpeilen en positief effect op N-opgave**
- **Synergiekansen tussen bodem- en waterbeheer voor agrarische bedrijven**
- Verbeteren waterbiodiversiteit door KRW
- Vaar- en andere recreatiemogelijkheden
- Uitvoeringsprojecten

Wat heb je nodig van andere sectoren?

- Aanpassing zware mechanisatie landbouw

Wat mist om aan dit thema te werken?

- **Een gezamenlijke agenda met gedragen prioritering en een gebiedsgerichte invulling**
- **Voldoende financiering door veelheid en omvang aan opgaven**

Knelpunten

- **Onttrekking grond aan landbouw bij herinrichting voor waterfuncties**
- **Hogere grondwaterpeilen nadelig voor zware mechanisatie**
- Verdroging natuur als gevolg functiebediening landbouw
- Onvoldoende kansen voor dynamische riviernatuur ivm waterveiligheid...

Landgoederen

Koppelkansen
- Integrale benadering van vraagstukken.
- Het combineren van grondgebonden functies (en daarmee ook invulling geven aan opgaven' binnen één ruimtelijke en economische eenheid: 'het landgoedmodel'.
- Landgoederen staan er open voor om nog meer maatschappelijke diensten te leveren dan ze nu al doen (ondertekenuing manifest Klimaatrobuuste landgoederen).

Wat heb je nodig van andere sectoren?
- Ondersteuning bij maatregelen o.a. voor een klimaatrobuust watersysteem

Wat mist om aan dit thema te werken?
- Goede regelingen c.q. randvoorwaarden zowel procesmatig als financieel (redelijke vergoeding voor bijv. ecosysteemdiensten) om zo nog meer bij te kunnen dragen aan maatschappelijke opgaven.

Knelpunten
- Gezien de ligging van de landgoederen, vooral nabij N2000, zal het vooral de landbouw op de landgoedere zijn die evt. voor een knelpunt zorgt. Daarbij is zowel een rol voor pachter als landgoedeigenaar/ verpachter weggelegd, er is sprake van wederkerigheid. Aantal verpachters probeert samen met pachters te kijken naar wat kan. Dit betekent niet automatisch dat de verpachter zijn portemonnee trekt om maatregelen te nemen.

Overig

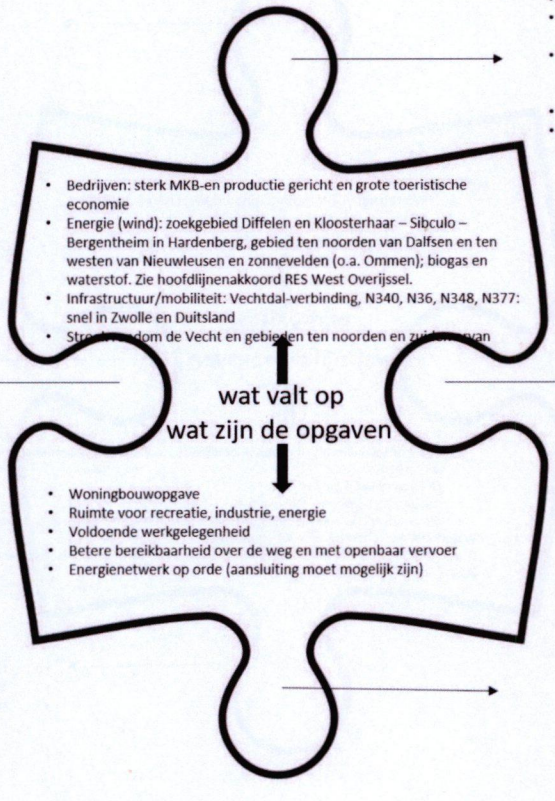

Koppelkansen
- Toerisme: vergezichten Vecht (hierop inspelen)
- Boswandeling: natuur, landschap en landgoederen (natuur ontzien) - duurzaam gastheerschap
- Project als de Peel-dorpen: boer centraal, eigendom beschikbaar stellen voor huisjes (Tiny-houses) en natuur (verdienmodel, woningbouw, natuur, klimaat, etc.)
- Verruiming van het net of toepassing van waterstof
- Kleinschalige inpassing zonneveld: kans voor buurtschap en biodiversiteit

Wat heb je nodig van andere sectoren?
- Stikstofruimte
- Grond, maar die is schaars
- Evenwichtige grondverdeling en meervoudig ruimtegebruik, samenwerking
- Gebiedspartners om klimaatadaptatie-opgaven op te pakken

Wat mist om aan dit thema te werken?
- Bouwgrond
- Voldoende opslagcapaciteit voor opgewekte energie

Knelpunten
- Zonnevelden op landbouwgrond beperken de opname van stikstof. Beperken ook de mogelijkheden van jonge agrariërs en het toepassen van kringlooplandbouw.
- Dicht bij Natura 2000: knelpunt m.n. voor agrariërs
- Ontwikkeling van de Vecht: spanningsveld voor recreatie

Gebiedsanalyse Zuidoost-Twente -
opgesteld in het kader van de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof Overijssel

definitieve versie, november 2021

Gebiedsanalyse:
Ter ondersteuning van de Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof Overijssel (GGA) heeft de provincie Overijssel een digitale database samengesteld. De gegevens in deze digitale database bieden inzicht in de herkomst en neerslag van de stikstof in Overijssel en laten zien in hoeverre dit de Natura 2000-gebieden in de provincie beïnvloedt. Daarnaast beoogt de dataset een goed beeld van de landbouw- en andere sectoren in Overijssel te geven in relatie tot het stikstofprobleem. De database is voor iedereen toegankelijk en in te zien via https://ggahub-stikstof-overijssel.hub.arcgis.com. Voorliggende gebiedsanalyse is een weerslag van deze data voor het GGA-gebied Zuidoost-Twente. Hiermee is de basis gelegd voor de gebiedsagenda voor Zuidoost-Twente: een plan waarin wordt aangegeven hoe in dit gebied kan worden bijgedragen aan een toekomstbestendig Overijssel en waarin de stikstofopgave wordt verbonden met de transitie van de landbouw, klimaatadaptatie, energietransitie en andere opgaven.

1 Inleiding

In Overijssel is gekozen voor een brede aanpak van het stikstofvraagstuk over vijf schakels:
1. bronmaatregelen: maatregelen om de uitstoot van stikstof terug te dringen
2. natuurversterking: maatregelen bedoeld om de natuur beter weerbaar te maken tegen de belasting door stikstof
3. vergunningverlening, toezicht en handhaving: door duidelijke beleidsregels en overleg met partners in de gebieden proberen we projecten weer op gang te brengen
4. gebiedsgerichte aanpak stikstof Overijssel (GGA): de GGA kent zes gebieden waar samenwerkende partijen het stikstofprobleem analyseren om regionale kansen en knelpunten te benoemen.
5. verdeling stikstofruimte: om lokale belangen te waarborgen is het nodig om de beschikbare ruimte goed te verdelen.

Binnen deze vijf schakels staat het terugdringen van stikstof centraal, naast het bieden van een duidelijk perspectief voor alle sectoren. Daarbij horen ook vergunningen die voor de rechter overeind blijven. De aanpak is gebiedsgericht om lokale kennis en kunde bijeen te brengen en op regionale schaal scherp in beeld te krijgen waar de problemen het grootst zijn en waar kansen liggen. Stapsgewijs en in overleg koersen we in Overijssel af op maatregelen die passen bij onze provincie.

Bronmaatregelen
Het Rijk heeft algemene maatregelen aangekondigd om de uitstoot van stikstof al bij de bron terug te dringen en zo de doelstelling uit de Wet stikstofreductie en natuurverbetering ("Stikstofwet", juli 2021) die is vastgelegd voor het jaar 2030 te halen. In de wet is een resultaatverplichting (voor het Rijk) vastgelegd. Dit houdt een afname van depositie in van 40%, 50% en 74% in respectievelijk 2025, 2030 en 2035. Het uitgangspunt hiervoor is een landelijke gemiddelde daling van emissies van 10%, 26% en 50% in de genoemde jaren. Een voorbeeld van een maatregel uit de wet is de snelheidsbeperking die

sinds half maart 2020 overal in Nederland geldt. Daarnaast zijn er diverse rijksregelingen, bijvoorbeeld voor boeren die willen stoppen of op een meer natuurvriendelijke manier willen werken. Maar er komt wellicht meer vanuit Den Haag. In welke vorm en op welk moment, dat is nu nog niet bekend. De gebiedsgerichte aanpak in Overijssel richt zich erop om te inventariseren welke maatregelen in Overijssel op welke plek nodig zijn en hoe en wanneer deze het best kunnen worden toegepast. Naast het uitvoeren van rijksbeleid richt de provincie zich ook op beleidsontwikkeling (bijv. beleidsregels rond salderen). Te verwachten zijn een nadere invulling van het huidige natuurbeleid, verdere acties voor verduurzaming van mobiliteit en een 'matching loket' om vraag en aanbod van stikstof aan elkaar te verbinden.

Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof

Vertegenwoordigers van agrarische en niet-agrarische bedrijven, natuur- en milieuorganisaties, landgoedeigenaren, gemeenten, waterschappen en andere gebiedspartners werken onder de noemer Gebiedsgerichte Aanpak Stikstof Overijssel samen aan een aanpak van het stikstofprobleem die werkt voor Overijssel. In zes Overijsselse deelgebieden werkt de provincie in teams samen met deze vertegenwoordigers. De teams fungeren in de gebieden als motor voor het organiseren van de dialoog met partijen aan de gebiedstafels (ambtelijk en bestuurlijk) en zij bewaken de voortgang. Gezamenlijk willen we met deze aanpak aan drie doelen bijdragen:

1. Een robuustere natuur, waarvoor een significante daling van de stikstofdepositie en (extra) natuurherstel nodig is. Hiermee verhogen we de biodiversiteit en verminderen we de kwetsbaarheid van de natuur.
2. Perspectief voor maatschappelijke en economische ontwikkelingen die stikstofdepositie veroorzaken.
3. Een toekomstbestendig Overijssel door waar mogelijk en nodig slimme combinaties met andere opgaven te maken.

Gebiedsgerichte aanpak: analysefase

De eerste fase van de gebiedsgerichte aanpak is de analysefase. We willen weten in welke mate en op welke manier onze Natura2000-gebieden geraakt worden door de uitstoot van ammoniak (NH3) en stikstofoxide (NO_x) van binnen en buiten de provinciegrenzen. Drie ingenieursbureaus hebben dit onderzocht aan de hand van beschikbare gegevens. De verzamelde gegevens zijn objectief en afkomstig uit openbare bronnen van het RIVM, BIJ12, het CBS, PBL en aangevuld met gegevens die bij de provincie bekend zijn. Ook partijen uit de GGA-gebieden hebben informatie aangeleverd. Een wetenschappelijk onderbouwd, feitelijk beeld van het probleem is een hulpmiddel om het goede gesprek te voeren tussen deze partijen. Zo kunnen we in Overijssel gezamenlijk de goede keuzes maken als het gaat om terugdringen van de stikstofuitstoot, het versterken van de natuur en het mogelijk maken van nieuwe ontwikkelingen.

De verzameling statistische gebiedsdata is gebundeld in een digitale tool (GGA-hub) die voor iedereen toegankelijk is via https://ggahub-stikstof-overijssel.hub.arcgis.com/. De gegevens leveren ons inzicht in de herkomst van de uitstoot van stikstof in Overijssel en in de neerslag van stikstof op de Natura2000-gebieden op hexagoonniveau. Daarnaast brengt de analyse de mate van stikstofgevoeligheid van de natuur in deze gebieden in kaart. Gegevens over de landbouwsector en de industrie in Overijssel zijn in de tool opgenomen om de herkomst van de emissies die het gevolg zijn van deze activiteiten beter te kunnen duiden dan op basis van algemene grootheden mogelijk zou zijn. Ook de emissies van het verkeer zijn onderdeel van de inventarisatie. De effecten van ingezet beleid (tot 2019) zijn in de analyse verwerkt, met uitzondering van de meest recente bronmaatregelen vanuit het Rijk. Het zicht op wat al met autonome ontwikkeling bereikt wordt, is daarmee op dit moment niet volledig. De verzamelde gegevens vormen gemeenschappelijke vertrekpunten voor nadere studie en uitwerking richting agendavorming. Met andere woorden: de gegevens moeten helpen om een goede aanpak van het stikstofprobleem in alle regio's van Overijssel mogelijk te maken. Zodra

nieuwe informatie beschikbaar komt, wordt de dataset verder aangevuld en/of geactualiseerd, zodat we altijd over de juiste gegevens beschikken.

Waar staan we nu en hoe gaan we verder?

De zes gebiedsteams hebben met hun gebiedspartners de gebiedsdata van hun eigen gebied onderworpen aan een eerste analyse en benoemd wat van belang is om vanuit hun gebied het komend jaar te betrekken bij het samenstellen van een gebiedsagenda die aansluit bij lopende initiatieven en recht doet aan gebiedsspecifieke kenmerken. Voorliggend document, de gebiedsanalyse, is de weerslag van deze verkenning voor het gebied Zuidoost-Twente. Het stuk is een samenvatting van de gegevens uit de digitale tool. Het document is voor de zomer van 2021 besproken op de ambtelijke en bestuurlijke gebiedstafel. Tijdens de zomer is er voor iedereen ruimte geweest om opmerkingen en aanvullingen op het stuk naar het gebiedsteam te sturen. Deze opmerkingen zijn verwerkt in het definitieve stuk. De gebiedsanalyse biedt een eerste beeld van de kansen en knelpunten die de samenwerkende partners identificeren.

Met het opstellen van de gebiedsanalyse is de basis gelegd voor de gebiedsagenda voor Zuidoost-Twente: een plan waarin wordt aangegeven hoe in dit gebied kan worden bijgedragen aan een toekomstbestendig Overijssel en waarin de stikstofopgave wordt verbonden met de transitie van de landbouw, klimaatadaptatie, energietransitie en andere opgaven. De gebiedsagenda's van alle deelgebieden zijn naar verwachting eind 2022 gereed en vormen de basis voor het Overijsselse Gebiedsplan dat in 2023 aan de minister wordt overhandigd als het aanbod vanuit Overijssel - onze bijdrage aan het oplossen van het stikstofprobleem. Meer over het gebiedsplan en de gebiedsagenda in de bijlage bij deze gebiedsanalyse.

Leeswijzer gebiedsanalyse

Hieronder volgt allereerst een algemene kenschets van het gebied Zuidoost-Twente (soms afgekort tot "ZOT"), in relatie tot de voor de stikstofopgave en een toekomstbestendig landelijk gebied belangrijke thema's. Vervolgens is per thema op hoofdlijnen aangegeven wat opvalt en wat de belangrijkste opgaven, mogelijke combinaties (samenhang) en knelpunten zijn in Zuidoost-Twente. Ter illustratie noemen we enkele cijfers. Alle detailinformatie is terug te vinden in de online GGA-hub. Als bijlage bij het stuk zijn aanbevelingen voor het vervolgproces gevoegd. Deze komen voort uit input op eerdere concept-versies van de gebiedsanalyse en uit de gesprekken aan de gebiedstafels.

2 Kenschets Zuidoost-Twente

Wat direct opvalt in Zuidoost-Twente is het verschil tussen het stedelijk en het landelijk gebied. Het gebied heeft de meeste industriële bedrijven van de provincie, voornamelijk gelegen rondom de steden Hengelo en Enschede. De stedelijke gebieden verschillen in veel aspecten sterk met het landelijk gebied. Dit heeft ook een invloed op de verschillende opgaven. Voor de stedelijke gebieden liggen er opgaven op het gebied van woningbouw, niet-agrarische bedrijvigheid, klimaatadaptatie en energie. Voor het landelijk gebied zijn er andere opgaven: denk aan verduurzaming van de landbouw, N2000-opgaven, de vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen, de leefbaarheid van het platteland en het versterken van landschap en biodiversiteit. Maar ook hier vragen klimaatadaptatie en de energietransitie om aandacht. De wisselwerking tussen de stedelijke en landelijke gebieden is beperkt, terwijl dit kansen zou kunnen bieden voor bv landbouw in de stadsrand (met een afzetmarkt dichtbij) en wonen in de kleine kernen (terwijl gewerkt wordt in de stad).

In Zuidoost-Twente ligt een drietal Natura2000-gebieden: Buurserzand/Haaksbergerveen (inclusief het Witte veen), het Aamsveen en - op de grens met deelgebied West-Twente - De Borkeld. Het landelijk gebied kenmerkt zich verder grotendeels door afwisselende en redelijk kleinschalige landschappen. Door de geologische en hydrologische oorsprong van het gebied heeft het landschap

van ZOT een grote landschappelijke en natuurwetenschappelijk waarde. Opvallend is het grote aantal landgoederen. Verspreid over het gebied ligt een drietal grote zones met veel landgoederen: in en rondom Enschede, ten westen van Hengelo en ten zuiden van Goor.

3 Landbouw

De landbouw is een grote en belangrijke sector in Zuidoost-Twente. In het deelgebied zijn ruim 1000 landbouwbedrijven gevestigd, waarvan het grootste deel melkveehouderijbedrijven (gegevens CBS). Dit is ook terug te zien in het landgebruik. Ruim 90% van de percelen is in gebruik als grasland en maisland ten behoeve ruwvoederwinning. Het aantal melkkoeien is met 1,89 koeien per hectare gemiddeld.

Opvallend is het hogere aandeel hokdierbedrijven in ZOT (12%) in vergelijking tot Overijssel (9%). Binnen het gebied is er daardoor ook sprake van een mestoverschot: het mestoverschot in ZOT is met gemiddeld 2.750 kg stikstof per jaar 15% hoger dan in Overijssel (2.380 kg per jaar). Het teveel aan mest wordt nu conform de mestwestgeving afgevoerd.

De grootste stikstofbijdrage (voornamelijk NH_3) van de landbouw komt vanuit de melkveebedrijven. Het rundvee zorgt in 2018 (meest recente cijfers emissieregistratie) voor 50% van de emissie uit de landbouw in het gebied Zuidoost-Twente, varkens voor 21% en pluimvee voor ruim 9% (overige dieren 3% en kunstmest voor 7%). In de periode 2015-2018 was er sprake van een geringe daling van de emissie. Vooral de varkenshouderij (daling van 17%) en de pluimveehouderij waren hier debet aan. Gebrek aan draagvlak en gebrek aan consistentie in beleid voor agrariërs zijn knelpunten voor de stikstofopgave. In het gebied Zuidoost-Twente hebben zich 58 bedrijven gemeld als "PAS-melder": bedrijven die in onzekerheid verkeren ten aanzien van de vergunde situatie.

In de afgelopen jaren heeft in ZOT een daling plaatsgevonden van het aantal landbouwbedrijven. In de periode 2004-2020 is dit een afname van zo'n 2% per jaar geweest. In Zuidoost-Twente geeft een kwart (25%, 259) van de agrarische bedrijven aan geen opvolger te hebben. De verwachting is daarom dat de daling van het aantal bedrijven ook de komende jaren nog met gemiddeld 2% door zal gaan. Richting 2030 betekent dit dat er nog ruim 200 bedrijven zullen stoppen. Dat heeft als gevolg dat er - naast vrijkomende bedrijfsgebouwen - vele hectares landbouwgrond van eigenaar zullen verwisselen en mogelijk een ander gebruik (kunnen en) zullen krijgen.

De landbouw heeft zich de afgelopen decennia sterk ontwikkeld. Hiervoor zijn forse investeringen gedaan en zijn de financieringen flink opgelopen. De marges zijn over het algemeen zeer smal en de buffer om tegenvallers op te vangen gering. De verwachting is dat een groot deel van de bedrijven wil werken aan verduurzaming door middel van kringlooplandbouw en/of natuurinclusief werken. Het ontbreekt bij veel bedrijven echter nog aan concrete baten, waardoor er geen sprake is van een duurzaam en passend verdienmodel.

4 Natuur

De Natura 2000-gebieden in Zuidoost-Twente liggen geconcentreerd in een halve cirkel onder de steden. Het betreft vooral uitgestrekte heidegebieden en veenlandschap. In het zuid-oosten van het gebiedZuidoost-Twente ligt rondom Haaksbergen het N2000-gebied Buurserzand - Haaksbergerveen (waar ook het Witte veen onderdeel van uitmaakt). Ten oosten van Enschede ligt het Aamsveen en in het westen, op de grens met deelgebied West-Twente ligt De Borkeld. Voor veel habitattypen geldt dat de huidige stikstofconcentraties hoger zijn dan de kritische depositiewaarde (KDW). Dit betekent

dat de kwaliteit van de habitats significant wordt aangetast door de stikstofdepositie. Het ecosysteem kan uiteindelijk niet meer functioneren, met achteruitgang van biodiversiteit en andere natuurwaarden als gevolg. Van de in ZOT gelegen N2000-gebieden is gemiddeld 63% van de aanwezige habitattypen in zeer ongunstige staat van instandhouding (zesde Voortgangsrapportage Natuur (BIJ12), 2019). Vooral de herstellende hoogvenen en vochtige heiden staan zwaar onder druk.
Naast de aantasting door stikstof, is de hydrologische situatie een belangrijk knelpunt bij de duurzame instandhouding van de natuurterreinen. De afgelopen jaren is in het kader van de provinciale N2000-ontwikkelopgave echter al veel onderzoek gedaan naar de noodzakelijke hydrologische verbeteringen en zijn maatregelen uitgevoerd of in voorbereiding.

Zuidoost-Twente kent verspreid over het gebied veel natuurterreinen die onderdeel uitmaken van het NatuurNetwerk Nederland (NNN) en ook natuurgebieden en kleinschalige landschappen die geen formele status hebben. Ook deze 'lichtgroene' natuurterreinen en landschappen hebben het moeilijk als gevolg van versnippering, verdroging en stikstofdepositie. Als gevolg van schaalvergroting en intensivering in de landbouw, is de waardevolle verbinding tussen landbouw en natuur op veel plekken verloren gegaan. De variatie aan planten en dieren die afhankelijk zijn van (extensief gebruikte) landbouwgrond staat onder druk. De verbinding tussen landbouw en natuur is belangrijk voor behoud van het landschap, biodiversiteit en ecosystemen. Juist in Zuidoost-Twente biedt de grote ruimtelijke verspreiding van natuur kansen voor herstel hiervan.

Naast de opgave vanuit Natura2000 liggen er verschillende opgaven voor natuur en landschap binnen de provincie Overijssel. Zo is er de opgave van het Programma Natuur om natuurgebieden te versterken en te verbinden, wordt gewerkt aan het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en is er vanuit de Bossenstrategie de opgave om een - nog nader te bepalen - fors aantal hectares nieuw bos en landschapselementen aan te planten. Allemaal opgaven die in samenhang opgepakt moeten worden.

5 Water en klimaatadaptatie

Water is een belangrijke bouwsteen die ondersteunend is aan de gebiedsgerichte opgaven, zowel op het gebied van waterkwaliteit als -kwantiteit. Immers, zowel landbouwgronden als natuurterreinen hebben behoefte aan voldoende en schoon water. En dan is er ook nog voldoende schoon water nodig om te kunnen voorzien in de drinkwaterbehoefte.
De afgelopen decennia is het landelijk gebied vooral ingericht op het afvoeren van water. Dat heeft zijn weerslag op de huidige beschikbaarheid van voldoende water voor de landbouw en voeding van natuurgebieden met schoon grondwater. Bovendien zullen we als gevolg van de klimaatverandering steeds vaker van doen hebben met langere periodes van droogte afgewisseld door piekbuien. In het kader van de Ontwikkelopgave N2000 wordt al hard gewerkt aan hydrologisch herstel. Hydrologische maatregelen dragen weliswaar niet bij aan de reductie van stikstofemissie, maar zijn wel nodig om de effecten van stikstof op de natuur te beperken. In het hele gebied Zuidoost-Twente is echter een grotere inspanning nodig om blijvend te kunnen beschikken over voldoende water. Het is de uitdaging om enerzijds zorgvuldig om te gaan met het beschikbare water en anderzijds meer water vast te houden in tijden van overschot. Een integrale aanpak is nodig om dit probleem aan te pakken. Hierbij moet ook aandacht worden besteed aan het grensoverschrijdende karakter van het watersysteem.

Aan de ecologische waterkwaliteit wordt gewerkt in het kader van de Kaderrichtlijn Water (KRW). In ZOT liggen meerdere watersystemen met een KRW-opgave. Het KRW-doelgat loopt in ZOT sterk uiteen, maar is in een aantal wateren hoog (25-30%, Buurserbeek / Hegebeek). Dit wil zeggen dat het verschil tussen de huidige waterkwaliteit en de beoogde kwaliteit groot is. In, maar ook buiten, de N2000-gebieden ligt een groot aantal vennen dat als waardevol klein water is aangewezen.

Voor het thema klimaatadaptatie is er in Zuidoost-Twente een duidelijk onderscheid te maken tussen het stedelijk en het landelijk gebied. In het stedelijk gebied spelen er andere opgaven. Zo is er in de steden meer last van hittestress. Voorspeld wordt dat met de huidige klimaatverandering dit probleem alsmaar groter zal worden. Daarnaast speelt ook grondwateroverlast een rol in stedelijk gebied. Daartegenover is het juist droogte dat een probleem vormt in het landelijk gebied. Deze verschillende opgaven, in verschillende gebieden, vragen om verschillende maatregelen. Deze dienen echter wel in samenhang te worden opgepakt.

6 Landgoederen

Zuidoost-Twente kenmerkt zich door een groot aantal landgoederen. Verspreid over het deelgebied ligt een drietal grote landgoedzones: In het oosten, in en rondom Enschede, ligt een grote zone die doorloopt in Noordoost-Twente. In het midden van het deelgebied, ten westen van Hengelo ligt de tweede grote landgoedzone. Deze zone bevat veel grote landgoederen en loopt door tot in West-Twente. In het westen ligt de derde zone, ten zuiden van Goor. Ten slotte ligt er in het zuiden onder Haaksbergen nog een groot landgoed.
De kracht van landgoederen is het multifunctioneel grondgebruik: meerdere ruimtelijke functies hebben een plek binnen dezelfde ruimtelijke en economische eenheid. Er is sprake van functies als land- en bosbouw, natuurbeheer, water, erfgoed, wonen en recreatie. De landgoederen in het deelgebied bestaan voornamelijk uit bos (40%), grasland (37%) en akkerland (14%). Door hun omvang, maar ook doordat verschillende thema's en opgaves hier samen komen, zijn landgoederen een belangrijke stakeholder in dit deelgebied.

Ook voor de landgoederen geldt dat stikstof en droogte een negatief effect hebben op hun natuur- en landbouwgronden. Droogte veroorzaakt bovendien schade aan historische gebouwen. Omdat de traditionele inkomstenbronnen - landbouw en bosbouw - onder druk staan is één van de opgaves het zoeken naar mogelijke nieuwe economische dragers (bijv. ecosysteemdiensten, woningen op het landgoed, natuurinclusieve landbouw). Dit vraagt om een integrale benadering van de verschillende vraagstukken die spelen. Meervoudig landgebruik en het combineren van functies is bij uitstek geschikt voor toepassing op de landgoederen.

7 Wonen

In Zuidoost-Twente wordt een afname in bevolkingsontwikkeling voorspeld. Dit komt door een negatief binnenlands migratiesaldo en een relatief lage aanwas van jeugd in de regio. Dit negatief migratiesaldo geldt voornamelijk in de stedelijke gemeenten. Ondanks de afname in bevolkingsontwikkeling speelt in Zuidoost-Twente - zowel in de stad als in buurtschappen en kleine kernen - een woningbouwopgave. De belangrijkste reden hiervoor is de zogeheten huishoudensverdunning: het kleiner worden van huishoudens. Vooral op het platteland is bovendien behoefte aan starterwoningen voor jongeren. Zuidoost-Twente heeft een relatief hoog aantal woningen in vastgestelde plannen, ca. 4.300. Deze woningbouwplannen concentreren zich voornamelijk in de stedelijke gemeenten. Een knelpunt is de stikstofclaim van de woningbouw.

8 Niet-agrarische bedrijven

Zuidoost-Twente heeft de meeste (industriële) bedrijven in de provincie en levert daarmee een grote bijdrage aan de stikstofuitstoot (NO_x) Deze is vooral aanwezig in de steden (Enschede, Hengelo en Almelo in deelgebied West-Twente). De TU Twente heeft invloed op de aard van de bedrijvigheid. Daarnaast is er een relatief groot belang van de voedingsmiddelenindustrie. Ook hier speelt de

stikstofclaim en mogelijke reductie een rol. De bronmaatregelen vanuit het Rijk voorzien vooral in maatwerk voor industriële piekbelasters. Op de huidige bedrijventerreinen is op 135 hectare ruimte voor ontwikkelingen, waarvan éénderde in harde plannen is opgenomen.

9 Verkeer

In Zuidoost-Twente ligt een hoofdwegenstructuur met onder andere de A1, A35 en de N18. Het wegennetwerk is op orde. Het Twentekanaal richting Enschede en Almelo vormt een vaarwegennetwerk in het deelgebied. Daarnaast is er een lage dichtheid van het openbaar vervoer-netwerk op het platteland. Het effect van het wegennetwerk op de stikstofuitstoot (NO_x) is relatief groot. Dit is echter een rijksopgave. De bronmaatregelen vanuit het Rijk hebben ondermeer betrekking op het verlagen van de maximum snelheid (reeds ingevoerd) en het overstappen op walstroom door de scheepvaart.

10 Energietransitie

Naast doelstellingen op het gebied van stikstofemissies, heeft de regio ook te maken met doelstellingen vanuit het Klimaatakkoord om CO_2 te besparen. Voor Twente is een Regionale Energiestrategie (RES) opgesteld waarin is aangegeven hoe de regio Twente denkt bij te kunnen dragen aan de doelstelling om in 2030 de helft van het elektriciteitsverbruik in Twente duurzaam op te kunnen wekken. Uiteindelijk is het doel om in 2050 een klimaatneutrale regio te zijn. Deze energietransitie stelt Zuidoost-Twente voor de opgave om mogelijk windmolens en zonneparken in het gebied te realiseren. Het ruimtebeslag dat dit vraagt is een knelpunt. Aandachtspunt is de landschappelijke en ecologische inpassing van deze opgave.

Bijlage bij Gebiedsanalyse Zuidoost-Twente: aanbevelingen vanuit de gebiedstafels voor de gebiedsagenda

Vanuit het Programma gebiedsgerichte aanpak stikstof gaan nu - na het opstellen van de gebiedsanalyses - twee sporen lopen: het opstellen van een provinciaal gebiedsplan en het opstellen van zes gebiedsagenda's (één voor iedere GGA-regio).

Gebiedsplan
Van iedere provincie wordt verwacht dat zij een gebiedsplan opstelt voor de gebiedsgerichte uitwerking van het landelijke programma Stikstofreductie en natuurverbetering. Elke provincie stelt een plan op waarin zij onder andere per Natura 2000-gebied beschrijft hoe de doelen uit de Stikstofwet gehaald kunnen worden. De provincie beschrijft in dit plan welke landelijke, provinciale en gebiedsmaatregelen ingezet worden voor de stikstofgevoelige Natura2000-gebieden en hoe dit leidt tot vermindering van de stikstofbelasting. Het opstellen van het gebiedsplan wordt op provinciaal niveau ingevuld. Voor het gebiedsplan wordt op provinciaal niveau afgestemd.

Gebiedsagenda
De gebiedsagenda wordt geschreven door de gebiedsteams na input van de gebiedstafels. Hierin wordt aangegeven hoe in het GGA-deelgebied kan worden bijgedragen aan een toekomstbestendig Overijssel, waarin de stikstofopgave verbonden is met de transitie van de landbouw, klimaatadaptatie, energietransitie en andere opgaven. In de periode najaar 2021 t/m 2022 werkt ieder gebied op haar eigen manier toe naar hun gebiedsagenda. De gebiedsagenda's hebben een fluïde karakter, met ruimte voor nieuwe inzichten, aanvullend onderzoek en jurisprudentie op gebied van stikstof. Bovendien kijken de gebiedsagenda's breder dan enkel de stikstofopgave. Ze bevatten ook projecten met andere (gebieds)opgaven, zoals benoemd in het derde doel van de GGA: "een toekomstbestendig Overijssel door waar mogelijk en nodig slimme combinaties met andere opgaven te maken".

> *De gebiedsagenda's van alle deelgebieden zijn naar verwachting eind 2022 gereed en vormen de basis voor het Overijsselse Gebiedsplan dat in 2023 aan de minister wordt overhandigd als het aanbod vanuit Overijssel - onze bijdrage aan het oplossen van het stikstofprobleem.*

Aanbevelingen voor de gebiedsagenda
Met het opstellen van de gebiedsanalyse voor Zuidoost-Twente is dus de basis gelegd voor de gebiedsagenda voor Zuidoost-Twente. Vanuit het proces om te komen tot de gebiedsanalyse is een aantal aanbevelingen gedestilleerd, die mee worden genomen bij het opstellen van de gebiedsagenda. De aanbevelingen (hieronder beschreven) beperken zich tot zaken die binnen het deelgebied Zuidoost-Twente opgepakt zouden kunnen worden.

Aanbevelingen bij het opstellen van de gebiedsagenda voor Zuidoost-Twente:

- De beschikbare gegevens die samen zijn gebracht in de online database, geven een eerste beeld van de kansen en knelpunten die de samenwerkende gebiedspartijen identificeren. Als meer duidelijk wordt over de bron- en generieke maatregelen, worden de cijfers geactualiseerd en kunnen oplossingsrichtingen verschuiven. Het is wenselijk dit te blijven monitoren.

- Ga nu eerst aan de slag met behapbare, concrete en lokale projecten. Probeer de ambities uitvoerbaar te houden.

- Het is wenselijk nader in te gaan op het vraagstuk rond de KDW's: hoe gaan we om met het mogelijk niet realiseren hiervan in bepaalde N2000-gebieden, wat heeft dit voor gevolgen voor zowel natuur als voor vergunningverlening?

- Om de opgaven (droogte, energietransitie, stikstof, etc) in het deelgebied aan te pakken, is een integrale aanpak nodig, een samenwerking met verschillende sectoren en stakeholders. De verschillende opgaven die in Zuidoost-Twente spelen zijn immers veelal niet binnen één sector op te lossen. Probeer integrale oplossingen te stimuleren door ruimteclaims (landbouw, bos, droogte, energie, water, klimaat) met elkaar te verbinden. Bovendien ligt er een ruimtelijke koppeling met maatregelen ten behoeve van droogte en grondwateraanvulling, maar ook met de opgave vanuit de Bossenstrategie. Belangrijke sectoren in het gebied zijn agrariërs, terreinbeherende organisaties, de landgoederen, de waterschappen, de recreatiesector, het MKB en de gemeenten.

- Het is de uitdaging om landbouw en natuur op een goede manier naast elkaar te laten bestaan. Hierbij kan een transitie van de huidige agrarische sector helpen. Een transitie waarbij de sector enerzijds minder negatieve impact op de natuur heeft, maar anderzijds aan de landbouwsector voldoende economisch perspectief biedt. In Twente heeft men over het algemeen een sterke binding met de grond. Daardoor ligt de oplossing vooral in een andere bedrijfsvoering en werken aan innovaties (bv op het gebied van stalsystemen en mestwerking), en in mindere mate in het uitplaatsen of opkopen van de landbouwbedrijven. Andere bedrijfsvoering kan zijn kringlooplandbouw, natuurinclusieve landbouw of meer groenblauwe diensten. Om dit te bereiken is onder andere meer inzicht en ervaring in deze verdienmodellen nodig. Om hiertoe te komen zou een volgende stap kunnen zijn het verkennen van mogelijkheden samen met de agrarische sector om tot oplossingen te komen.

- In het proces richting gebiedsagenda is het wenselijk de (potentiële) stikstofreductie aan de gebiedstafels te bespreken. Uit de gebiedsdata blijkt bijvoorbeeld dat er waarschijnlijk zo'n 200 agrarische bedrijven zullen stoppen. Dat betekent ondermeer dat er stikstofrechten in beweging komen en bedrijfsgebouwen leeg komen te staan. Het is interessant en nuttig eens door te rekenen wat dit in potentie aan stikstofreductie en overige kansen oplevert. Ook kan nader worden uitgewerkt wat de bijdrage van de niet-agrarische bedrijven is.

- Doordat de particuliere landgoederen op ruime schaal aanwezig zijn in Zuidoost-Twente, is dit een belangrijke sector in het gebied. Binnen landgoederen vormen natuur, landbouw, bewoning, recreatie en erfgoed (en energie) een integrale economische eenheid. Daarmee zijn landgoederen interessant voor proefprojecten om natuur en landbouw meer met elkaar in balans te brengen: het is één partij die in beide sectoren een belang heeft.

- Zowel in de gebiedsanalyse als in de online database komt het thema recreatie niet aan de orde. De sector is echter wel - zij het wat meer indirect - betrokken bij de stikstofproblematiek en de andere ruimtelijke opgaves. Immers, toeristen verplaatsen zich met de auto, het ov, de fiets of per boot. Dat heeft in meer of mindere mate consequenties voor de stikstofuitstoot. Recreatie in het landelijk gebied wordt steeds belangrijker, zowel vanuit de rustzoekende recreant gedacht, als vanuit een economisch (overnachtingen, horeca, streekproducten: verdienmodel) en ruimtelijk belang (inrichting van het landelijk gebied: beleefbaar landschap, bereikbaarheid, fiets- en wandelpaden). Het is van belang deze sector wel te betrekken bij het verder uitwerken van de gebiedsagenda.

- Het is bij de energietransitie van belang om eerst maximaal in te zetten op het benutten van daken voor zonne-energie. Daarnaast kan op regionale schaal gezocht worden naar ruimte voor zonneparken en windmolens, waarbij de revenuen ten goede zouden moeten komen aan de grondeigenaren, maar ook aan de gebiedsgerichte aanpak.